

НАМЪК АЛИЕВ

**ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО
МЕЖДУ
АРМЕНИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН
ПРАВНИ АСПЕКТИ**

НАМЪК АЛИЕВ

**ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО
МЕЖДУ АРМЕНИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН
ПРАВНИ АСПЕКТИ**

ПЛОВДИВ, 2022

*В монографията авторът изследва цяла поредица правни проблеми на **противопоставянето между Армения и Азербайджан** въз основа на широк научен емпиричен материал. Той доказва очевидната правна несъстоятелност на арменските териториални претенции към Азербайджан, продължаващи вече няколко столетия.*

Този труд е издаден в Тбилиси (2009), Будапеща (2011), Варшава (2012), Кишинев (2012), Москва (2013), Вилнюс (2013) и Букурещ (2014). Книгата е представяна в посолството на Азербайджан в Унгария (2011), в Златната зала на Академията на науките на Молдова, на Международната изложба на книгата в Кишинев (2012) и в Старинната зала на библиотеката на Вилнюския държавен университет (2013).

unesco

Republic of Azerbaijan
National Commission

Книгата се издава с любезното съдействие
на Националната комисия за ЮНЕСКО на Азербайджанската република

© Алиев, Намик Гасан оглу

© Противостояние Армении и Азербайджана: правовые аспекты

Рецензенти:

проф. д.и.н. Румен Младенов Георгиев

доц. д-р Дария Крачунова-Николиева

© Намък Хасан оглу Алиев, автор, 2022

© Противопоставянето между Армения и Азербайджан: правни аспекти, 2022

© Теодор Дечев, превод от руски език, 2022

© Издателски комплекс ВУСИ, 2022

(Книгата не се продава и се разпространява безплатно.)

ISBN (Print) 978-619-7343-49-6

ISBN (Online) 978-619-7343-50-2

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ към българското издание	5
ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ към руското издание	6
ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ към превода и изданието на книгата на унгарски език.....	9
ПРЕДИСЛОВИЕ към превода и изданието на книгата на молдовски език	12
ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ към литовското издание	15
ПИСМО от г-н Станислав Уляшек – преводач на книгата „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“ на полски език.....	17
ВЪВЕДЕНИЕ	18
Глава 1	
ИСТОРИЧЕСКИ АСПЕКТИ	
НА АРМЕНСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОТО ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ	20
Към историята на въпроса	20
Агресията на Република Армения	34
Осъществяване на правото на освобождение на окупираните територии	47
Исторически корени на нацистката идеология в Република Армения.....	50

Глава 2

ПРАВНАТА НЕСЪСТОЯТЕЛНОСТ НА АРМЕНСКИТЕ ПРЕТЕНЦИИ 56

Системата от принципи на международното право,
приложена към арменско-
азербайджанското противопоставяне 56

За правото на народите на самоопределение
и за териториалната цялост на държавите 67

За „легитимността на непризнатите държави
в постсъветското пространство“ 82

Арменските спекулации по повод
на „референдума от 1991 г. в НКАО“
и Закона на СССР относно реда за решаване
на въпросите, свързани с излизането
на съюзна република от СССР от 3 април 1990 г. 91

„Възможността за признаване
на независимостта на „НКР“ 97

Глава 3

РАЗРЕШАВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ

ТЕРИТОРИАЛЕН КОНФЛИКТ..... 102

Глава 4

**ПОЛИТИЧЕСКО-ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКО-
АРМЕНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПОСТКОНФЛИКТНИЯ ПЕРИОД 120**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ..... 136

БИБЛИОГРАФИЯ..... 139

ПРИЛОЖЕНИЯ..... 166

ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Четиридесет и четири дневната Отечествена война сложи край на 30-годишната военна окупация на азербайджански територии от страна на Република Армения. Тристранното изявление на лидерите на Азербайджанската република, Република Армения и Русия от 9/10 ноември 2020 г. положи основата на процеса на възстановяване на мира, сигурността и стабилността в региона, а също така спомогна за започването на делимитацията и демаркацията на държавната граница между Азербайджан и Армения, за отварянето на транспортните комуникации, за разминването и възстановяването на освободените територии.

Продължилият десетилетия конфликт между Армения и Азербайджан винаги е предизвиквал особено внимание у българската общественост, но, за съжаление, не всякога читателите в България са имали възможността да получат достоверна информация и обективен анализ по този въпрос.

Предложеният на читателите труд на професор Намък Алиев позволява да се получи ясна представа за историята, причините и същността на противопоставянето между Армения и Азербайджан. Авторът прави анализ на причините за неговото възникване и по-нататъшната му ескалация.

Трудове на автора, посветени на тази тема, са публикувани в десетки държави. Предполагаме, че тази книга ще предизвика интерес у българските читатели, на първо място сред изследователите и експертите, занимаващи се с въпроси в областта на конфликтологията, международното право и дипломацията.

Бих искал да изразя благодарността си към всички, които направиха възможно издаването на тази книга в България, и преди всичко на автора на превода – доцент Теодор Дечев, на университета ВУСИ и на Националната комисия на Азербайджанската република при ЮНЕСКО.

София, януари 2022 г.

*Хюсеин Хюсеинов
извънреден и пълномощен посланик
на Азербайджанската република в Република България*

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ КЪМ РУСКОТО ИЗДАНИЕ

Представената пред руската общественост книга „**Армяно-Азербайджанский конфликт: правовые аспекты и итоги**“, автор на която е професор Намък Алиев, доктор на юридическите науки, извънреден и пълномощен посланик на Азербайджанската република, от моя гледна точка притежава ред достойнства: яснота на изложението, което не е заплетено и едновременно с това има панорамен характер. Това позволява да се представи контрастна картина и точна характеристика на един от най-острите международни конфликти, който вече две десетилетия подрива регионалната и глобалната сигурност.

На мен като музикант, деятел на културата и дипломат, неразделно свързан с Карабах и с неговия исторически център – Шуша, където се е родил баща ми и са живели и творили такива корифеи, като поета и държавен деятел, везир на Карабахското ханство Молла Панах Вагиф, под чиято юрисдикция са били въпросите на външната политика; дъщерята на последния хан на Карабах, поетесата Хуршид-бану Натаван, спомени за която е оставил пътешествалият из Кавказ Александър Дюма; теоретика на традиционната музика и енциклопедичен учен Мир Мохсун Наваб – основоположник на професионалната академична музикална традиция, автор на първата опера в мюсюлманския Изток – „Узеир-бек Хаджибейли“, и много, много други извени личности, ми е безмерно тежко да говоря за този заплетен във времето проблем.

Думата „Карабах“ предизвиква болка в сърцето на всеки азербайджанец. И това не е просто шаблонно изречена фраза. Това е вик на скъсана струна на тар, звънтящ упрек на паднал гавал. Какво е могло да стане, за да замлъкнат в планините на Карабах звуците на мугама, на който се свири тук, за да не се обгръщат мъгливите му долини от омайната пелена на „Гарабах шикестеси“? И дълго ли още тези шедьоври на световното културно наследство, внесени в съответния списък на ЮНЕСКО, ще са замлъкнали в Карабах – на земята, над която някога се е извисявал благородният им глас, за да си спечели славата на „Италия на Изтока“? Дълго ли Шуша – бившата „консерватория на Кавказ“, ще стои разкъсана и с изтръгнат език?

Като видите наяве тези разрушения, на които са подложени окупираните територии на Азербайджанската република, това опустошително и за погледа, и за слуха запустение, не се удивявайте, че е невъзможно човек да остане равнодушен. А всъщност по историческите мерки до съвсем неотдавна Карабах познаваше съвсем друг начин на живот, свидетели на който бяха и живелите там представители на по-старото и на средното поколение. Как да не зададеш тук въпроса: Защо стана това? И неизбежно възниква следващият въпрос: Какъв е изходът от създалата се гибелна ситуация?

Някой може да възрази: А какво го засягат чуждите трагедии съвременния читател от постмодерната епоха, намиращ се далече от Кавказ, удобно наместил се на дивана си, пишещ постове в социалните мрежи, изпращащ „лайкове“ и коментиращ блогове?

Но както е известно, не трябва да се пита за кого бие камбаната, когато тя звъни за теб. Тази истина е станала христоматийна. Но колко често в нашия ежедневен живот се искат допълнителни усилия и призови за размисъл, за да се обърне внимание на христоматийните истини.

Смятам, че представената пред руската аудитория книга на Намък Алиев представлява доста успешна и необходима крачка в тази посока. В нея присъства обемиста историческа обиколка. Като се запознае с аргументацията на автора и с дадените в приложението документи, всеки ще успее сам за себе си да си направи извода за историческите предпоставки на проблема.

Във всеки случай безпристрастен анализ на тази част ще предизвика съмнение в натрапваните на руската общественост и едностранно подавани само от една страна стереотипни представи за миналото на Южен Кавказ.

Тези читатели, които имат по-задълбочени интереси към дадения въпрос, биха могли да се възползват от приведената обширна библиография, включително и от първоизточниците.

Обаче – и в това е главното предимство на подхода на автора – той е обърнат с лице не назад, а напред – към търсенето на пътища за изход от възникналата безизходна ситуация. В монографията последователно са представени контурите на позицията на Азербайджан, основаващи се на общоприетите норми и принципи на международното право и допускащи максимално възможни компромиси в техните рамки. При това гледната точка

на Азербайджан е изложена не откъснато от широкия контекст на процесите, протичащи в съвременния свят. В книгата е направен сравнителен анализ на различните международноправни и политически казуси, които подкрепят изводите на автора, тръгващ от отправната точка на необходимостта от осигуряване на всеобщо върховенство на закона и универсалност на международните норми, регулиращи отношенията между държавите и народите.

Действително всички ние трябва да осъзнаем, че въпросите за осигуряване и поддържане на мира и сигурността, разрешаването на конфликтите не представляват някакво отвлечено понятие, което може да е интересно само на непосредствените участници и на тесен кръг експерти.

Бедата премина по някога благодатната земя на Карабах, камари от обезобразени отломки затрупаха пътищата към мира, към устойчивото развитие и процъфтяването на Южен Кавказ. А какво ще стане утре? Това зависи от всички нас, от добрата воля на държавите от региона, от неравнодушното отношение на съседите и на глобалните актьори в световната политика. Камбаната бие за всички нас.

Нейният звън призовава към действия, към незабавно предприемане на мерки за започване на процес на реално регулиране върху единствено надеждната основа – нормите и принципите на международното право, имащи универсален и императивен характер.

Очевидно е, че пътят към окончателна нормализация не е лек – необходими са воля, време, благоприятни външни условия. Но само по този път може да се отиде на планинското плато Джъдър-дюзю, откъдето отново да се разлее „Гарабах шикестеси“.

Уверен съм, че книгата на Намък Алиев, която насочва вниманието на читателската аудитория към тези въпроси, е твърде навременна и актуална за руската общественост. Запознаването с нея ще помогне проблемът за арменско-азербайджанския Нагорнокарабахски конфликт, в чието разрешаване Руската федерация взема непосредствено участие, да бъде представен по-добър начин.

Москва, 2013 г.

Полад Бюлбюл оглу
*извънреден и пълномощен посланик
на Азербайджанската република в Руската федерация*

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ КЪМ ПРЕВОДА И ИЗДАНИЕТО НА КНИГАТА НА УНГАРСКИ ЕЗИК

На мен се пада приятно задължение: искам да представя на унгарската общественост книгата на моя колега – посланика на Азербайджан в Молдова, доктора на юридическите науки, известния учен, дипломат и юрист Намък Алиев, „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“.

Мисля си, че за създаването на този труд, за участието на неотделимата част от азербайджанската територия, намираща се под арменска окупация – Нагорни Карабах, наред с политическите и научните познания се иска преди всичко гражданско мъжество и лично съпреживяване.

Ето вече повече от 20 години, по-точно от февруари 1988 г., това прекрасно ъгълче от нашата Родина се свързва с болката и трагедията на всеки жител на Азербайджан. „Гарабаг“ на древен азербайджански език означава „черна градина“. Обаче чрез ръцете на арменските сепаратисти тази процъфтяваща някога градина отдавана се е превърнала в страшна джунгла, където властват тероризмът и наркотрафикът, организираната престъпност и дискриминацията по национален признак, където е осъществено етническо прочистване, където вандалите на ХХ в. са разрушили и осквернили всички паметници и материални ценности, свързани с истинските стопани на Нагорни Карабах.

Като гражданин и обществено-политически деятел още от първите дни на провокирания от арменските сепаратисти конфликт Намък Алиев беше на предната линия на интелектуалната борба. Като юрист международник в своите статии и изявления той нееднократно е доказал необосноваността и нелогичността на териториалните претенции на отсрещната страна.

През 1992 г. той стана член на депутатската следствена комисия за изясняване на обстоятелствата около масовото избиване на азербайджанци в Нагорни Карабах и на първо място в печално известния град Ходжали, където през нощта на 25 срещу 26 февруари 1992 г. въоръжените до зъби арменски банди с

подкрепата на 366-и мотострелкови батальон на бившата Съветска армия избиха повече от 600 мирни жители, най-вече старци, жени и деца.

Статистиката на необявената война на Армения срещу Азербайджан е ужасяваща. През 1993 г. само броят на бежанците и на преселените лица достигна един милион души. Редом с нагорнокарабахския регион на Азербайджан, още седем прилежащи района на Азербайджан бяха окупирани и анексирани от Армения. Хуманитарна катастрофа надвисна неотвратимо. Но нашите граждани намериха в себе си сили и страната постепенно се възроди.

През последните години Азербайджан измина огромен път на развитие. Благодарение на енергийния фактор и на изгодното геополитическо местоположение страната се обнови за кратко време. Естествено се измени и съотношението на силите в Южен Кавказ. На фона на зависимата и бедна Армения Азербайджан заема водещи позиции. Създадена е мощна армия. Днес военният бюджет на нашата страна е по-голям от целия държавен бюджет на Армения.

Въпреки това Азербайджан предпочита езика на мира и съгласието, езика на политическия диалог. Ние не искаме да дрънкаме с оръжие. Ние не искаме отново да превърнем нашия регион в кървав водовъртеж.

Мъдра азербайджанска поговорка казва: *„Кръвта се измива не с кръв, а с вода“*. Като се ръководят от този принцип, властите в Баку още от май 1994 г. – след подписването на Бишкекския протокол за спиране на огъня, предпочитат да водят мирни преговори и да намерят приемливо решение на конфликта въз основа на критериите и принципите на международното право, без ново кръвопролитие между двата народа.

Книгата на Намък Алиев е ценна с това, че в нея се посочва именно този път – пътят на разрешаване на конфликта с отчитане и прилагане на върховенството на международното право. Ние сме уверени, че рано или късно азербайджанската държава ще възстанови своя пълен суверенитет над окупираните територии. Двата съседни народа ще спечелят в огромна степен, ако това стане по преговорен път, без ново кръвопролитие.

Мисля, че такива трудове могат да допринесат определена полза за разясняването на природата на съществуващите

междуетнически конфликти и за търсенето на път за тяхното мирно урегулиране.

Преводачът на тази книга на полски език – един от признатите русисти в Полша – Станислав Уляшек, ми писа, когато бях още посланик на Азербайджан във Варшава:

„Дълбоко съм убеден, че този труд е много необходим, и то именно в Полша. Работата е там, че у нас е прието да се смята, че за съчувствие са достойни само такива многострадални държави като Грузия и Армения. „Ах, колко бедни и нещастни са те“ – такова е по някаква причина общото мнение. (...) А за съдбата на Азербайджан никой нищичко не знае и не се досеща. Намък Алиев документално, черно на бяло, показва как всъщност изглежда конфликтът, в какво се състои неговата същност и кой е агресорът“.

Надявам се, че след запознаването с книгата на Намък Алиев унгарските читатели ще започнат да споделят това справедливо мнение.

Будапеща, 2011 г.

Проф. д-р Виляят Гулиев
*извънреден и пълномощен посланик
на Азербайджанската република в Унгария*

ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ ПРЕВОДА НА ИЗДАНИЕТО НА КНИГАТА НА МОЛДОВСКИ ЕЗИК

Чертата, с която най-добре се характеризира началото на XXI в., е преобразованието. Културното, езиковото, религиозното и т. н. разнообразие на света се намира в постоянна динамика, като претърпява икономически, политически, военни, социални и културни изменения, предизвикани от феномена на глобализацията. На свой ред глобализацията също е белязана от противоречиви процеси, като етническото и религиозното насилие, които съвсем не са нови проблеми. Подобен род насилие може с лекота да се разпространява извън пределите на дадена държава, като предизвиква такива сериозни последствия, като масовите потоци бежанци. Единствената възможност бързо да се отговори на подобни заплахи е създаването и пускането в действие на вътрешни и международни механизми за сигурност и решаване на териториалните конфликти.

Известен е фактът, че да се предотврати териториално изменение, осъществяващо се в разрез с основните принципи на международното право, означава да се предотврати конфликт, заплашващ безопасността в региона или по силата на обстоятелствата дори и международната сигурност.

В качеството си на световна организация за осигуряване на сигурността ООН е длъжна да предприема енергични действия за предотвратяване на агресията и отстраняване на заплахите от войни по пътя на осъществяване на здраво и устойчиво сътрудничество между държавите. В противовес на териториалните конфликти все повече се затвърждава сътрудничеството между държавите, което трябва да стане движеща сила за предотвратяване на измененията и за запазване на териториалната цялост на държавите по света.

Острите териториални конфликти оказват влияние на международните отношения, като представляват дестабилизиращи взривове – посегателства над международната сигурност. Кавказката зона съсредоточава сериозни конфликти, някои от които

вече се проявиха във военна форма: претенциите за независимост на Осетия, отхвърлени от Грузия, намеренията на Абхазия да се присъедини към Русия, кървавата, белязана с многобройни жертви борба на чеченския народ и т. н.

Притежавайки добре развито гражданско чувство и преизпълнен с любов към страната, в която живее, професор Намък Алиев е сметнал за необходимо детайлно да представи първия междуетнически конфликт в бившето съветско пространство – арменско-азербайджанския. Неговият опит се основава изключително на научен подход и се опитва да представи истината такава, каквата е била.

Поставяйки си за задача да установи обстоятелствата и „правомерността“ на претенциите на Армения за Карабах, този труд е опит за представяне на държавноправните проблеми, възникнали около един от най-осветените от средствата за масова информация териториални конфликти.

Авторът представя в труда си установени факти и събития, които читателят може да провери, прилагайки проста техника, която като лакмусов лист ще помогне да се различи истината от лъжата само за няколко мига.

Професор Алиев подробно доказва намеренията на Азербайджан да запази териториалната си цялост и от друга страна – старанията на Армения да си присвои възможно максимално голяма територия, исторически принадлежаща на суверенната азербайджанска държава, като настоява на принципа на национално самоопределение.

За да се изяснят юридическите и политическите условия, в които съществува т. нар. „Нагорно-Карабахска република“, Намък Алиев анализира както международната практика в тази сфера, така и списъка с международни документи и национални нормативни актове. Той стига до заключението, че решението на този проблем е възможно само чрез връщане към юридическите рамки на разрешаването на конфликтите и към възстановяването на действителното уважение на нормите на международното право.

Авторът доказва, че и днес Азербайджан е готов да обсъжда въпроса за самоопределението на двунационалното население на Нагорни Карабах, запазвайки при това териториалната си цялост, но и отивайки на някои компромиси и възможни отстъпки в полза на Армения.

Трудът представлява голям интерес за читателите в Република Молдова, защото приднестровският конфликт, представляващ неотделима част от нашата история през последните две десетилетия като феномен на териториално и политическо разкъсване и като потенциален източник на регионална и европейска нестабилност, може да породи силни геополитически сътресения. Напълно ясно е, че разкриването на същността на този конфликт, както и определянето на дългосрочните принципи на неговото решение е невъзможно без щателен анализ на опита на другите държави.

Този труд е резултат на продължителен анализ. В неговата основа са заложени изследванията на автора, отразени в редица статии, допълнени и детайлизирани впоследствие. Без съмнение монографията ще бъде много полезна за всички, които се интересуват от методологията на уреждане на международните конфликти, защото тя задълбочава и разширява разбирането на проблематиката, свързана с явленията от този род.

Кишинев, 2012 г.

*Проф. Ион Гучак
хабилиран доктор по право
генерален научен секретар
на Академията на науките на Молдова*

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ КЪМ ЛИТОВСКОТО ИЗДАНИЕ

На вниманието на читателите е представена книгата на азербайджанския дипломат, доктор на юридическите науки Намък Алиев „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“, издадена, за да се окаже помощ за запълване на информационния дефицит, съществуващ днес в литовското информационно пространство.

Този труд на Намък Алиев представлява подробно изследване на проблематиката на Нагорни Карабах, стъпващо не на кухо и често измамно експлоатиране на чувствата на читателя, както нерядко правят тези, които се опитват да създават изкривен образ на корените на Нагорнокарабахския конфликт, сегашното му положение и възможните му развития, а на обективни факти, изцяло разкриващи същността на проблематиката на Нагорни Карабах.

Авторът представя детайлна картина на обсъждания проблем, като обосновава своите твърдения и изводи, опирайки се на международното право. Именно международното право по мнението на Намък Алиев позволява не само обективно да се оцени миналото и настоящето на Нагорнокарабахския конфликт, но и да се намери път към бъдещото му решаване. Това е позиция, към която се придържа повече от двадесет години и Азербайджанската република.

В книгата „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“ Намък Алиев детайлно изследва проблема за Нагорни Карабах, като се опира на факти, започвайки с неговите корени – от периода на разпадането на СССР, когато, възползвайки се от икономическите и политическите неуредици в разпадащата се съветска империя, беше организиран заговор срещу Азербайджан, в който участваха не само арменските сепаратисти в Нагорни Карабах и техните вдъхновители в Ереван, но и висшите ръководители на СССР, в т. ч. и лично Михаил Горбачов. Кулминацията на въпросния сговор е военната агресия на Армения срещу Азербайджан, която откъсна от него не само Нагорни Карабах, но и още седем съседни региона на Азербайджанската република.

Тази агресия отне живота на хиляди хора, заради нея стотици хиляди станаха бежанци, без да имат възможност да се върнат в своите домове и днес, а някога процъфтяващата, гъсто населена азербайджанска земя се превърна мъртва пустиня.

В труда на Н. Алиев обосновано и ясно се разбиват всички ужим „исторически“ и „правни“ претенции на арменците за Нагорни Карабах и другите окупирани територии. Опирайки се на законите и нормите на международното право, изключително от онова време, авторът доказва, че провъзгласяването на т. нар. „Нагорно-Карабахска република“ е било незаконно, а по време на съпроводилата го агресия от арменската армия са извършени военни престъпления и престъпления срещу човечеството. Впрочем организаторите и изпълнителите на тези престъпления и до днес не са привлечени под отговорност.

Фигуриращите в заглавието на книгата думи „*международно право*“ не трябва да плашат читателя, тъй като авторът поднася фактите така, че да ги разбере не само юрист, дипломат или историк – тази книга е адресирана до много широка читателска аудитория.

Както вече беше споменато, в своя труд Н. Алиев се опира на фактите, а изводите обосновава с помощта на нормите на международното право и съществуващите прецеденти. Авторът не си играе с чувствата на читателите, както често правят арменските пропагандатори, които се стремят да оправдаят извършената преди две десетилетия агресия. Н. Алиев апелира към здравия разум и мисленето на читателя.

Обаче най-важно си остава това, че книгата на Н. Алиев запълва определен информационен вакуум в Литва. Обективната информация за Нагорнокарабахския конфликт на литовски език не достига не само до обществото в широкия смисъл на думата, но и до специалистите, включително и до политиците. По този начин книгата на Н. Алиев „*Международното право и Нагорнокарабахският конфликт*“ е ценен източник на информация за всеки читател, който желае по-добре да разбере същността на нагорнокарабахския проблем.

Вилнюс, 2013 г.

Хасан Маммедзаде
*извънреден и пълномощен посланик
на Азербайджанската република в Литва*

ПИСМО

от господин Станислав Уляшек
преводач на книгата
„Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“
на полски език

Уважаеми господин Гулиев¹,

Сърдечно Ви приветства Вашият предан приятел от далечния Гданск – Станислав.

Независимо от това, че авторът на изпратения от Вас текст така и не се свърза с мен, аз все пак реших да направя превода. Сега той е във Вашите ръце и е напълно готов за публикуване!

Аз съм дълбоко убеден, че този труд е много нужен, и то именно в Полша. Работата е там, че у нас е прието да се смята, че достойни за съчувствие са само такива многострадални държави, като Грузия и Армения. „Ах, колко са бедни и нещастни“ – такова е по някакви причини всеобщото мнение. А за съдбата на Азербайджан никой нищичко не знае и не се досеща.

Намък Алиев документално, черно на бяло, показва как всъщност изглежда конфликтът, в какво е неговата същност и кой е агресорът. Затова и свърших възложената ми работа.

Гданск, 10 март 2011 г.

С уважение:
Станислав Уляшек

---

¹ Проф. д-р Вилаят Гулиев е посланик на Азербайджанската република в Полша през периода 2005 – 2010 г., а впоследствие е посланик на Азербайджанската република и в Унгария.

ВЪВЕДЕНИЕ

Появата на „Косовския прецедент“ в международната практика отначало озадачи международната общност, а с понататъшния развой на събитията и последвалото ги осмисляне показва до какво водят излизането на процеса на урегулиране на териториалните конфликти извън правното поле и игнорирането на приетите от международната общност норми на международното право и приоритетът на „правото на силата“ над „силата на правото“.

Във връзка с това възниква настойчива необходимост всички здравомислещи сили да положат усилия за това Косово да не стане прецедент за никого, за това, щото прецедент в международните отношения да бъдат нормите на международното право, установени от самите членове на международната общност. Днес пред международната общност стои възможно най-важната задача, чиято цена е мирът на Земята: да се избягват заплахите за ново прекрояване на света, за прекрояване на границите. Началото на първия етап на този процес е свързано с началото на агресията на Република Армения срещу Азербайджанската република. Катастрофалните резултати, които го последваха, са общоизвестни. А началото на втория етап – това е процесът на признаване на независимостта на Косово. След него – Петдневната война и признаването от страна на Русия и някои други държави на независимостта на Абхазия и Южна Осетия.

Всеки опит за преправяне на съществуващите граници в света представлява снежна топка, която, превръщайки се в неумолимо движеща се лавина, помита всичко по своя път. И дълбоко се заблуждава всеки, който, създавайки тази лавина, се надява да оцелее и да достигне своите недалновидни цели. Процесът на прекрояване на границите е способен да взриви света, да го доведе до катастрофа, до поредната световна война. Не е трудно дори и на неподготвените читатели да предскажат последиците. Предотвратяването на ново прекрояване на света е възможно най-важната задача на цялото човечество, на всички разумни същества на Земята.

Да се реши тази задача, е възможно само като се върнем в правното поле на разрешаването на конфликтите, като възстановим истинското уважение към изработените от международната общност международноправни норми. Именно към това още преди няколко години призоваваше Бакинската декларация на ГУАМ (от 19 юни 2007 г.). Тя потвърди „необходимостта да се продължат активните съвместни действия по урегулирането на проточилите се във времето конфликти в региона на ГУАМ въз основа на съблюдаването на принципите на суверенитета, териториалната цялост и ненарушимостта на международно признатите граници на държавите и в съответствие с постановките на Съвместната декларация на държавните глави на страните от ГУАМ по въпроса за урегулирането на конфликтите, а също така и важността на мобилизирането на поддръжката на международната общност за разрешаване на тези конфликти“.

Не издържаха никаква критика периодично подхвърляните идеи за недееспособността на международноправните норми. Отказът от регламентиращите международните отношения норми поражда хаос в световните взаимоотношения, в който някои субекти на тези отношения разчитат да „вадят кестените от огъня [с чужди ръце]“.

Продължилите 30 години безрезултатни преговори за разрешаването на най-кръвопролитния и най-продължителен конфликт на територията, представлявала някога СССР, завършиха с 44-дневна война за освобождаването на окупираните територии от страна на Азербайджан.

Нашият скромнен опит да се осветят някои международно-държавно-правни проблеми, възникващи в процеса на самия известен ни териториален конфликт, през периода на освобождаването на окупираните територии и след него се прави с цел да се привлече вниманието на силите, способни да предотвратят надвисналата над света опасност.

Глава 1

ИСТОРИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА АРМЕНСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОТО ПРОТИВОПОСТАВЯНЕ

Към историята на въпроса

Иска ми се да започна с цитат на изтъкнатия литовски историк, директор на Института по наукознание, професор Алгимантис Лекис, който пише:

„В течение на много столетия азербайджанците са имали собствена държавност. Най-ранната държава в Кавказ е Манейското царство, създадено от далечните предци на азербайджанците през IX в. пр. н. е. и просъществувало повече от 200 години.

А значително по-късно появилата се „държава“, с изменящи се по различни причини граници, т. нар. „армения“, почти през цялото време е била название не на държава, а само на територия. Във връзка с това си струва да се напомни, че по мнение на самите арменски историци са съществували 35 Армении. При това всичките – извън пределите на Кавказ, в Мала Азия“².

Обаче за да изясним смисъла на продължилия около три десетилетия конфликт, е достатъчно да обърнем внимание на последните две столетия в историята на възникването на предпоставките за създаване и развитие на Нагорно-Карабахската автономия, иначе казано – на целия период от момента на присъединяването на Южен Кавказ към Русия до днешни времена, до момента на освобождаване от страна на Азербайджан на неговите територии, окупирани дотогава от арменците.

Преди всичко читателят трябва да знае, че **арменците не са живели хиляди години на територията на Карабах (в т. ч. и в неговата планинска част), а и на другите азербайджански земи.** Съществуват многобройни исторически източници, потвържда-

---

² Лекис, Альгимантас. Переселение народов на Кавказе XX в. Вильнюс: Институт науковедения, 2016, с. 9.

ващи факта на масовото преселване през 1828 г. на арменци от Персия и от Османската империя на земите на азербайджанските ханства – Иреванското, Нахичеванското, Карабахското и пр.

След приключването на руско-иранската война от 1826 – 1828 г. представителите на победената Персия и победителката Русия подписват на 10 февруари 1828 г. недалече от южноазербайджанския град Тебриз Туркменчайския договор за мир. Съгласно условията на този договор Персия се отказва от правата си над Северен Азербайджан и се съгласява на преминаването му под юрисдикцията на Русия. В унисон с този договор става и отказът от претенции над Южен Кавказ и на Османската империя.

В момента на присъединяването в съответствие с Кюрекчайския договор на Карабахското ханство към Русия – на 14 май 1805 г., арменското население в региона е било едва една пета от общия брой на жителите там. През пролетта на 1806 г. Ибрахим Халил хан Карабахски и Шушински, чийто подпис стои под въпросния договор, вероломно е разстрелян заедно със семейството и с 35 свои приближени лица. Разстрелът е извършен с благословията на царя, като е оставен жив само един от синовете му – Мехтигула хан. Решаваща роля за унищожаването на ханското семейство изиграва карабахският арменец, руският генерал В. Г. Мадатов, когото царят назначава да управлява мюсюлманските провинции в Южен Кавказ.

За да се укрепят руските позиции в Карабах, а също така и в Северен Азербайджан, започва масово преселване на арменци от Персия и от Османската империя в тези земи. Към 1822 г. арменците в Карабах вече са били около 2500 души. А по данните от *„Описание на Карабахската провинция“*, съставено през 1823 г. от императорските руски чиновници, „...в Карабахското ханство са живеели 90 000 жители, имало е един град и повече от 600 села, от които само 150 арменски. В Шуша са живеели примерно 1948 азербайджански семейства и 474 арменски семейства. В селата съотношението съответно е 12 902 срещу 4331“.

В хода на руско-иранските войни от периода 1804 – 1813 и 1826 – 1828 г. и след тях започва масово преселване на арменци в Южен Кавказ, в т. ч. и в Карабах.

Председателят на Управлението по доходите и държавните имуществва на създадената през 1828 г., след присъединяването на Южен Кавказ към Русия, на територията на Нахичеванското и

Еривнаското азербайджанско ханство, Армeнска област – статският съветник И. Шопен, в съставения от него по поръчение на граф Паскевич-Ериванский документ пише, че като резултат от руско-персийската война от 1826 – 1828 г., а след това и от руско-турската от 1828 – 1829 г., на територията на бившето Ирeванско ханство Русия преселва съответно 23 568 и 21 638 арменци. На територията на Нахичеванското ханство са преселени съответно 10 652 и 27 арменци. В Ордубадски окръг са се преселили 1340 колонисти от Персия.

По този начин сумарният брой на преселниците от Персия е бил 35 560 души, а от Турция – 21 666 души, което общо възлиза на 57 226 арменци. (Вж.: Шопен, И. Историческият паметник състояния Армeанской Области в епоху ея присоединения к Российской Империи. СПб: Типография Императорской Академии Наук, 1852, с. 637 – 642.)

Както свидетелстват официалните документи, значителен брой преселници се заселват именно в Карабах. Известният руски изследовател Николай Н. Шавров през 1911 г. в своята книга „Новата заплаха за руското дело в Закавказието: предстоящата разпродажба на Муган на инородците“ („Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам“) пише:

„...От 1828 до 1830 г. ние преселихме в Закавказието повече от 40 000 персийски и 84 000 турски арменци и ги въдворихме на най-добрите държавни земи в Елисаветполска и в Ериванска губерния, където арменското население беше нищожно [на брой] и в Тифлиска губерния – в Борчалински, Ахалцихски и Ахалкалакски уезд. За заселването им бяха заделени повече от 200 000 десетини държавна земя и бяха изкупени земи с частно владение от мюсюлманите за повече от 2 000 000 рубли.

Планинската (нагорната – бел. прев.) част на Елисаветполска губерния и бреговете на езерото Геокча (днешното езеро Севан – бел. авт.) са заселени с тези арменци. Трябва да се има предвид, че заедно със 124 000 официално преселени арменци тук се преселиха и множество неофициални, така че общият им брой значително надхвърля 200 000 души. (...) От 1300 хиляди

арменци, живеещи днес в Закавказието, повече от 1 000 000 души не са от коренните жители на този край и са заселени от нас”³.

Кямаля Имранлъ пише в своето изследване:

„Що се отнася до коренните „арменци“, то те се смятат за такива само по изповедание, а не по етнически произход, в съответствие с което те всъщност са [кавказки] албани. (...) Но впоследствие по искане на арменците и с отстъпките на руснаците (поради преследваните от тях цели) същите тези албани са подложени на арменизация, с изключение на незначителна част от тях, които живеят днес най-вече в два района на Азербайджан, на левия бряг на река Кура. Независимо от това какви са те в очите на другите, за нас гарабахските „арменци“ са си и днес албани, за което свидетелстват и всички особености, които са им присъщи. Но с оглед на наименованието, което им е натрапено, те, без да навлизат в същността на въпроса, се наричат по този начин, като с това представляват ярък пример на жертви на целенасочена политика на деетнизация и не само”⁴.

През 1836 г. Руската империя предава на Арменската църква имуществото и паството на действащата Албанска автокефална апостолска църква. Това е заключителният акорд, който е предшестван от събитията, за които пише професор Алгимантас Лекис. Нека си позволим едно отклонение и да прочетем какво пише литовският учен:

„Още в началото на VIII в. Арменската църква успява да превземе Албанската църква, съществуването и дейността на която принадлежат на Азербайджан. Съвременникът на тези събития – албанският историк от VIII в. Мойсей Каланкатуйски, е описал по какъв начин е станало това. През 705 г. арменският католикос Елия I (703 – 717 г.) изпратил донос до арабския халиф Абд ал Малик Омаяд (685 – 705 г.), в който съобщавал, че Албанският католикос Нерсес се е замесил в антиарабски заговор с византийския император. Без да вниква в същността на проблема, намиращият се в далечния Дамаск халиф, в чиито владения влизали Мала Азия и почти цял Кавказ, се разпоредил Албанската цър-

---

³ Вж.: **Новая** угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам. СПб, 1911, с. 59 – 60.

⁴ **Имранлы**, Кямаля. Создание армянского государства на Кавказе: Истоки и последствия. Монография. Москва: Ладомир, 2006, с. 8.

ква да се подчини на Арменската. След това започнал лавинообразен процес на арменизация на албаните християни⁵.

Възможните последствия от въпросното преселение, радикално променило етническия състав на населението на тази територия още тогава – през XIX в., са безпокоили не само представителите на коренното население, но също така и здравомислещата част на руската интелигенция. В частност изтъкнатият руски дипломат и поет А. С. Грибоедов (между другото човек с пряко отношение към Туркменчайския договор, разделил Азербайджан на две части) пише:

„Също така ние с него (княз Аргутински) немалко разсъждавахме над внушенията, които трябва да направим на мюсюлманите, за да ги примирим с днешното им затруднение, което няма да бъде за продължително време, и да изкореним у тях опасенията за това, че арменците ще завладеят завинаги земите, където са ги пуснали на първо време“⁶.

От арменските източници виждаме, че в резултат на преселването в Кавказ през 1914 – 1916 г. на още 350 000 арменци⁷ техният брой в Ереванска губерния (бившата територия на Иреванското и Нахчеванското ханство) е достигнал 669 871 души.⁸

Въпреки това и след тези преселения арменците не са били мнозинство в Южен Кавказ. Показателна е преписката на министъра на външните работи на царска Русия – Сазонов, и заместника на Кавказ – Великия княз Николай Николаевич. На 14 юни 1916 г. министърът пише на Великия княз:

„Що се отнася до предоставянето на широка автономия на арменците, то не трябва да се забравя, че във велика Армения (в конкретния контекст става дума и за Източна Турция – историческата Киликийска Армения – *бел. авт.*), завоювана сега от Русия, арменците никога не са представлявали мнозинство“, а „при та-

---

⁵ Лекис, Алгимантас. Цит. съч., с. 76.

⁶ Грибоедов, А. С. Сочинения. В 2-х томах. Т. 2. Москва, 1971, с. 341.

⁷ Вж.: История армянского народа. Ереван: Издательство Ереванского университета, 1980, с. 268.

⁸ Вж.: Кавказский календарь на 1917 год. Типография Канцелярии Наместника Е. И. В. на Кавказе, 1916, с. 219.

кива условия арменската автономия ще доведе до несправедливо поробване на мнозинството от малцинството...“⁹.

Великият княз Николай Николаевич отговаря на 3 юли 1916 г.: „Арменският въпрос в сегашните граници на Руската империя по мое дълбоко убеждение напълно отсъства и не трябва даже да се допуска споменаването на такъв, тъй като арменците – руски поданици в наместничеството (в Кавказ – *бел. авт.*) представляват равноправни руски поданици заедно с мюсюлманите, грузинците и руснаците“¹⁰.

На 28 май 1918 г. Централният национален съвет обявява първата независима Арменска република в Кавказ, а себе си – за най-висша власт в републиката. На 29 май Азербайджан под натиска на външни сили предава за столица на Арменската република град Ериван (Иреван) – бившата столица на Иреванското ханство.¹¹

Приетото на 28 май 1918 г. от Арменския национален съвет решение за създаване „на територията на руска Армения на независима Република Армения, включваща териториите на бившите Ериванска губерния и Карска област на Руската империя“ прави предаването на Иреван за столица на Армения юридически неправомерен акт. Това решение е било взето, преди Азербайджанският национален съвет да огласи своя вердикт за предаване на столицата на Иреванското ханство на арменците. Както беше казано по-горе, това става на 29 май. Но това не е най-главният аргумент, свидетелстващ за това, че от правна гледна точка Ереван така и си е останал да принадлежи на Азербайджан.

Самото решение на Азербайджанския национален съвет (Протокол № 3 от 29 май 1918 г.) е априори недействително. То е било прието под силния натиск на западните държави, в присъствието на арменски бандитски формирования, които са организирали тотален терор над неарменското население. На второ място самият документ свидетелства, че гласуването за предава-

---

⁹ Вж.: **Раздел** Азиатской Турции. По секретным документам б. Министерства иностранных дел. Под редакцией Е. А. Адамова. Москва: Литиздат НКВД, 1924, док. СХL, с. 208 – 209.

¹⁰ Вж. Пак там, док. СХLIV, с. 211 – 212.

¹¹ Вж.: **ГАППОДАР**, ф. 970, оп. 1, д. 1, л. 51.

нето на Иреван на арменците е било или фалшифицирано, или прието с нарушения.

Достатъчно е да се погледнат цифрите. В заседанието взимат участие едва 18 души от 28-членния състав, което е по-малко от 65 %, т. е. по-малко от две трети, задължителни при взимане на съдбоносни решения. От 18 присъстващи „за“ гласуват 16 членове на Съвета, което е още по-малко. И накрая идва най-важното: при 18 присъстващи на заседанието съгласно протокола в гласуването са „взели участие“ 20 членове на Съвета („против“ – един, „въздържали се“ – трима). Интересна аритметика, не е ли така?

Всичко това прави този документ нищожен от юридическа гледна точка и Азербайджанската република има всички основания да признае завземането и последвалото владееие на столицата на Иреванското ханство – град Иреван, за незаконно.

Да, Азербайджанският национален съвет е предал град Иреван за столица на отново създадената арменска държава на 29 май 1918 г., но това предаване е юридически нищожно.

Парламентът на Азербайджан трябва да даде политическа оценка на решението на събранието на Азербайджанския национален съвет (Протокол № 3 от 29 май 1918 г.), да го признае за лишен от правна сила и да отчита това в по-нататъшната си политика.

На 4 юни представителите на първата арменска държава в Кавказ подписват в Батуми договор, с който се установяват границите между Османската империя, Република Грузия, Република Армения и Азербайджанската република. В съответствие с този договор територията на Република Армения според противоречивите арменски източници е била минимум 8000¹² – 9000¹³, а максимум 10 000 квадратни километра¹⁴. На 17 юни 1918 г. арменското дашнакско правителство влиза в Ериван (Иреван).

---

¹² Вж.: **Галоян**, Г. Борьба за Советскую власть в Армении. Москва: Политиздат, 1957, с. 92.

¹³ Вж.: **Агаян**, Ц. П. Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти. Ереван: Академия Наук Армянской ССР, 1962, с. 174; **Саркисян**, Е. К. Экспансионистская политика Османской империи в Закавказье накануне и в годы Первой мировой войны. Ереван: Академия Наук Армянской ССР, 1962, с. 365.

¹⁴ Вж.: **История** армянского народа... Цит. съч., с. 268.

В декларация на правителството на вече съветски Азербайджан от 1 декември 1920 г. се казва, че „...на трудовото селячество на Нагорни Карабах се дава пълното право да се самоопредели“. Идеята за предоставяне на право на самоопределение на Нагорни Карабах се е обсъждала в партийните и в съветските кръгове. И постепенно е узрявало мнението за необходимостта от обявяване на автономията на Нагорни Карабах. Още на 22 май 1919 г. А. И. Микоян в свой доклад до В. И. Ленин съобщава:

„Дашнаците – агенти на арменското правителство, се домогват до присъединяване на Карабах към Армения. Но за населението на Карабах това би означавало да се лиши от своя жизнен източник в Баку и да се свърже с Ериван, с който никога и с нищо не са били свързани. Арменското селячество реши на Петия конгрес да се присъедини към Азербайджан“¹⁵.

Скоро след установяването на болшевишката власт в Азербайджан, през юни 1920 г., от името на народния комисар на външните работи на РСФСР – Г. В. Чичерин, е изпратена телеграма:

„В Карабах и Зангезур е провъзгласена съветска власт и гореспоменатите територии се смятат за част от Азербайджанската съветска република“¹⁶.

На 4 и 9 ноември 1920 г., в навечерието на установяването на съветска власт в Армения, Йосиф Сталин прави в Баку няколко гръмки изявления за бъдещата съдба на Зангезур и Нахичеван. Както пише известният историк Илгар Нифталиев, същността им се изразявала в намерението да се предадат тези територии на Съветска Армения. Подобен жест на болшевиките е бил предизвикан преди всичко от стратегически задачи, по-точно от стремежа чрез вклиняване между Азербайджан и Турция да лишат последните от обща граница чрез създаване на арменски буфер за сметка на предаването на Армения на териториите на Нахичеван и Зангезур.¹⁷

---

¹⁵ Вж.: ЦПА ИМЛ, ф. 461, оп. 1, ед. хр. 4525, л. 1.

¹⁶ ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 85, оп. 13, д. 32, л. 3.

¹⁷ Нифталиев, Ильгар. Как Азербайджан потерял Зангезур. – В: *Irs/Наследие*, 2013, № 1 (61), с. 20 – 23; Каспий, 2015, 7 октябрия, с. 12. [онлайн]. <http://www.anl.az/down/meqale/kaspi/2015/oktyabr/458175.htm>.

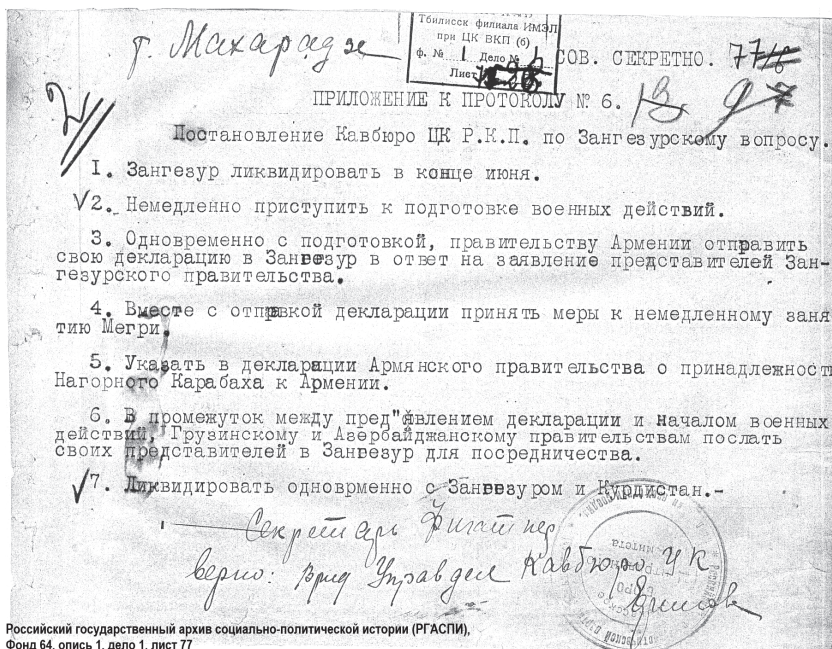
Навремето този буфер би могъл да се окаже и по-голям, ако не е била принципната позиция на Турция, която запазва Нахичеван за Азербайджан. С решението на Политбюро и на Оргбюро на ЦК на АКП(б) от 30 ноември, а също така с Декларацията на Бакинския съвет от 1 декември 1920 г. Зангезур и Нахичеван се предават на Съветска Армения. Това решение е закрепено също така и с третата точка от договора между РСФСР в лицето на полпреда Легран и представителите на дашнакското правителство на Армения от 2 декември 1920 г. за установяване на съветска власт в Армения, съгласно който за част от Армения са се признавали всички територии на Ериванска губерния, в т. ч. и Нахичеван, а също така и Зангезурски уезд.

Сключеният няколко часа по-късно, през нощта на 2 срещу 3 декември 1920 г. мирен договор между Турция и Армения (Александрополския договор), с който се слага край на арменско-турската война от 1920 г., е бил подписан от кемалисткото правителство на Турция и от правителството на първата Арменска република в Александропол (днешния Гюмри).¹⁸ В съответствие с този договор районите на Нахичеван, Шарура и Шахтахъ от Ериванска губерния са оставени на Азербайджан.

На 3 юни 1921 г. под председателството на Серго Орджоникидзе се провежда вечерно заседание на Кавбюро (Кавказкото бюро) на ЦК на РКП(б), за което е оформен Протокол № 6. Обаче много малко са хората, на които е било известно, че към този протокол е имало приложение с гриф „Строго секретно“, в което е влизало постановлението на ЦК на РКП(б) по т. нар. „Зангезурски въпрос“. Това приложение се е състояло от седем точки, шест от които са били посветени на Зангезур, а едно – на Нагорни (планински) Карабах. Тук няма да разказвам за тях подробно, ще приведа само факсимиле на въпросния документ.

---

¹⁸ Вж.: **Мирный** договор между Турцией и Арменией 2 декабря 1920 года (Александропольский договор). [онлайн]. <http://genocide.ru/lib/treaties/17.htm>; <http://www.anirc.am/2019/12/02/full-text-in-russian-alrxandropol-treat...>

[Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), фонд 64, опись 1, дело 1, лист 77.]

На 12 юни 1921 г. Съветът на народните комисари на Арменската ССР издава декрет за присъединяването на планинската част на Карабах. В края на месец юни Реввоенсъветът (Революционният военен съвет) на Кавказкия фронт приема решение да започне в Зангезур настъпление в четири посоки с цел да унищожи окончателно отрядите на Нжде.

В съобщението на щаба на Кавказкия фронт от 16 юли 1921 г. се говори за „пълното освобождаване“ на Зангезур. С това и завършва процесът на присъединяване на Западен или Горен Зангезур към Армения. Тук трябва да се обърне внимание на факта, че ако според решението на Политбюро и Оргбюро на ЦК на АКП(б) от 30 ноември и декларацията на Баксовет (Бакинския съвет) от 1 декември 1920 г. целият Зангезурски уезд е подлежал на предаване на Съветска Армения, то в крайна сметка през юли 1921 г. към нея е била присъединена само западната част на въп-

росния уезд, където живеели най-вече арменци. С други думи уездът е бил разделен на етнически принцип.¹⁹

На 5 юли 1921 г. Пленумът на Кавбюро на ЦК, като взема предвид мнението на ЦК на РКП(б), приема постановление: „Изхождайки от необходимостта от национален мир между мюсюлманите и арменците и от икономическата връзка между Горен и Долен Карабах, неговата постоянна свързаност с Азербайджан, Нагорни Карабах **да се остави** в границите на Азербайджанската ССР, като му се предостави широка областна автономия с областен център в град Шуша, влизащ в състава на автономната област“²⁰.

На пленума от Армения за въпросното решение е гласувал арменецът А. М. Назаретян. Обърнете внимание, че в текста на решението се казва не „да се предаде на Азербайджан“, а „да се остави в границите на Азербайджанската ССР“ (подмяната от страна на арменците на текста на постановлението на Пленума на Кавбюро на ЦК преследва целта да създаде у несведущия читател и слушател впечатлението, че Карабах през цялата си предишна история не се е намирал в състава на Азербайджан).

При това в горната част на Карабах е била създадена автономия, която не е съществувала до този момент. А това означава, че не Карабах е бил „откъснат от Армения и предаден на Азербайджан“, а планинската част е била откъсната от Карабах и е била отделена в отделна автономия с единствената цел да се удовлетворят амбициите на арменците за присвояване на нови територии.

Преселилите се в Карабах арменци са били малцинство. Единствената възможност да заявят за себе си е било създаването на автономно образувание в Горен Карабах, където арменците са живеели повече или по-малко компактно.

Специално внимание трябва да се обърне на това, че решението на Кавбюро за Карабах през юли 1921 г. е предшествовало учредяването на Съюза на съветските социалистически републики на 30 декември 1922 г. от страна на съветските републики. Тоест още тогава Карабах е бил признат за част от Азербайджанската ССР и **Нагорни Карабах влиза в СССР в състава на Азербайджан.**

---

¹⁹ Вж.: **Нифталиев**, Ильгар. Цит. съч., с. 12.

²⁰ **Партархив** филиала ИМЛ, ф. 64, оп. 2, д. 1, л. 118, с. 121 – 122.

При определянето на границите в Южен Кавказ важно значение са имали текстовете на Московския договор между Русия и Турция от 16 март 1921 г.²¹

Договорът, който се състои от преамбюл, 16 члена и три приложения, е бил подписан след дълги обсъждания и солидна работа по подготовката на неговия текст. Процесът на неговата подготовка е започнал с откриването на руско-турската конференция на 26 февруари 1921 г. Първоначално страните планирали подписването на военен договор. Но ходът на преговорите на Георги Чичерин с турската делегация довел страните до подписване на договор за дружба и братство, като при това основна задача на преговорите и на конференцията е било осигуряването на дългосрочен мир благодарение на ясната делимитация на границите в региона.

В резултат на Московския договор от 1921 г. Турция предава на току-що провъзгласената Грузинска ССР пристанищния град Батуми, на Арменската ССР – град Александропол (днешният Гюмри), а на Азербайджанската ССР е върнат Нахичеван. Карската област Турция запазва за себе си, така както това е било залегнало в Александрополския договор между Турция и Армения.

Освен това важни положения се съдържат в Договора за дружба между Арменската ССР, Азербайджанската ССР и Грузинската ССР, от една страна, и Турция, от друга, сключен с участието на РСФСР, известен като „Карски договор“ от 13 октомври 1921 г., в който от името на Армения стоят подписите на народния комисар по външните работи Асканаз Мравян и народния комисар по вътрешните работи Погос Макинзян.

На 7 юли 1923 г. е бил издаден декрет на АзЦИК „За образуването на автономната област на Нагорни Карабах“. В Конституцията на СССР от 1936 г. е било закрепено, че Нагорно-Карабахската автономна област е част от Азербайджанската ССР.²²

Решението на Кавбюро е било подкрепено от самите арменци от Нагорни Карабах, които през август 1923 г. на проведенния референдум са одобрили образуването на автономна област в състава на Азербайджан.

---

²¹ Вж.: **Московский** договор. [онлайн]. <http://www.genocide.ru/lib/treaties/19.htm>.

²² Вж.: **Член 24** от Конституцията на СССР от 1936 година.

В Конституцията на СССР от 1936 г. е било утвърдено, че Нагорно-Карабахската автономна област е в Азербайджанската ССР (чл. 24 от Конституцията на СССР от 1936 г.).

В съответствие с чл. 86 от Конституцията на СССР от 1977 г. автономната област се намира в състава на съюзна република или край. Законът за автономната област се е приемал от Върховния съвет на съюзната република, като се е внасял от Съвета на народните депутати на автономната област. В чл. 87 от Конституцията се посочва съществуването само на осем автономни области в СССР, като в този списък НКАО е посочена като част от състава на Азербайджанска ССР.²³

На 16 юни 1981 г. е бил приет последният акт, който утвърждава статута на Нагорни Карабах като автономна област в състава на Азербайджанската ССР, – Законът на Азербайджанската ССР за Нагорно-Карабахската автономна област²⁴. Автономният статут се е определял от Конституцията на СССР, Конституцията на Азербайджанската ССР и от споменатия закон.

В съответствие със закона Нагорни Карабах, така както и другата автономия, е имал представителство на Конгреса на народните депутати на СССР, а в Съвета на националностите на Върховния съвет на СССР е бил представляван от петима депутати.

Територията на автономията не е можела да бъде изменяна без съгласието на Съвета на народните депутати на автономията (представителен орган на държавната власт). На гражданите, живеещи на територията на автономията, се е гарантирало равноправие във всички области на икономическия, политическия, социалния и културния живот, а също така възможността да използват родния си език, като съдопроизводството е било на езика на автономната област.

В съответствие с последната Конституция на Азербайджанската ССР един от заместниците на председателя на Президиума на Върховния съвет на Азербайджанската ССР се е избирал от Нагорно-Карабахската автономна област. Председателят на областния съд на автономията е влизал в състава на Върховния съд

---

²³ Вж.: **Конституция СССР**. Москва: Политиздат, 1977, с. 13.

²⁴ Вж.: **О Нагорно-Карабахской автономной области. Закон Азербайджанской ССР от 16 июня 1981 года**. Баку: Азернешр, 1987.

на Азербайджанската ССР. Орган на държавната власт в автономията е бил Съветът на народните депутати, който е решавал всички въпроси от местно значение. Съветът на народните депутати е избирал свои органи, свой президиум, а също така изпълнителен и разпоредителен орган на Съвета, съд на автономията и други ръководни органи.

Съветът на народните депутати на автономията е ръководел държавната, стопанската и социално-културната политика на своята територия; утвърждавал е плана за икономическо и социално развитие, бюджета на автономията и отчета за неговото изпълнение; ръководел е подчинените му държавни органи и предприятия; осигурявал е спазването на законите, охраната на държавния и обществения ред и на правата на гражданите. Имал е широки пълномощия в сферата на регулирането на цените, промишлеността, строителството, селското стопанство, използването на природните ресурси, образованието, здравеопазването и т. н.

По такъв начин автономията, в която към края на 80-те години числено е преобладавало арменското население, е имала твърде широк кръг пълномощия, достатъчни за осигуряването на нормален живот на етническото мнозинство. Освен това всички ръководни постове в автономията са се заемали от хора от арменска националност и заемането на ръководни длъжности в централните органи на Азербайджанската ССР от арменци е било ежедневие.

Трябва особено да се подчертае, че аналогични права не са били предоставени на значително по-многобройните, а към началото на 80-те години на ХХ в. останали повече от 300 000, азербайджанци, компактно живеещи на територията на Арменската ССР.

В края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в. Азербайджан, така както и всички други държави, влизащи в СССР, изпитва обективни трудности, свързани с разрушаването на господстващата общественно-икономическа формация. В тази ситуация независимо от всичко, казано по-горе, става популярно да се използва националният въпрос за постигане на сепаратистки, а в нашия случай и на анексионистични цели. Отчитайки гарантираните в законодателството гаранции за автономията, потвърдени от реалното положение на националното малцинство, исканията за независимост и излизане от състава на Азербайджан бяха

оценени като провокация, насочена към нарушаване на суверенитета и териториалната цялост на държавата.

След като е била създадена с декрет на ЦИК на Азербайджанската ССР от 7 юли 1923 г., автономията на планинската част на Карабах беше ликвидирана на 26 ноември 1991 г. с приетия от Върховния съвет на Азербайджан закон, в пълно съответствие с Конституцията на СССР и с Конституцията на Азербайджанската република.

Представената кратка историческа разходка нагледно показва, че Република Армения и арменската община на Нагорни Карабах нямат никакви исторически основания да претендират за карабахските земи. При това ние еднозначно разбираме и потвърждаваме, че в международното право, което Азербайджан признава, спазва и зачита, никой не прилага (и не се ръководи) от такива не-правни категории, като „изконни земи“, „автохтонни народи“, „дошли народи“ и т. н. Никакви свидетелства и изследвания на историците нямат никакво отношение към разрешаването на регионалните конфликти. Те не са интересни на никого, освен на самата наука, и пречат на урегулирането на конфликта, служат на интересите на лица, които не са заинтересувани от неговото разрешаване. Едва ли днес на някого ще му дойде на ум, освен на арменците, да преправят картата на света на основание на това „от каква националност е бил неандерталецът, стъпил първи на тази или на онази педя земя“.

Независимо от каквито и да са исторически факти Азербайджан признава териториалната цялост на Армения и нейните днешни държавни граници, не представя пред Република Армения никакви териториални претенции и чака от нея – засега, за съжаление, безуспешно – аналогичен подход по този въпрос.

Агресията на Република Армения

В началото агресията на Република Армения се прикриваше с термина „конфликт“. Даденият термин и в днешно време се използва в процеса на мирно урегулиране на конфликта независимо от наличието на международни документи, където вече е дадена обективна политическо-правна оценка на окупацията на азербайджански територии от страна на Република Армения.

Смисълът на термина носи в себе си съдържанието на известна „неутралност“ по отношение на определянето на виновната страна за дадения факт. Не по-малко и ние използваме в този труд въпросния термин, за да не бъдем изначално обвинени в необективност.

Посоченият арменско-азербайджански конфликт, известен в целия свят като „Нагорнокарабахски“, възниква успоредно с разпадането на Съюза на съветските социалистически републики. В същото това време самият Нагорнокарабахски конфликт, иницииран от арменските деятели Аганбекян, Балаян, Боннер, Капутикян, Ситарян, Шахназаров и др., поощряван от ръководството на СССР начело с Михаил Горбачов, послужи като катализатор на центробежните процеси, доведе до многобройни междуетнически и териториални конфликти в постсъветското пространство и превърна еволюционния процес на разпадане на СССР в революционен.

Трудно е да се повярва, че президентът на такава държава като СССР и цялото ѝ политическо ръководство не са си представяли, че националистическите идеи на арменството, разпалването на международна вражда и териториалните претенции във федеративна, многонационална държава представляват началото на края на съществуването ѝ, ако не бъдат пресечени в зародиш. Поне Михаил Горбачов ясно разбираше това. На историята са известни факти, когато за това са му говорили хора от обкръжението му, членове на Политбюро на ЦК на КПСС. Той съзнателно водеше СССР към разпадане, а Азербайджан беше избран за „разменна монета“, платена с арменски подкупи за Раиса Максимовна. **На това семейство тежи кръвта на азербайджанския народ.**

Но трябва и ясно да си даваме сметка, че източниците на импулсите за разпадане на СССР и за арменския сепаратизъм трябва да се търсят зад Океана. Разпадането на СССР беше предопределено от осъществяването на планомерна стратегия за изтощаване на силите на Съветския съюз чрез въвличането му в надпревара във въоръжаването с воденето на политика на понижаване на световните цени на нефта, което доведе Съюза до икономически колапс и накрая – до **Карабах**. Западът изкусно използва параноичната арменска идея за „велика Армения от море до море“, за да даде началото на сепаратистки движения на територията не само на Азербайджан, но и на Грузия.

По такъв начин усилията на световното арменство бяха целенасочено използвани за инициране и развитие на сепаратистки движения на територията на Съюза, за разрушаване на СССР.

Арменците и арменството за пореден път станаха оръдие в борбата между империите за световно господство. Резултат от поредното предателство на арменците в най-новата история стана разпадането на СССР.

Активната фаза на арменско-азербайджанския Нагорнокарабахски конфликт започна през месец февруари 1988 г. От Република Армения започнаха да се разнасят призови за предаване на НКАО в нейния състав. Скоро след повдигането от страна на Армения на претенциите ѝ за Дагълъг Гарабаг (Нагорни Карабах) в края на 80-те години по поръчение и с благословията на арменските власти останалите в страната повече от 300 000 азербайджанци бяха насилствено депортирани от Република Армения. Този процес се съпровождаше с убийства, изтезания, насилствени изчезвания, унищожаване на имущество и грабежи по цялата територия на Република Армения. Тези действия се извършваха повсеместно и систематично. Общо взето, през 1987 – 1989 г. в Армения бяха убити 216 азербайджанци, включително деца, жени и старци. Точно тогава подстрекаваните от Република Армения сепаратистки сили в Нагорно-Карабахската автономна област на Азербайджанската република започнаха митинги, стачки и други актове на неподчинение под лозунга за излизане от състава на Азербайджанската република и за присъединяване към Република Армения. Тук трябва да се припомни, че правното положение на НКАО в съответствие с Конституцията на СССР и с Конституцията на Азербайджанската ССР се определяше от Закона за Нагорно-Карабахската автономна област, приет на 16 юни 1981 г. от Върховния съвет на Азербайджанската република и внесен от Съвета на народните депутати на НКАО.²⁵

В съответствие с чл. 78 от Конституцията на СССР територията на дадена съюзна република не можеше да бъде изменяна без нейното съгласие. Границите между съюзните републики можеха да се изменят само по взаимно съгласие между съответните републики, което подлежеше на утвърждаване от Съюза на

---

²⁵ Вж.: Пак там.

съветските социалистически републики.²⁶ Даденото положение се е уреждало също така в конституциите на Азербайджанската и Армeнската ССР. Независимо от ясните конституционни гаранции за неприкосновеността на териториите и границите на съюзните републики от февруари 1988 г. арменската страна открито пристъпи към целенасочени действия по торпилирането на конституционните норми и едностранното откъсване на НКАО от Азербайджанската ССР.

На 20 февруари 1988 г. сесията на Областния съвет на народните депутати на НКАО взема решение „За ходатайство на депутатите на Нагорно-Карабахската автономна област за предаване на НКАО от състава на Азербайджанската ССР в състава на Армeнската ССР“²⁷. Започнаха етническите прочиствания на азербайджанците от Република Армения и от територията на Нагорни Карабах и създаването на моноетнически арменски зони.²⁸

По-нататък, след приемането от страна на Върховния съвет на Азербайджанската ССР и на неговия Президиум на постановленията от 13 и 17 юни 1988 г., в които на основание на чл. 78 от Конституцията на СССР и чл. 70 от Конституцията на Азербайджанската ССР предаването на НКАО от състава на Азербайджанската ССР в състава на Армeнската ССР се обявява за неприемливо и невъзможно,²⁹ както Областният съвет на народните депутати на НКАО, така и Върховният съвет на Армeнската ССР прие цяла поредица неправомерни решения за излизането на НКАО от състава на Азербайджанската ССР.

В резултат на първия етап Върховният съвет на Армeнската ССР прие на 1 декември 1989 г. постановлението „За възсъединяването на Армeнската ССР и Нагорни Карабах“ (което впрочем и до ден днешен никой в Армения не е отменил).

Президиумът на Върховния съвет на СССР в постановлението си от 10 януари 1990 г. „За несъответствието на актовете по

---

²⁶ Вж.: Конституция СССР... Цит. съч., с. 13.

²⁷ Вж.: **Нагорный** Карабах: разум победит. Документы и материалы. Баку: Азербешр, 1989, с. 81 – 82.

²⁸ Вж.: **The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference. Resolution 1416 (2005) of Parliamentary Assembly of Council of Europe.** [online]. <http://assembly.coe.int>.

²⁹ Вж.: **Нагорный** Карабах: разум победит... Цит. съч., с. 81 – 82; с. 96 – 97.

Нагорни Карабах, приети от Върховния съвет на Армeнската ССР на 1 декември 1989 г. и на 9 януари 1990 г., на Конституцията на СССР“ стигна до еднозначното заключение, че „провъзгласяването на съединението на Армeнската ССР и Нагорни Карабах без съгласието на Азербайджанската ССР представлява пряко нарушение на чл. 78 от Конституцията на СССР“³⁰.

В отговор на тези действия Азербайджанската република прекрати съществуването на НКАО и разпротря върху тази територия единното административно-териториално деление на Азербайджанската ССР.³¹

Даже добронамереното отношение към Армения и пресътно нехайното отношение (между другото съдържащо състав на престъпления, предвидени както в наказателното законодателство на СССР, така и в наказателните кодекси на суверенната Азербайджанска република, Руска федерация и др.) към конфликта на М. С. Горбачов, който имаше всички възможности да пресече сепаратизма, не можаха да предотвратят приемането на редица актове, доказващи незаконността на арменските претенции.

Така на 23 март 1988 г. в постановлението на Президиума на Върховния съвет на СССР „За мерките, свързани с обръщението на съюзните републики по повод на събитията в Нагорни Карабах, в Азербайджанската и Армeнската ССР“ беше признато за „недопустимо, когато се прави опит сложни национално-териториални въпроси да се решават чрез оказване на натиск върху органите на държавната власт в обстановка на нагнетяване на емоции и страсти, на създаване на всякакъв род самоделни образувания, борещи се за прекрояване на уредените в Конституцията на СССР национално-държавни и национално-административни граници, което може да доведе до непредсказуеми последици“³².

В постановлението си от 18 юли 1988 г. „За решенията на Върховните съвети на Армeнската ССР и на Азербайджанската

---

³⁰ Вж.: **Ведомости** Верховного Совета СССР, № 3, 1990, с. 38.

³¹ Вж.: **Об** упразднении Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики. Закон Азербайджанской Республики от 26 ноября 1991 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 24, 1991, с. 448.

³² Вж.: **Нагорный** Карабах: разум победит... Цит. съч., с. 41 – 42.

ССР по въпроса за Нагорни Карабах“ Президиумът на Върховния съвет на СССР е сметнал за „невъзможно изменението на границите и установеното на конституционна основа национално-териториално деление на Азербайджанската ССР и Армeнската ССР“.

Силно е подчертано, че „приемайки такова решение, Президиумът на Върховния съвет на СССР изхожда от положенията на Конституцията на СССР (чл. 78), в съответствие с които територията на дадена съюзна република не може да бъде изменена без нейното съгласие“³³.

В горепосоченото постановление на Президиума на Върховния съвет на СССР от 10 януари 1990 г. – „За несъответствието на актовете по Нагорни Карабах, приети от Върховния съвет на Армeнската ССР на 1 декември 1989 г. и на 9 януари 1990 г., на Конституцията на СССР“, категорично е отбелязано нарушението на чл. 78 от Конституцията на СССР от страна на Армeнската ССР.³⁴

Но тези правни актове си оставаха и остават без внимание от страна на арменските юристи. Сепаратизмът продължаваше да набира скорост. Всичко това беше резултат от целенасочената политика на Република Армения, арменската църква и диаспората за отделянето, в т. ч. и насилствено, на планинската част на Карабах от Азербайджанската република и присъединяването ѝ към Република Армения.

При това те ни обръщат внимание на факта, че през периода на съществуването на Съюза на съветските социалистически републики този процес беше съпроводен с нарушаването на чл. 78 от Конституцията на СССР и затова е нищожен от юридическа гледна точка и не води до никакви правни последствия.

Всичко, изложено по-горе, стана тогава, когато Азербайджанската република и Република Армения все още влизаха в състава на СССР. Затова тези инциденти, даже когато се характеризираха с интензивност и широка мащабност, от правна гледна точка трябва да попадат в категорията на въоръжените конфликти от немеждународен характер, вътре в границите на една суверенна държава.

---

³³ Вж.: Пак там, с. 153 – 155.

³⁴ Вж.: **Ведомости** Верховного Совета СССР... Цит. съч., с. 38.

В нова фаза – на активни бойни действия, конфликтът премина в края на 1991 и началото на 1992 г., когато СССР прекрати своето съществуване като субект на международното право и пред Република Армения отпаднаха последните правни и организационни (с изключение на международноправните) препятствия за насилствена анексия на желаните територии.

Обаче по това време Азербайджанската република беше вече международно призната държава. След разпадането на СССР Азербайджан беше приет в Организацията на обединените нации с Нагорни Карабах като съставна част от територията на Азербайджанската република. Съответно и Република Армения беше приета за член на ООН без Нагорни Карабах. Докладчикът на ПАСЕ Дейвид Аткинсън отбелязва, че „границите на Азербайджан бяха признати от международната общност в този момент, когато страната беше призната за независима държава през 1991 г.“, „територията [на която] включваше нагорнокарабахския регион“³⁵.

Практически от самото начало на своето съществуване двете републики – Армения и Азербайджан, поеха задължението, както и другите държави участнички, подписали Алмаатинската декларация от 21 декември 1991 г., да признават и уважават териториалната си цялост една на друга и да уважават ненарушимостта на съществуващите граници.³⁶ В чл. 3 от приетия през 1993 г. Устав на Обществото на независимите държави (ОНД) (членове на което са и двете държави – Азербайджан и Армения) се подчертава принципът на ненарушимост на държавните граници, признаването на съществуващите граници и отказ от незаконни териториални придобивки.³⁷ Без съмнение всички нови независими републики от ОНД заеха твърда позиция за запазване на своите бивши административни (вътрешно-

---

³⁵ Вж.: **Документ** на ПАСЕ 10364 от 29 ноември 2004 година. [онлайн]. <<http://assemb-bly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc04/EDOC10364.htm>>, & 5.

³⁶ Вж.: **Сборник** документов Содружества Независимых Государств, № 1, 1991, с. 15.

³⁷ Вж.: **Устав** Содружества Независимых Государств, 1993. 34 International Legal Materials 1279, 1283 (1995).

държавни) граници в качеството на свои междудържавни граници след разпадането на СССР.³⁸

Чл. 5 на Съглашението за създаване на Обществото на независимите държави, подписано в Минск на 8 декември 1991 г., предвижда: „Договарящите се на високо равнище страни признават и уважават териториалната цялост едни на други и неприкосновеността на съществуващите граници в рамките на Обществото. Те гарантират отвореност на границите, свобода на придвижване на гражданите и на предаване на информация в рамките на Обществото“.³⁹

Това положение получи по-нататъшно утвърждаване в Алмаатинската декларация от 21 декември 1991 г., подписана от единадесет бивши републики (т. е. с изключение на балтийските държави и Грузия), в която се говори за държави, действащи, „признавайки и уважавайки териториалната цялост една на друга и ненарушимостта на съществуващите граници“⁴⁰.

Макар че тези документи се отнасят по смисъла си до принципа на териториална цялост, защитаващ международните граници, ясно е, че намерението се е свеждало до утвърждаване и закрепване на доктрината *uti possidetis*, не на последно място за това, за да се осигури международна, регионална и национална легитимация на новите граници. Това се обяснява с факта, че подлежащите на защита граници, които точно тогава са станали международни, са били границите на бившите републики от СССР и нищо друго.

Съветът за сигурност на ООН потвърди признаването на териториалната цялост на Азербайджанската република в своята Резолюция 884 (1993 г.), посочвайки „конflikта в нагорнокарабахския район на Азербайджанската република и около него“, като при това потвърждава „суверенитета и териториалната цялост на Азербайджанската република и всички други държави в региона“, а също така „ненарушимостта на международните граници“.⁴¹

³⁸ Вж.: **Ratner**, S. R. Drawing a Better Line: Uti Possidetis and the Borders of New States. – In: *90 American Journal of International Law*, 590, 597 (1996).

³⁹ Вж.: **Сборник** документов Сдружества... Цит. съч.

⁴⁰ Вж.: Пак там, с. 15.

⁴¹ Вж.: **Резолюция** 884 (1993) Совета Безопасности. – В: *48 Resolutions and Decisions of the Security Council* 73, id. (1993).

Аналогична формулировка беше използвана по-рано, в частност в Резолюция 853 (1993 г.).⁴² Резолюция 62/243 на Общото събрание (Генералната асамблея) от 14 март 2008 г. съдържа аналогична формулировка: „отново заявява неизменното уважение и поддръжка на суверенитета и териториалната цялост на Азербайджанската република в рамките на международно признатите граници“⁴³.

От правна гледна точка има фундаментална разлика между въоръжените конфликти с немеждународен характер (вътре в държавата) и международните въоръжени конфликти (между държавите), защото те се регулират от различни комплекси от норми. Скоро след като Република Армения и Азербайджанската република придобиха независимост, Нагорнокарабахският конфликт претърпя принципна трансформация. Когато новообразуваната Република Армения извърши въоръжена интервенция на територията на Азербайджанската република в защита на местните арменци в Нагорни Карабах, конфликтът се преобразува от въоръжен конфликт с немеждународен характер (вътрешнодържавен) в международен въоръжен конфликт (между двете държави). Затова от момента на сблъсъка след придобиването на независимост от двете новообразувани републики – щом Република Армения извърши въоръжено нападение срещу Азербайджанската република – конфликтът се превключи от един правен режим (регулиращ въоръжените конфликти с немеждународен характер) към друг (отнасящ се за международните въоръжени конфликти).

Международният въоръжен конфликт може да бъде квалифициран като такъв само в случай на незаконно прилагане на сила от една суверенна държава спрямо друга суверенна държава.

Като забранява заплахата със сила или нейното прилагане, независимо от това дали това се приравнява на война (т. е. забранено е и използването на сила, което не е равнозначно на война), международното право разглежда този въпрос изключително от гледна точка на използването на сила в междудържавните

---

⁴² Вж.: **Резолюция** 853 (1993) Совета Безопасности. – В: 48 Resolutions and Decisions of the Security Council 71, id. (1993).

⁴³ Вж.: **Резолюция** 62/243 Генеральной Ассамблеи, пункт 1 (14 марта 2008 года).

отношения. Чл. 2 (4) от Устава на ООН гласи следното: „Всички членове на Организацията на обединените нации се въздържат в международните си отношения от заплахата със сила или нейното използване както срещу териториалната неприкосновеност или политическата независимост на която и да е държава, така и по какъвто и да е друг начин, несъвместим с целите на Организацията на обединените нации“⁴⁴.

В същото време Международният съд (МС) в приетото от него през 1986 г. решение по делото за Никарагуа подчертава, че в днешно време нормата, уредена с чл. 2 (4), може да се разглежда като част от международното право и като такава тя е задължителна за всички държави (независимо дали те са членки на ООН или не са).⁴⁵

А Постоянната палата на международното правосъдие в решението си по делото за кораба „Лотос“ подчертава, че: „първото и главно ограничение, наложено от международното право на държавата, се състои в това, че ако няма никаква разрешителна норма, предвиждаща нещо друго, държавата не може да осъществява своите пълномощия в каквато и да е форма на територията на друга държава“⁴⁶.

Съществуват само две законни изключения от широкообхватната забрана в Устава на Организацията на обединените нации за използването на сила в междудържавните отношения, като и двете са описани в самия Устав. Наличието на тези две изключения беше потвърдено от Международния съд в неговото консултативно заключение за законността на заплахата с ядрено оръжие или неговото използване.⁴⁷

Едното изключение – това са принудителните мерки, предприемани (или санкционирани) от Съвета за сигурност съгласно пълномощията, които той притежава в съответствие с глава VII (и VIII) от Устава (чл. 39 и следващите).⁴⁸

---

⁴⁴ Вж.: www.un.org/ru/documents/charter.

⁴⁵ Вж.: **Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits)**. – In: *Reports of the International Court of Justice*, [1986], 14, 99-100.

⁴⁶ Вж.: **PCIJ**, Series A, No. 10, p. 18.

⁴⁷ Вж.: *Reports of the International Court of Justice*, [1996], 226, 244.

⁴⁸ Вж.: www.un.org/ru/documents/charter.

Другото изключение от забраната за използване на сила в междудържавните отношения е свързано с осъществяването на правото на самоотбрана (чл. 51).⁴⁹

За да стане така, че конфликтът да престане да бъде междудържавен, Република Армения трябва да изтегли войските си от територията на Азербайджан. И тогава темата за териториалната цялост ще бъде затворена и въпросът ще премине в разреда на диалог между столицата и провинцията с цел да се определят подходящи форми на самоопределение на гражданите.

Но Ереван разбира под „самоопределение“ разцепването на Азербайджан на две части. Азербайджан не изисква от Република Армения аналогично саморазцепване и появата на части от нейната територия – в Зангезур и в Източна Гьойча, населени от векове с азербайджанци – като втора азербайджанска държава, прикривайки се под термина „право на народите на самоопределение“.

Както е известно, през февруари 1992 г. беше завзет град Ходжали в азербайджанската област Нагорни Карабах и беше извършена безпрецедентна по своя мащаб разправа над живеещото в него гражданско население и над защитниците му, която може да бъде квалифицирана като геноцид. По време на атаката срещу града и при неговото превземане бяха жестоко убити стотици азербайджанци. Арменските войници по зверски начин са скалпирали, рязали са глави, пробождали са със щикове бременни жени и са се гаврили с телата на загиналите. Не са пожалили даже децата.

Фактите потвърждават, че жителите и защитниците на Ходжали са били подложени на целенасочено масово изстребление само заради това, че са били азербайджанци. Във връзка с това трябва специално да се отбележи, че събитията в Ходжали станаха по това време, когато сегашният президент на Република Армения възглавяваше Комитета на силите за самоотбрана на незаконния сепаратистки режим и съответно беше едно от лицата, отговорни за насилственото завземане на този град.

Освен това самият Серж Саргсян (поначало за замитане на следите сменил фамилията Саркисян със Саргсян) и другите непосредствени участници в това престъпление, след като почувстваха безнаказаността за деянията си, без угризения на съвестта

---

⁴⁹ Вж.: Пак там.

признаха своята отговорност за изстребването на жителите и защитниците на Ходжали.

На 24 февруари 2012 г. водещият експерт на Международната фондация „Карнеги“ – Томас де Ваал (автор на знаменитата книга „Черната градина“⁵⁰), публикува на сайта на фондацията статията „Президентът, интервюто и трагичната годишнина“ („A President, an Interview, and a Tragic Anniversary“), където е цитиран пълният текст на интервюто с министъра на отбраната на Армения Серж Саркисян (сегашния президент на Република Армения) от 15 декември 2000 г. на руски език, където той дословно си признава:

„До Ходжали азербайджанците си мислеха, че просто се шегуват с нас. Азербайджанците си мислеха, че арменците са хора, които няма да могат да вдигнат ръка на мирното население. Трябваше всичко това да бъде прекършено. Така и стана.“⁵¹ Кой днес може да отрече, че Серж Саргсян е военен престъпник и подлежи на наказателна отговорност за военни престъпления? Но това вече е тема на отделен разговор.

В средата на 1994 г. въоръжените сили на Република Армения, подкрепяни от незаконни въоръжени арменски формирования от Нагорни Карабах, окупираха пограничните с Република Армения райони на Азербайджанската република, по-точно територията на бившата НКАО, а също така други прилежащи райони на Азербайджан, което като цяло представлява около 20 % от цялата територия на страната.

От тези територии беше прокудено цялото азербайджанско население, както и представителите на други националности, живеещи на тези земи, имаше десетки хиляди убити и стотици хиляди ранени. Няма да разискваме подробно въпроса за разрушенията, ще отбележим само, че понастоящем териториите, намиращи се под арменска окупация, но където не живее арменско население, представляват пустиня – всичко е изтрито от лицето на земята.

Впрочем точно това установи мисията на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) по установяване на фактите (fact finding mission) през пролетта на 2006 г. Като резултат

---

⁵⁰ Де Ваал, Томас. Черный сад. Москва: Текст, 2005, с. 413.

⁵¹ Вж.: <http://carnegieendowment.org/2012/02/24/president-interview-and-tragic-anniversary/9vpa>.

от окупацията са разграбени, изгорени и разрушени повече от 800 населени места; извадени са от строя 6 хиляди промишлени, селскостопански и други предприятия; разрушени са повече от 150 хиляди жилищни постройки с обща площ над 9 милиона квадратни метра; унищожени са 4366 обекта със социално и културно предназначение, в т. ч. 490 медицински заведения, 927 библиотеки, 22 музея, 6 държавни театъра и концертни студиа. На окупираните територии са извадени от строя селскостопански земи, водностопански и хидротехнически съоръжения, всички видове транспорт и комуникации. По първоначална оценка общите щети за икономиката възлизат на около 30 милиарда американски долара.

На територията на бившата НКАО и на другите окупирани райони на Азербайджанската република е създадена т. нар. „Нагорно-Карабахска република“, сформирани са „органи и атрибути на властта“. Обаче нито една държава и нито една международна организация в света не е признала такава държава като „НКР“.

Тук-там в международната общност се опитват да представят този конфликт като „замразен“. За това си има причини. Президентът на гелатската Академия на науките – професор Михаил Курдиани (Грузия), разкрива тези причини и пише, че „т. нар. „замразени“ конфликти в Южен Кавказ неминуемо ще прераснат във война, тъй като тяхната „замръзналост“ върши работа само на държавите агресори, а не на страните, които са жертви на агресия. Нещо повече, самото наличие на т. нар. „замразени конфликти“ инспирира нови конфликти както в тези, така и в други точки на земното кълбо. „Замразените конфликти“ дават шанс и време на агресора да се окопае на окупираната територия и да се готви за нейното разширяване чрез нова агресия (ако агресорът още не е окупира цялата територия, за която има претенции)“⁵².

Ние смятаме, че не може да става дума за никакво „замръзване“ на арменско-азербайджанския конфликт, докато не

---

⁵² Вж.: Курдиани, Михаил. От новых тактик к новой стратегии по отношению ко внутригосударственным и межгосударственным вооруженным конфликтам. – В: Сборник „Южный Кавказ: истоки сепаратизма, разрешение конфликтов, долговременный мир“. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию Дипломатической службы Азербайджана. Тбилисский Государственный Университет им. Ив. Джавахишвили, 20 ноября 2009 года. Под ред. Н. Г. Алиева. Тбилиси: Универсал, 2009, с. 16.

станем свидетели на деокупацията на завзетите от въоръжените сили на Република Армения азербайджански територии.

Осъществяване на правото на освобождение на окупирани територии

На сутринта на 27 септември 2020 г. Азербайджан в отговор на обстрел от арменска страна на няколко азербайджански населени места предприе контранастъпателна операция, получила впоследствие названието „Железен юмрук“. Настъплението на азербайджанските войски беше осъществено с мащабно прилагане на авиация, бронирана техника, артилерия и ударни безпилотни летателни апарати (БПЛА), известни като „дронове“.

Настъплението се водеше по две направления – в северната и в южната част на Карабах. За 44 дни въоръжените сили на Азербайджан разгромиха арменската армия. След успешното настъпление азербайджанските войски успяха да установят контрол над градовете Джебраил и Гадрут, след което арменският фронт рухна. Азербайджанската армия, развивайки успеха си, овладя значителни територии, включително градовете Физули, Зангелан и Губадлъ.

Последно сражение във войната се оказа проведената от Азербайджан уникална операция за стратегически важния град Шуша – културната столица на Азербайджан.

През нощта на 9 срещу 10 ноември 2020 г. беше подписано ***Тристранното изявление на президента на Азербайджан, министър-председателя на Република Армения и президента на Русия*** за пълното прекратяване на военните действия в зоната на Нагорнокарабахския конфликт от 00 часа и 00 минути по московско време на 10 ноември 2020 г.

Изявлението на президента на Азербайджанската република, министър-председателя на Република Армения и президента на Руската федерация е важен исторически политическо-правен документ, който залага основите на окончателно урегулиране на продължилия повече от три десетилетия арменско-азербайджански конфликт. Този документ заслужава дълбоко изучаване и осмисляне. Той преди всичко свидетелства за зашеметяващия ус-

пех на политиката на президента – върховен главнокомандващ въоръжените сили на Азербайджан – Илхам Алиев.

Изявлението съдържа много важни положения, в съответствие с които арменската страна освободи останалата недеокупирана азербайджанска територия: Агдамския район (върнат на Азербайджан до 10 ноември 2020 г.), Келбаджарския район (който трябваше да бъде върнат до 15 ноември 2020 г., но съгласувано с Азербайджан срокът беше продължен до 25 ноември), Лачинския район (до 1 декември 2020 г.). Всички тези територии бяха върнати под пълния контрол на Азербайджан.

В Изявлението не се говори за някакъв особен статут на териториите, намиращи се под окупацията на Република Армения. Президентът на Азербайджан основателно заяви, че Азербайджан е променил „status quo“-то. Ако при мирно решение ние бяхме готови да предоставим на сепаратистите най-високо ниво на автономия, то след разрешаването на конфликта по военен път вече не може да става дума за автономия: ние нямаме по този въпрос никакви ангажименти. Никой не предоставя автономия на 300 хиляди азербайджанци в Зангезур.

В съответствие с административно-териториалното устройство на Азербайджан в освободения регион има районно деление. Там са назначени пълномощни представители на президента. Със съответен акт на президента на Азербайджан всички тези райони са обединени в Източнозангезурска и Карабахска икономическа зона. Предстои гигантска работа за възстановяването на тези изтрети от лицето на земята територии.

Предполага се, че след време там трябва да бъдат назначени ръководители на изпълнителната власт на Азербайджан.

Споразумението за прекратяване на огъня в Карабах, подписано от Република Армения, Азербайджан и Русия, предвижда въвеждането на руски миротворци успоредно с извеждането на арменските въоръжени сили от териториите, останали под техен контрол. Затова по линията на съприкосновение в планинската част на Карабах и по дължината на Лачинския коридор беше разгърнат миротворчески контингент на Руската федерация, състоящ се от 1960 военнослужещи със стрелково оръжие, 90 бронетранспортъра, 380 броя автомобили и специална техника.

Миротворческият контингент на Руската федерация се разгръща успоредно с извеждането на арменските въоръжени сили.

Срокът на пребиваване на миротворческия контингент на Руската федерация е пет години, като срокът се продължава автоматично за следващ петгодишен период, ако нито една от страните не заяви до шест месеца преди изтичането на срока за намерението си да прекрати прилагането на въпросното положение.

Под контрола на миротворческия контингент остана Лачинският коридор (с ширина 5 километра), който ще осигурява връзката между планинската част на Карабах с Република Армения и при това няма да засяга Шуша. На свой ред Република Армения поема задължението да осигури транспортните връзки между западните райони на Азербайджанската република и Нахичеванската автономна република с цел да се организира безпрепятствено движение на граждани, транспортни средства и товари в двете посоки. Контролът над транспортните връзки между Западен Азербайджан и Нахичеван е възложен на органите на Пограничната служба на ФСБ на Русия.

Съгласувано между страните ще бъде осигурено строителството на нови транспортни комуникации, свързващи Нахичеванската автономна република със западните райони на Азербайджан.

Много е важно, че в съответствие с Изявлението беше извършена размяна на военнопленници и на други задържани лица, а също така и на телата на убитите.

Важно е участието на Турция в осъществяването на мониторинг на режима на прекратяване на огъня. Дейността на мониторинговото тяло се регламентира в чл. 5 от съвместното Изявление на лидерите на Азербайджан, Русия и Армения.

В съответствие с подписания документ съгласувано между страните през следващите три години трябва да бъде определен план за строителство на ново трасе за движение по Лачинския коридор, което да осигурява връзка между планинската част на Карабах и Република Армения с последваща предислокация на руския миротворчески контингент, който охранява този маршрут.

Процесът на връщане на територията на Карабах на вътрешно преместените лица и бежанците ще става под контрола на управлението на Върховния комисар на ООН по въпросите на бежанците. Смята се, че процесът на възстановяване на нарушените права на вътрешно преместените лица ще протича успоредно с възстановяването (рехабилитацията) на разрушените райони. Важно е, че редица райони бяха предадени на Азербайджан

след капитулацията на Република Армения, а това означава, че принудително преселените лица ще се върнат в своите земи без излишни загуби от азербайджанска страна.

Но най-главният резултат е: Азербайджан приключи с арменската окупация, деокупира своята територия от въоръжените сили на Република Армения и ги изгони от своите земи.

Предстои много голяма работа за изработването на нови международни документи за осъществяване на влизашите в Изявлението положения. Необходимо е да се проведе мащабна работа по делимитацията и демаркацията на границата между Азербайджанската република и Република Армения, след което да се подпише голямо мирно споразумение, което да може да осигури стабилен дълготраен мир в региона.

Успоредно с това трябва да се отворят транспортните комуникации, които са призвани да осигурят икономическото развитие на региона, създаването на контакти, установяването на дълготраен мир. Това трябва да става в съответствие с т. 9 от Тристранното изявление от 9/10 ноември 2020 г., а също така и с положенията от другото Тристранно изявление, от 11 януари 2021 г.

Азербайджанската страна и на думи, и на дела потвърди своята готовност да започне тази работа. Но този процес се торпилира от определени сили в Армения. Измина повече от година от подписването на Тристранното изявление, но не е започнала нито делимитацията – демаркацията на границата, нито вдигането на блокадата на комуникациите. Ако Азербайджан води на своята територия мащабни работи по подготовката на вдигането на блокадата на комуникациите, то на територията на Република Армения за това и дума не става.

Историческите корени на нацистката идеология в Република Армения

„Чудовищна фалшифицирана древногерманска митология и безжалостно препарирана световна история – всичко се преплете в една лепкава кафява паяжина. Милитаризирани легенди за немските богове, епосът за Нибелунгите, сканието за Валпургиевата нощ поразително се вплитаха в хиперболизираната история за древните фюрери. В геополитиката

литиката и философията, историята и литературознанието – навсякъде прорастваше рижата брада на Барбароса и навсякъде тя беше насочена в една посока – „нах Остен.“⁵³

Героизацията на помагачите на нацистите е сериозен проблем в съвременния свят, намиращ се в сложна ситуация на ръба на оцеляването.

През 2020 г. беше публикуван аналитичният доклад на Министерството на външните работи на Руската федерация „За положението около героизацията на нацизма, разпространяването на неонацизма и други видове практики, които спомагат за ескалирането на съвременните форми на расизма, расовата дискриминация, ксенофобията и свързаната с тях нетърпимост“. В доклада е изразена назрялата оценка на положението, създадо се в резултат от целенасочената работа на определени сили на международната общност и някои специални служби, насочена към преразглеждане на историческите оценки за Втората световна война.

„На практика се осъществява системна политика на фалшификация и изопачаване на историята, водеща до ревизия на резултатите от Втората световна война и намаляване, а понякога и извращаване, на ролята и мястото на СССР в победата над нацизма и фашизма. Натрапва се тезата за приравняване на отговорността на нацисткия режим, признат от Нюрнбергския трибунал за престъпен, и държавата, представляваща един от основните участници в антихитлеристката коалиция и учредители на ООН.“⁵⁴

В края на 2020 г., по време на пленарно заседание на Генералната асамблея (Общото събрание) на ООН със 130 гласа „за“, 2 „против“ и 51 „въздържал се“ беше приета руската резолюция за борба с героизацията на нацизма и неонацизма със заглавие „Борба с героизацията на нацизма, неонацизма и другите видове практики, които спомагат за ескалацията на съвременните форми

---

⁵³ Поплавский, П., Ю. Ячейкин. Под кодовым названием „Эдельвейс“. Москва: Советский писатель, 1987, с. 55 – 56.

⁵⁴ О ситуации с героизацией нацизма, распространении неонацизма и других видов практики, которые способствуют эскалации современных форм расизма, расовой дискриминации, ксенофобии и связанной с ними нетерпимости. Доклад Министерства иностранных дел Российской Федерации, 2020. [онлайн]. https://www.mid.ru/foreign_policy/humanitarian_cooperation/-/asset_publisher/bB3NYd16mBFC/content/id/4145891#1.

на расизма, расовата дискриминация, ксенофобията и свързаната с тях нетърпимост“.

На всички е известно, че по време на Нюрнбергския процес силите на СС редом с СД, Гестапо и Националсоциалистическата германска работническа партия (НСГРП) са признати за престъпни организации. Но днес в много държави, имащи отношение към историята на Втората световна война, стават събития, чиято същност е насочена към преоценка на историческото минало, преразглеждане на причините за събитията от този период, както и на резултатите от тях, въпреки действащите норми на международното право. Всичко това се излива в събития и действия, насочени към разрушаване на международните отношения, към социално разцепление, като цяло към изостряне както на международните, така и на вътрешнодържавните отношения.

„Но ние виждаме, че днес се унижават и се преследват ветераните от борбата с фашизма, оскверняват се гробовете и се разрушават паметниците на тези, които дадоха своя живот в борбата с нацизма. Едновременно с това тече героизация на нацизма, разпространяване на нацистката символика и издигане в ранг на национални герои на тези, които са се сражавали срещу антихитлеристката коалиция или са сътрудничили на нацистите.“⁵⁵

В средствата за масова информация има немалко материали за този процес, в т. ч. и в държави, които преди са влизали в състава на СССР. В региона на Южен Кавказ един от съюзниците на Руската федерация в Евразийския икономически съюз (ЕАЭС) и в Организацията на договора за колективна безопасност (ОДКБ) – Армения, открито се изказва срещу Русия в оценката на събитията от Втората световна война и от Великата отечествена война, като се присъединява към привържениците на преразглеждането на техните причини и резултати. В Русия пишат: „Стратегическият съюзник на Русия – Армения, издигна паметник в центъра на Ереван на колаборациониста, сътрудничил с Третия райх, Гарегин Нжде. По-рано Министерството на външните работи на Русия, коментирайки издигането на паметника, заяви: „Непонятно е защо е издигнат въпросният паметник“. (...) Тези, които бяха ини-

---

⁵⁵ Козлова, Л. В. Возрождение нацизма от Прибалтики до Армения. [онлайн]. <http://council.gov.ru/services/discussions/blogs/89005/>.

циатори на откриването на паметника на Нжде в Ереван, сега планират откриване на паметник в древната българска столица Плиска. Паметник на човека, който в началото на Втората световна война започва да сътрудничи на властите в хитлеристка Германия и нееднократно е излизал с пропагандни речи пред военнопленниците арменци, призовавайки ги на въоръжена борба срещу СССР, заявявайки: „Който загине за Германия, той загива за Армения“, и под чието командване арменският легион на СС по време на участията си в наказателни акции е унищожил повече от 20 хиляди души, предимно мирни жители“⁵⁶.

Сътрудничеството на арменците с нацистка Германия има своите корени, добре описани от Едуард Абрамян – автора на книгата „Кавказци в Абвера“⁵⁷.

Още през 1918 г. в Тифлис е създаден „арменско-германски съюз“, който става фундаментът за формиране на съответната идеология. Известно е също така и сътрудничеството с Германия на групата арменски националисти „Азг“ („Нация“), която е била ръководена от С. Бекзадян и Х. Арастакесян.

От самото начало на формирането на НСГРП в редовете ѝ започват да влизат групи от арменската младеж, в т. ч. Г. Вартуни, Саркисян, А. Мурдян. Впоследствие са създадени младежки нацистки и фашистки арменски организации, действащи в Берлин, Мюнхен, Букурещ, София и други градове.

В България и Румъния са сформирани групи от арменски националисти – членове на „Цегакрон“ – организация, създадена от Гарегин Нжде през 1934 г. отначало в САЩ, а след това и в европейските държави. Някои подразделения на тази организация впоследствие влизат в състава на специалните части на Абвера, в т. ч. на особеното съединение „Бранденбург“. В тези подразделения са били включени т. нар. „особени групи“, състоящи се от стари съратници и бивши бойци на Нжде.

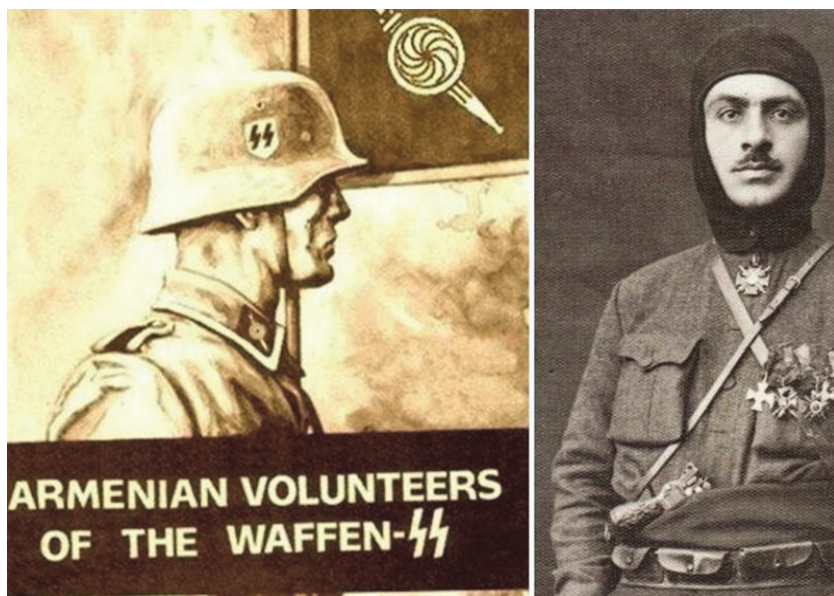
Истината за Нжде благодарение на усилията на Азербайджан стана известна на руската общественост, затова сега определени сили се опитват да предложат на руснаците за „герой“ друг сътрудник на нацистите – Драстамат Каноян (Дро). През ме-

---

⁵⁶ Пак там.

⁵⁷ **Абрамян**, Едуард. Кавказцы в Абвере. Москва: Яуза, 2006, с. 352.

сец май 1941 г. е създадена Абвергрупа 101 (с позивни „Пума“, „Мердер“, „Алигатор“), която е разделена на три зондеркоманди, състоящи се съответно от немци, белоемигранти, дашнаци и арменакани (арменци).

На 15 декември 1942 г. със съдействието на Дро е бил създаден Арменският национален съвет, по-късно преименуван на Арменски национален комитет. За свой председател Комитетът избира Арташес Абебян, а за заместник-председател – Абраам Гюлхаданян. Задачата на Комитета е била работа по арменската националсоциалистическа идеология.

След Сталинградската битка, в началото на 1943 г., Абверът създава особена арменска група на базата на Аг-101. Тази група е била допълнена с разузнавателната група на Дро, наброяваща около 70 души. На групата е даден номер 114 и наименованието зондеркоманда „Дромедар“. Към края на месец април 1943 г. групата получава статут на абвергрупа с позивна „Ирена“. Неин ръководител е бил днешният национален герой на Република Армения, известният ни Дро.

До края на 1944 г. ведомството на Гьобелс публикува седмичното издание „Hajastan“ („Armenien“) за арменските легионе-

ри на арменски и на немски език. Редактор на изданието е бил етническият арменец Виген Шант – син на Левон Шант. В това ведомство в качеството на говорители в радиопредаванията на немски, френски, руски и арменски език са работили доста арменци. Да ви напомня нещо от съвременността?

През февруари 1944 г. по заповед на министъра на окупираните източни територии Алфред Розенберг е създаден Обединен арменски щаб под ръководството на Вартан Саркисян. Тази структура е координирала действията на всички арменски воински и разузнавателни формирования на Вермахта и Абвера.

Замълчаването за даден проблем никога не е било негово решение. Древните римляни са казвали „*Causa causae est causa causati*“ – „Причината за причината е причина за резултата“. Точно днес наблюдаваме резултатите от тази работа по идеологията.

В Русия арменската диаспора се захвана да доказва на руснаците, че Дро и Нжде са тези, които са били на правилни позиции и на правилната страна през Втората световна война. При това някои поддържани от правителството на Русия медии открито се изказват срещу държавната позиция и активно натрапват на хората своята гледна точка и становище.

Култивирането на идеология, започнало с невинното оправдаване на помагачите на националсоциалистите, през всичките тези години и особено ярко днес намира израз в създаването на бойни скинхедс (нацистки) отряди.

Тази идеология се прояви в хода и след завършването на 44-дневната война за освобождаване на окупираните азербайджански територии, когато бяха обстрелвани мирни азербайджански градове далече зад линията на фронта и загиваха мирни жители. А след освобождението се откри ужасяващата картина на изтритите от лицето на земята окупирани в течение на 30 години градове и села, а също така пълното миниране на всички опустошени територии с цел те да бъдат негодни за обитаване и използване след освобождаването им. А в бойните действия на територията на Азербайджан вземаха участие бойци, подготвени от арменската диаспора в Русия.

Ето нагледния резултат от набиването в съзнанието на хората на нацистка идеология – резултат от преоценката на фашизма в световната практика.

Глава 2

ПРАВНАТА НЕСЪСТОЯТЕЛНОСТ НА АРМЕНСКИТЕ ПРЕТЕНЦИИ

На фона на основополагащите принципи и норми на международното право, накратко изложени по-горе, вече е време да се премине към правен анализ на основните аргументи, тезиси, доводи, убеждения и т. н., използвани „на място“ и „не на място“ и изопачавани от арменската страна по най-невероятен начин.

При това ние прекрасно си даваме сметка, че извършеното от нас правно изследване може да бъде прието от всеки, който не гледа на анализирания конфликт през завесата на националистическата пропаганда и не се ръководи от идеите за „велика Армения“. Но надеждата за проблясък на здрав разум у нашите опоненти ни подбуждаше дълго време да търсим мирни пътища за тяхното убеждаване.

Единствено загубата на надежда за мирно урегулиране на конфликта, потвърждаващите това категорични изявления на министър-председателя на Република Армения – Никол Пашинян: „Карабах – това е Армения!“, на министъра на отбраната на Република Армения – Давид Тоноян: „Нова война за нови територии!“, принудиха Азербайджан да се възползва от своето право, предоставено му от Устава на ООН, и по въоръжен път да освободи своите окупирани от арменците територии.

Системата от принципи на международното право, приложена към арменско-азербайджанското противопоставяне

Основните принципи на международното право са формулирани в два негови най-важни източника – Декларацията за принципите на международното право, отнасяща се до приятелските отношения и сътрудничеството между държавите в съот-

ветствие с Устава на ООН от 24 октомври 1970 г.,⁵⁸ и Заключителния акт на Съвещанието за безопасност и сътрудничество в Хелзинки от 1 август 1975 г.⁵⁹

В първия документ се намират седем принципа, изложени по-долу:

принцип на суверенно равенство на държавите (някои юристи международници го разделят на два принципа – принцип на уважение на държавния суверенитет и принцип на равнопоставеност на държавите); принцип на неприлагане на сила и на заплаха със сила; принцип на разрешаване на международните спорове с мирни средства; принцип на невмешателство във въпроси, които са от вътрешната компетентност на държавите; принцип на равноправие и право на народите да се разпореждат със съдбата си; принцип на задължение на държавите да сътрудничат помежду си; принцип на добросъвестно изпълнение на задълженията съгласно международното право.

Във втория документ към седемте изброени по-горе принципа са добавени още три, като всичките десет принципа са разположени в цитирания от нас йерархичен порядък. Съответно на трето, четвърто и седмо място са поставени принципът на ненарушимост на държавните граници, принципът на териториална цялост на държавите и принципът на зачитане на правата на човека и основните свободи.

Примерно аналогична йерархия, потвърждаваща казаното тук, в съкратен вариант предлагат германските учени.⁶⁰

Преди да се премине към разглеждането на всеки от тези три принципа, приложени към арменско-азербайджанския конфликт, трябва специално да се отбележи, че в съответствие със Заключителния акт от 1975 г., а също така с буквата и духа на Устава на ООН, всички посочени по-горе принципи имат първостепенна важност и следователно трябва да се прилагат еднакво и строго да се спазват при интерпретирането на всеки от тях с вземане предвид и на останалите. Иначе казано, те всички са взаим-

---

⁵⁸ Вж.: <http://www.terralegis.org/terra/act/b252.html>.

⁵⁹ Вж.: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Roscebas.html>.

⁶⁰ Вж.: **Международное право – Volkerrecht**. Вольфганг Граф Витцум и др. Москва: Инфотропик Медиа, 2011, с. 43.

носвързани, осъществяват се в единен контекст и прилагането на един от тях не може да предизвика нарушаване на друг.

Принципът на суверенно равенство на държавите (някои юристи международници го разделят на два принципа – принцип на уважение на държавния суверенитет и принцип на равнопоставеност на държавите). Я. Броунли пише:

„Суверенитетът и суверенното равенство на държавите представляват основата на конституционната доктрина на международното право, която управлява отношенията вътре в общността, състояща се преди всичко от държави, притежаващи еднаква правосубектност. Дотолкова, доколкото съществува международно право, динамиката на държавния суверенитет може да бъде изразена в правни категории, и доколкото държавите са равни помежду си и притежават правосубектност, суверенитетът в един от своите най-важни аспекти представлява отношението към другите държави (и към организациите на държавите), което се определя от правото“⁶¹.

В съответствие с международното право държавите – членки на международната общност, са длъжни да уважават суверенното равенство и своеобразие една на друга, а също така и всички права, присъщи на техния суверенитет и обхванати от него. Сред тях влизат в частност правото на всяка държава на юридическо равенство, на териториална цялост, на свобода и политическа независимост. Държавите също така са задължени да уважават една на друга правото свободно да избират и да развиват своите политически, социални, икономически и културни системи, както и правото да установяват свои закони и административни правила.

В рамките на международното право всички държави имат равни права и задължения. Междудържавните отношения се основават на задължението да уважават една на друга правото да определят и да осъществяват по свое усмотрение отношенията си с други държави в съответствие с международното право и в духа на неговите принципи и норми.

---

⁶¹ **Brownlie**, Ian. Principles of Public International Law. Sixth ed. UK: Oxford, 2003, pp. 287-288.

Границите на държавите могат да се променят в съответствие с международното право по мирен път и съгласно договори. Също така държавите имат право да принадлежат или да не принадлежат към международни организации, да бъдат или да не бъдат участници в двустранни или многостранни договори, включително имат правото да бъдат или да не бъдат участници в съюзни договори. Те имат и право на неутралитет.

По своята същност принципът на суверенно равенство на държавите, основано на суверенитета на отделната държава, представлява централен принцип на цялата система на международното право. Както пише К. А. Бекашев, държавният суверенитет прави държавите – първични субекти на международното право, юридически равни. Уважаването на държавния суверенитет представлява задължение на всички субекти на международното право. Самият суверенитет е неделим, той е непоклатим.⁶²

Всякакви теории и доктрини, насочени към ограничаване на суверенитета на държавите (а следователно и към нарушаване на суверенното равенство на държавите – *бел. авт.*), са противоправни и не могат да имат каквото и да е оправдание.⁶³

Принципът за неприлагане на сила и заплахата със сила задължава държавите да се въздържат в своите взаимни, както и въобще в своите международни отношения, от прилагане на сила или на заплахата със сила както срещу териториалната цялост или политическата независимост на която и да е държава, така и по някакъв друг начин, несъвместим с целите на Обединените нации и с други принципи на международното право. Никакви съображения не могат да бъдат използвани, за да се оправдава прибягването до заплахата със сила или към използването ѝ в нарушение на този принцип.

Държавите – участници в международните отношения, са задължени да се въздържат от каквито и да са действия, представляващи сами по себе си заплахата със сила или пряко или косвено прилагане на сила срещу друга държава участничка. По аналогичен начин те са длъжни да се въздържат от всички възможни

---

⁶² Вж.: **Международное** публично право. Учебник. 5-е издание. Перераб. и доп. Отв. ред. К. А. Бекашев. Москва: Проспект, 2011, с. 116.

⁶³ Пак там, с. 115.

прояви и демонстрации на сила, целящи да принудят друга държава да се откаже от пълното упражняване на своите суверенни права. По същия начин тяхно задължение е да се въздържат във взаимоотношенията си от каквито и да са актове на репресии с помощта на сила.

Никакво прилагане на сила или заплаха със сила не трябва да се използва като средство за урегулиране на спорове или въпроси, които могат да предизвикат спорове между тях.

Формирането на този принцип измина дълъг исторически път: от войната като законно средство за разрешаване на международни спорове, през множество войни и дипломатически усилия, като Конвенцията за мирно решаване на международните сблъсъци от 5 (18) октомври 1907 г., многостранния Договор за отказ от войната като оръдие на националната политика от 27 август 1928 г. (Пакта „Бриан – Келог“), Атлантическата харта от 1941 г., Уставите на Нюрнбергския и на Токийския трибунал, до окончателното му залагане в Устава на ООН. В чл. 2, т. 4 от Устава на ООН се казва:

„Всички членове на Организацията на обединените нации се въздържат в своите международни отношения от заплаха със сила или от нейното прилагане както срещу териториалната неприкосновеност или политическата независимост на която и да е държава, така и по какъвто и да е друг начин, несъвместим с целите на Обединените нации“⁶⁴.

Струва ни се, че човечеството е извървяло твърде дълъг път към мъдростта, за да разруши системата на международното право по прищявка на арменците и Република Армения.

Принцип на ненарушимост на държавните граници. За първи път той е заложен като самостоятелен принцип в Заключителния акт от Хелзинки от 1975 г.

Държавите, участващи в международните отношения, са длъжни да разглеждат като ненарушими както всички граници на една с друга, така и границите на всички останали държави, и затова трябва да се въздържат от всякакво посегателство върху тези граници. Те съответно са длъжни да се въздържат от всякак-

---

⁶⁴ Устав на ООН. [онлайн]. <http://trudipravo.bg/znanie-za-vas/2015-08-31-09-52-20/universalni-mezhdunarodni-aktove/985-ustav-na-organizatziyata-na-obedinenite-natzii>.

ви искания или действия, насочени към завладяване и узурпиране на части от територията или на цялата територия на която и да е държава, участваща в международните отношения.

По-нататък този принцип е заложен в Декларацията за принципите, регулиращи отношенията между държавите – членки на Съвещанието по взаимодействието и мерките за доверие в Азия, състояло се на 14 септември 1999 г. Съгласно чл. III от тази декларация държавите членки признават ненарушимостта на държавните си граници една на друга и затова ще се въздържат сега и в бъдеще от всякакви опити да нарушат тези граници.

Принципът на териториална цялост на държавите ще бъде разгледан по-подробно по-долу, затова тук ще се ограничим само с представяне на правното му съдържание. В съответствие с този принцип държавите се задължават да уважават териториалната цялост на всяка от държавите – участнички в международноправните отношения. Също така те се въздържат от всякакви действия, несъвместими с целите и принципите на Устава на Организацията на обединените нации, срещу териториалната цялост, политическата независимост или единството на друга държава участничка, и по-специално от всякакви такива действия, представляващи сами по себе си прилагане на сила или заплаха със сила.

Този принцип вменява на държавите задължението да се въздържат от това да превръщат териториите си една на друга в обект на военна окупация или на други преки или косвени мерки на прилагане на сила в нарушение на международното право или в обект на придобиване с помощта на такива мерки или със заплахи за тяхното осъществяване. Никаква окупация или придобиване от такъв род не може да се признае за законно действие.

Принципът на разрешаване на международните спорове с мирни средства е признат в международното право още преди създаването на Организацията на обединените нации. Така още на Хагските конференции от 1899 и 1907 г. са приети конвенции за мирното уреждане на международните конфликти. Уставът

на ООН само потвърждава силата на действие на този принцип като принцип на общото международно право.⁶⁵

Той се свежда до разрешаване на споровете между държавите с мирни средства по такъв начин, че да не подлагат на заплаха международния мир, сигурност и справедливост. Държавите се задължават добросъвестно и в дух на сътрудничество да полагат усилия за това в кратък срок да стигнат до справедливо решение, основаващо се на международното право. За постигането на тези цели те са задължени да използват такива средства, като преговори, разследвания, посредничество, помирение, арбитраж, отнасяне на въпроси до съда или други мирни средства по свой собствен избор. В случай, че страните не стигнат до разрешаване на спора с помощта на някое от посочените по-горе средства, те трябва да продължат да търсят постигане на разбирателство с мирни средства.

Държавите, които са страни в спора, както и другите държави са длъжни да се въздържат от всякакви действия, които могат да влошат положението до такава степен, че да бъде поставено под заплаха поддържането на международния мир и сигурност, като по този начин урегулирането на спора стане още по-трудно.

Принципът на ненамеса във въпроси от вътрешната компетентност на държавите означава забрана на каквато и да е намеса – пряка или косвена, индивидуална или колективна, във вътрешните или външните работи, които са от вътрешната компетентност на друга държава, независимо от техните взаимоотношения. Държавите съответно са длъжни да се въздържат от каквато и да е форма на въоръжена намеса или от заплахи за такава намеса срещу друга държава.

Те са задължени точно по същия начин при всякакви обстоятелства да се въздържат от всякакъв друг акт на военна, политическа, икономическа или друга принуда, насочена към това да подчинят на своите собствени интереси осъществяването на права от друга държава, които са присъщи на нейния суверенитет, и по този начин да си осигурят предимства от какъвто и да е вид.

---

⁶⁵ Вж.: Левин, Д. Б. Принцип мирного разрешения международных споров. Москва, 1977, с. 19 – 21.

Държавите съответно са задължени да се въздържат от оказване на пряка или косвена подкрепа на терористична или подривна дейност или на други дейности, насочени към насилствено сваляне на режима на друга държава.

Пътят към посочените по-горе съвременни формулировки на този исторически принцип е бил дълъг. Още през XIX в. той е получил достатъчно широко международно признание. Принципът на невмешателство се споменава в трудовете на повечето юристи международници. В същото време в международното право този принцип съжителства с такива принципи и институции, като правото на държавата да води война и да прилага всякаква форма на принуда към други държави, режима на капитулациите, разделянето на света на сфери на влияние, допустимостта на намеса на „законно“ основание.⁶⁶

Още Националният конвент на Франция със своя Декрет от 13 април 1793 г. установява от името на френския народ, че „той по никакъв начин няма да се намесва в сферата на управление на други държави“. А приетата на VII-та Конференция на американските държави в Монтевидео на 26 декември 1933 г. Конвенция за правата и задълженията на държавите гласи, че „никоя държава няма право да се намесва във вътрешните или външните работи на другите държави“.

За съжаление, през последните години все по-често срещаме в международната практика потъпкването на дадения принцип на най-високо равнище.

Принципът на зачитане на правата на човека и основните свободи, включително на свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията, за първи път е бил формулиран като самостоятелен принцип на международното право в Заключителния акт на срещата в Хелзинки през 1975 г. В съответствие с него държавите и другите субекти на международното право са длъжни да зачитат и уважават правата на човека и основните свободи, включително свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията на всички, без разлика на раса, пол, език и религия. На тях пада задължението да поощряват и развиват ефектив-

---

⁶⁶ Вж.: Ушаков, Н. А. Невмешателство во внутренние дела государств. Москва, 1971, с. 11.

ното осъществяване на гражданските, политическите, икономическите, социалните, културните и други права и свободи, всички от които произтичат от достойнството, присъщо на човешката личност, и са от съществено значение за нейното свободно и пълноценно развитие. В тези рамки държавите участнички са длъжни да признават и уважават свободата на личността да изповядва еднолично или заедно с други хора религия или вяра, действайки според повелята на собствената си съвест.

Държавите, на чиято територия има национални малцинства, са длъжни да уважават правото на лицата, принадлежащи към такива малцинства, на равенство пред закона, да им предоставят цялата възможност да се ползват фактически от правата на човека и от основните свободи и по този начин да защитават техните законни интереси в тази област. Държавите признават всеобщото значение на правата на човека и на основните свободи, чието зачитане представлява съществен фактор за мира, справедливостта и благополучието, необходими за осигуряване на развитието на приятелски отношения и сътрудничество между всички държави.

На държавите пада задължението постоянно да уважават посочените по-горе права и свободи и да полагат усилия съвместно и самостоятелно, включително и в сътрудничество с Организацията на обединените нации, за да съдействат на тяхното всеобщо и ефективно зачитане.

Държавите признават на индивидите правото да знаят своите права и задължения в тази област и да постъпват в съответствие с тях. В областта на правата на човека и основните свободи държавите са задължени да действат в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН и Всеобщата декларация за правата на човека, да изпълняват своите задължения така, както те са формулирани в международните декларации и споразумения в тази област, в т. ч. и в Международните пактове за правата на човека от 1966 г., ако са свързани с тях.

Принципът на равноправие и право на народите да се разпореждат със съдбата си ще бъде разгледан по-долу в съответствие с принципа на териториална цялост на държавите. Но при това ще отбележим, че в съответствие с него държавите са задължени да уважават равноправието и правото на народите да се разпореждат със съдбата си, действайки постоянно в съответс-

твие с целите и принципите на Устава на ООН и съответните норми на международното право, включително тези, които се отнасят до териториалната цялост на държавите.

Изхождайки от принципа на равноправие и право на народите да се разпореждат със съдбата си, всички народи винаги имат правото в условията на пълна свобода да определят когато и както желаят своя вътрешен и външен политически статут, без външно вмешателство и да осъществяват по свое усмотрение политическото, икономическото, социалното и културното си развитие.

В международните документи държавите признават всеобщото значение на зачитането и ефективното осъществяване на равноправието и на правата на народите да се разпореждат със съдбата си за развитието на приятелските отношения между всички държави и важността на изключването на каквато и да е форма на нарушаване на този принцип.

От момента на появата си в Закавказието в началото на XIX в. арменците повеждат политика на изтласкване на съседите си от друга националност, на създаване на моноетнически зони, а първата арменска държава в Южен Кавказ – Република Армения, изгони през 1988 г. последните 300 хиляди азербайджанци от своята територия.

Принципът на задължение на държавите да сътрудничат една с друга ги задължава да развият своето сътрудничество с всички държави във всички области в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН независимо от политическите им различия, икономическите и социалните им системи. Всяка от държавите е длъжна да внася своя принос при условията на пълно равенство, да развива сътрудничеството си като равна, да съдейства за взаимното разбирателство и доверие, за приятелските и добросъседски отношения, за международния мир, за сигурността и справедливостта.

Развивайки своето сътрудничество, държавите трябва да се стремят да повишават благосъстоянието на народите и да помагат за претворяването в живота на техните стремежи, като използват в частност изгодите, които произтичат от разширяващото се взаимно опознаване и техния напредък и постижения в икономическата, научната, техническата, социалната, културната и хуманитарната област; да предприемат стъпки за съдействие за създаване на условия, които да са благоприятни, за да се направят тези

изгоди достъпни за всички; да отчитат заинтересуваността на всички от намаляването на различията в нивата на икономическо развитие, и по-специално в интересите на развиващите се държави по света. Правителствата, институциите, организациите и хората са призвани да играят подобаваща и положителна роля в съдействието за постигане на целите на тяхното сътрудничество.

Съпоставянето на този принцип с това, което беше изложено в предишните параграфи, ще позволи да се оцени степента на игнориране на международното право от арменска страна.

Принципът на добросъвестно изпълняване на задълженията, произтичащи от международното право в съответствие със съдържанието на посочените по-горе документи, позволява да бъдат формулирани три основни задължения на държавите – членки на ООН: 1) задължението добросъвестно да изпълняват ангажиментите, които произтичат от членството в ООН и в съответствие с нейния Устав; 2) задължението добросъвестно да изпълняват ангажиментите си, които произтичат от общопризнатите принципи и норми на международното право; 3) задължението добросъвестно да изпълняват ангажиментите, които произтичат от съответстващите на международното право договори или други споразумения, в които те участват.

Прилагането на този принцип предполага също така, че при осъществяването на своите суверенни права, в т. ч. в процеса на вътрешнодържавна законодателна дейност, държавите ще се съобразяват със своите юридически задължения според международното право.

Дотолкова, доколкото международноправните норми се създават по пътя на явно изразеното или на мълчаливото съгласие, държавата, дала съгласие да бъде свързана с тази или онази норма на международното право, е юридически свързана с това съгласие и не може да си го оттегли обратно.⁶⁷

В случай, че се окаже, че задълженията на членове на Организацията на обединените нации съгласно Устава на ООН противоречат на техните ангажименти по някакъв договор или друго международно споразумение, то в съответствие с чл. 103 от Уста-

---

⁶⁷ Вж.: Тиунов, О. И. Принцип соблюдения международных обязательств. Москва: Международные отношения, 1979.

ва на ООН предимство имат задълженията им в съответствие с Устава на ООН.

За правото на народите на самоопределение и за териториалната цялост на държавите

Преди да изложи своята позиция по този въпрос, би било уместно да засегна два момента.

Първо, става дума за това, че правното понятие „самоопределение“ е от два вида – „външно самоопределение“ и „вътрешно самоопределение“. Под „външно самоопределение“ международната общност в изработените от нея норми разбира **деколонизацията на поробените народи с получаване на държавност в крайна сметка** (например самоопределението на народите на Алжир, Индия, Мали, Зимбабве, избавянето им от колониалния гнет и получаването на независимост).

По мнение на редица чуждестранни учени външният аспект на самоопределението се е конкретизирал в правото на колониалните народи на независимост.⁶⁸ Науката за международното право признава за единствен легитимен начин на осъществяване на правото на самоопределение при външно самоопределение всеобщият народен референдум, обхващащ цялата територия на държавата и целия народ.

От гледна точка на същите тези учени вътрешният аспект на принципа на самоопределение се проявява в правото на самоопределение на вече съществуваща държава.⁶⁹

Да се обърнем към текста на **чл. 1.VIII от Хелзинкия заключителен акт от 1975 г.:**

„Държавите участнички ще уважават равноправието и правото на народите да се разпоредят със своята съдба, действателно постоянно в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН и на съответните норми на международното право, включи-

---

⁶⁸ Вж.: **Andrejczuk**. Prawa człowieka podstawa prawa narodow do samostanowienia. Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004, s. 152; **Мережко**, А. Проблема Нагорного Карабаха и международное право. Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014, с. 78. ISBN 978-966-489-207-7.

⁶⁹ Пак там.

телно на тези, които се отнасят към териториалната цялост на държавите. Изхождайки от принципа на равноправие и право на народите да се разпореждат със своята съдба, всички народи винаги имат право в условията на пълна свобода да определят когато и както желаят своя вътрешен и външен политически статут, без външно вмешателство и да осъществяват по свое усмотрение своето политическо, икономическо, социално и културно развитие. Държавите участнички потвърждават всеобщото значение на зачитането и ефективното осъществяване на равноправието и на правото на народите да се разпореждат със съдбата си за развитието на приятелските отношения между тях, както и между всички държави; те напомнят също така за важността на изключването на всяка форма на нарушаване на този принцип“ (Вж.: Приложение 3).

Под „вътрешно самоопределение“ се разбира: 1) **самоопределението на национални малцинства в състава на национални държави в рамките на териториалната цялост на тези държави съгласно първия абзац от чл. 1.VIII на Заключителния акт от Хелзинки от 1975 г.** (например вътрешното самоопределение на шведите на Аландските острови във Финландия, на лужичките сърби в Германия, на унгарците и циганите в Румъния, Словакия и Сърбия, на турците в България, на арменците в нагорнокарабахския регион на Азербайджан, на арменците във Франция, на русините в Словакия, на башкирите в Русия, на поляците в Беларус, на белорусите в Литва, различните механизми на самоуправление на коренните народи на САЩ, Канада, Австралия и т. н.); 2) **самоопределението на цялото население на независимата и като правило многонационална държава под формата на свободен избор на вътрешнополитическото ѝ устройство от гражданите, на външнополитическия ѝ статут, на икономическата и на социалната система на държавата, а също така и на собствено правителство без намеса или външен натиск** (този вариант се регламентира от втория абзац на чл. 1.VIII на Заключителния акт от Хелзинки от 1975 г.; именно така се е определил народът на Република Армения).

В този параграф ние ще се докоснем до „външното самоуправление“.

Второ, териториалната цялост и суверенитетът на държавата представляват неразделно свързани концепции в междуна-

родното право. Това са принципи, изграждащи основата на международното право. За разлика от много други норми на международното право, те могат да бъдат променени само в резултат на концептуално изменение в класическото и в съвременното разбиране на международното право. Предявяването към държавите юридическо изискване – уважение към териториалната цялост на другите държави, е задължение, произтичащо от суверенитета на държавите и от равенството между държавите. То намира своето отражение в академичните трудове. Един от водещите автори отбелязва, че „за държавите уважаването на тяхната териториална цялост има първостепенно значение. (...) Тази норма играе възможно най-важна роля в международните отношения“⁷⁰.

Също така справедливо се е посочвало, че „малко принципи в съвременното международно право са се вкоренили толкова здраво, както принципа за териториалната цялост на държавите“⁷¹.

И **трето**, бих искал да се обърна към гледната точка на председателя на Съвета по средиземноморско-черноморски проблеми при Европейския институт на РАН, доктор на историческите науки, професор Алла Язькова, която казва, че „много експерти са се объркали в проблемите на международното право. (...) Ние сякаш имаме два противоречащи си един на друг принципа – право на нацията на самоопределение и териториална цялост. Обаче аз искам да напомня какво точно имаме като основен международен закон. Това е Уставът на ООН, който е изходната точка в плана за решаване на каквито и да са правни проблеми. (...) В Устава на ООН няма формулировка на „правото на нацията на самоопределение“. (...) Там има „принцип на самоопределение на народите“. Под думата „народ“ се подразбира цялото население на една или друга държава. В дадения случай, независимо дали това харесва на някого или не, – на държавата Азербайджанска република.

---

⁷⁰ Вж.: **Kohen**, M. G. Introduction. – In: M. G. Kohen. (Ed.). *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge: Cambridge University, 2006, p. 6.

⁷¹ Вж.: **Opinion** on the „Territorial Integrity of Quebec in the Event of the Attainment of Sovereignty“ by Professors Franck, Higgins, Pellet, Shaw and Tomuschat on 8 May 1992, paragr. 2.16. [online]. <http://www.uni.ca/library/5experts.html>.

В крайна сметка има два основополагащи документа за икономическите, социалните и политическите права на държавите, които бяха не само подписани, но и ратифицирани в края на 60-те години на миналото столетие от всички държави, в т. ч. и от СССР, а значи и от Армения и Азербайджан. Там отсъства терминът „право на нацията на самоопределение“.

Що се касае до следващите формулировки, те се отнасяха до освобождението на колониалните народи, позовавайки се на резолюцията на ООН от 1960 г. Именно 1960 г. беше обявена за Година на Африка, когато на континента в резултат на процеса на деколонизация на зависимите народи се появили 17 нови независими държави, повечето от които до този момент бяха френски колонии. Общеизвестно е, че в ООН и в другите международни организации Азербайджанската република влезе в границите на бившата Азербайджанска ССР въз основа на принципа *uti possidetis juris*. Арменското население на двубообщностния нагорнокарабахски регион на Азербайджан е признато от международната общност именно като национално малцинство, а съвсем не като намиращ се под колониална зависимост народ. Така че юристите международници трябва ясно да се ориентират във всички тези конструкции.

Смятаме, че е дошъл моментът, когато е необходимо всички сериозно да се обърнат към изворите на международното право. Разговори за това, че, видите ли, искаме нещо и виждаме такова или друго решение, не могат да се водят. Нали съществува още проблемът за принудително преселените, чиито права са написани в цяла поредица международни документи? Техните права съществуват, съществуват и задълженията на тези държави, по вина на които те са напуснали родните си места⁷².

Сред първите източници на международното право, определящи правото на народите на самоопределение, несъмнено се откроява Декларацията за предоставяне на независимост на колониалните държави и народи от 14 декември 1960 г., утвърдена с Резолюция 1514 (XV) на Генералната асамблея (Общото събрание) на ООН.

---

⁷² Вж.: <http://www.day.az/print/news/politics/209110.html>, 14.05.2010, 12:16.

В съответствие с Декларацията „всички народи имат право на самоопределение; по силата на това право те свободно установяват своя политически статут и осъществяват своето икономическо, социално и културно развитие“.

В същото време Декларацията съдържа две категорични положения: „б. Всеки опит, насочен към това частично или изцяло да се разруши националното единство и териториалната цялост на дадена държава, е несъвместим с целите и принципите на Устава на Организацията на обединените нации; 7. Всички държави са длъжни строго и добросъвестно да спазват положенията на Устава на Организацията на обединените нации, Всеобщата декларация за правата на човека и настоящата декларация въз основа на равенство, ненамеса във вътрешните работи на всички държави, уважение на суверенните права на всички народи и териториалната цялост на техните държави“⁷³.

По такъв начин мнението, че правото на самоопределение от самото начало е имало антиколониална насоченост и не е трябвало да нарушава териториалната цялост на държавите, е напълно обосновано.⁷⁴

Сега нека разгледаме по-подробно принципа на **право на народите на самоопределение**, така безжалостно експлоатиран от арменските политици.

Преди всичко нека си спомним за френския професор М. Сибер, който нарече принципа на самоопределение на нациите „хипотетичен и лъжлив“⁷⁵.

В международното право под „право на самоопределение“ се разбира „правото на **народа** (*подчертано от автора*) да избира свои собствени правни и политически институции и статут в общността на нациите“⁷⁶.

Субект на правото на самоопределение се явява народът на демократичната държава, притежаващ пълната суверенна власт в пределите на международно признатите граници на своята единна, неделима и неприкосновена територия и определян

---

⁷³ Вж.: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml.

⁷⁴ Вж.: **Мережко**, А. Цит. съч., с. 80.

⁷⁵ Вж.: **Sibert**, M. Traite droit international public. T. 1. Paris: Dalloz, 1951, pp. 304-305.

⁷⁶ **Bledsoe**, Robert, Boleslav Boczek. The International Law Dictionary. Santa Barbara, California, Oxford, England: ABC-CLIO, 1987, p. 54.

като юридическа общност на равноправни (извън зависимост от расова, етническа, религиозна и езикова принадлежност) граждани на републиката.⁷⁷

Митът за „карабахския народ, който се бори за осъществяване на своето право на самоопределение“ е измислен от Арменската република за прикриване на нейните териториални претенции и за оправдаване на акта на агресията. Авторитетният юрист международник С. В. Черниченко ясно разбива този мит: „Самоопределението на нация за сметка на други национални групи, образуващи с основната (титулната) нация единен народ, – това е извращаване на идеята за самоопределението и би могло да доведе до етнически прочиствания, толкова рязко осъждани от ООН, и до междунационални конфликти“⁷⁸. Трябва да се отбележи, че ние, опирайки се на нормите на международното право, от самото начало категорично изключваме възможността принципът на „самоопределение на народите“ да се прилага по отношение на проблема за Нагорни Карабах с цял ред известни на всички аргументи.

На първо място, Карабах (в т. ч. неговата планинска част) е териториален район на Азербайджан. Азербайджанската република като суверенна държава е резултат на изразяването на волята и самоопределението на целия азербайджански народ (в т. ч. и на етническите арменци), живеещи на цялата територия на Азербайджанската република, а не на някаква отделна част от нея.

За субект на правото на самоопределение както в международното право, така и във вътрешнодържавното (националното) право практически на всички държави по света се признава народът на суверенната демократична държава в пределите на признатите от международната общност граници на неговата единна, неделима и неприкосновена територия.

Отделна част от народа не може да приема решения, имащи съдбоносно значение за целия народ.

---

⁷⁷ Вж.: **Эйвазов**, Вугар. Соотношение принципа территориальной целостности государства и права народа на самоопределение (конституционно-правовой аспект). Автореф... дисс. канд. юрид. наук. Баку: БГУ, 2005, с. 23.

⁷⁸ **Черниченко**, С. В. Теория международного права. В 2-х томах. Том 2. Москва: НИМП, 1999, с. 104.

Още през 1920 г. в рамките на процеса на разглеждане на спора между Швеция и Финландия по въпроса за принадлежността на Аландските острови, населени главно с шведи, но намиращи се под юрисдикцията на Финландия, Комисията на докладчиците от Обществото на народите (ОН) е стигнала до извода, че националните малцинства не трябва да се разглеждат като субекти на „външното самоопределение“.

Международният комитет на юристите е констатирал в доклада си за Аландските острови, че само по себе си желанието да се отделят, изразявано от националните групи, не дава право на отделяне. А правото на определяне на съдбата на дадена група чрез провеждане на плебисцит трябва да принадлежи непосредствено на самата държава (в нашия контекст – на Азербайджанската република); в противен случай ние бихме имали посегателство върху суверенното право на държавата.⁷⁹

Европейският съд по правата на човека в Страсбург също така разглежда правата на малцинствата изключително в контекста на неделимостта на държавите, към които те принадлежат. Така в делото на Обединената комунистическа партия на Турция и други срещу Турция съдът недвусмислено е заявил, че правото на самоопределение трябва да се осъществява заедно със и посредством демократично реструктуриране и без разрушаване на териториалната цялост на Турция.⁸⁰

Международният пакт за гражданските и политическите права съдържа позоваване както на „народи“, така и на „малцинства“. За да се избегне невярно тълкуване, Комитетът на ООН по правата на човека обозначи ясно разграничение между правото на народите на самоопределение и правата на лицата, принадлежащи към малцинствата, в приетата през 1994 г. Забележка от общ характер № 23 (50).

---

⁷⁹ Вж.: **Сообщение** Международного комитета юристов, действовавших по поручению Совета Лиги Наций с задачей предоставления консультативного мнения относительно юридических аспектов в вопросе об Аландских островах. Официальный отчет. Специальное приложение № 3. Нью-Йорк: Лига Наций, 1920.

⁸⁰ Вж.: **United Communist Party of Turkey and Others vs. Turkey**. ECtHR Judgment (Merits and just satisfaction), 30 January 1998, Reports 1998-I № 62, pp. 1-43, at pp. 26-27, para. 56.

В частност Комитетът е обърнал внимание на това, че „в някои съобщения, представени на Комитета в съответствие с Факултативния протокол, правото, уредено в чл. 27, се смесваше с правото на народите на самоопределение, провъзгласено в чл. 1 на Пакта“. Във връзка с това Комитетът подчерта, че „в Пакта се прави разлика между правото на народите на самоопределение и правата, предвидени в чл. 27 (правата на лицата, принадлежащи към малцинства – *бел. авт.*). Първото представлява право, принадлежащо на народите, и се разглежда в отделна част (част I) на Пакта. Самоопределението не се отнася към правата, гарантирани във Факултативния протокол. Напротив, чл. 27, който се отнася до правата на отделните личности като такива, е включен подобно на всички други членове, имащи отношение към личните права на физическите лица, в част III на Пакта и попада под действието на Факултативния протокол“⁸¹.

В съответствие с Резолюция 47/135 на Общото събрание на ООН от 18 декември 1992 г., която утвърждава „Декларация за правата на лицата, принадлежащи към национални и етнически, религиозни и езикови малцинства“, **принципът на самоопределение на народите не представлява право на националните малцинства**, международната общност не е намерила за възможно и за необходимо да отрази въпросния принцип в посочения документ.⁸²

В този документ се утвърждава, че „нищо в (...) Декларацията не може да бъде изтълкувано като допускащо каквато и да е дейност, противоречаща на целите и принципите на Организацията на обединените нации, включително и на принципите на уважение на суверенното равенство, териториалната цялост и политическата независимост на държавите“. В коментарите към споменатата Декларация пределно ясно се подчертава, че „правата на малцинствата не могат да служат за основание за искания за отделяне от дадена държава или за нейното разчленяване“⁸³.

⁸¹ Вж.: **Замечание** общого порядка Комитета ООН по правам человека № 23 (50). Доклад Комитета по правам человека, 1994, том I. Официальные отчеты ГА ООН. Сорок девятая сессия. Дополнение № 40 (A/49/40), с. 110 – 112, параграфы 2, 3.1.

⁸² Вж.: <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convsres1990.htm>.

⁸³ Виж: Подкомиссия ООН по поощрению и защите прав человека. Заключительный текст комментария к Декларации о правах лиц, принадлежащих к на-

Този ясен извод намира потвърждение и в Общата препоръка № XXI (48) на Комитета на ООН по ликвидиране на расовата дискриминация, в която също толкова определено се казва, че „международното право не признава правото на народите на едностранно отделяне от една или друга държава“⁸⁴.

На второ място, държавите от Европа, САЩ и Канада подписаха през 1975 г. Заключителния акт от Хелзинки. С това те свързаха предвидения в Декларацията за принципите на международното право, отнасящи се до приятелските отношения и сътрудничеството между държавите от 24 октомври 1970 г., принцип на равноправие и самоопределение на народите (предвиден също така с т. 2 от чл. 1 от Устава на ООН) с принципа на териториална цялост на държавите.

В този документ ефективното прилагане на принципа на равноправие и самоопределение на народите „има първостепенно значение за съдействието на развитието на приятелски отношения между държавите, основаващи се на уважаването на принципа на суверенно равенство“. Принципът на самоопределение може да намери своето разрешаване само в контекста на принципа на териториална цялост на държавата. Уважаването на териториалната цялост на другите държави представлява възможно най-важното правно изискване, предявено към всички държави.

Декларацията за принципите на международното право провъзгласява, че „всеки опит, насочен към частично или пълно нарушаване на националното единство и териториалната цялост на държавата или на нейната политическа независимост, е несъвместим с целите и принципите на Устава“⁸⁵.

На трето място, Карабах (в т. ч. неговата планинска част) е регион на Азербайджан, където до провеждането на етническото прочистване от страна на арменците живееха две общности –

циональным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам, Документ ООН E/CN.4/Sub.2/AC.5/2001/2, стр. 29, параграф 84.

⁸⁴ Виж: Обща рекомендация Комитета ООН по ликвидации расовой дискриминации № XXI (48), с. 124, параграф 11.

⁸⁵ Точно затова в Заключителния Акт този принцип беше поставен на осмо (от общо десет) място и е наречен „принцип на равноправие и на право на народите да се разпоредят със съдбата си“ (См.: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Roscebas.html>). (Вж.: <http://www.terralegis.org/terra/act/b252html>).

арменска и азербайджанска. Тези две общности представляват населението на Карабах (в т. ч. в неговата планинска част), но съвсем не „народа“.

„Народ“ е политическа категория и в дадения контекст народи представляват „арменците“ и „азербайджанците“, които вече са осъществили своето право на самоопределение съответно в рамките на Република Армения и на Азербайджанската република. Терминът „народ“ никак не е приемлив и приложим към населението на планинската част на Карабах в Азербайджанската република. Например Върховният съд на Канада в „Reference re Secession of Quebec“ е подчертал, че „каквото и да е правилното прилагане на определението що е това „народ“ („народи“) в този контекст, неговото (тяхното) право на самоопределение не може при съществуващите обстоятелства да служи за основание за правото на едностранно отделяне“. И по-нататък съдът стига до заключението: „макар че мнозинството от населението на Квебек определено притежава много от характеристиките на народ“, все пак то не попада в нито една от категориите на субект на правото на самоопределение съгласно международното право и по този начин „е длъжно да търси пътища за самоопределение в рамките на съществуващата държава“⁸⁶.

Впрочем до аналогичен извод по отношение на населението на Приднестровието са стигнали юристите на Специалния комитет по европейските въпроси на адвокатската колегия на град Ню Йорк, които са изследвали Приднестровския конфликт.⁸⁷

На четвърто място, даже и да допуснем невъзможното – че населението на Нагорни Карабах, състоящо се от арменци и азербайджанци, представлява „народ“, който има право на самоопределение, това въобще не означава, че Нагорни Карабах е трябвало да излезе от състава на Азербайджанската република. Групата експерти, свикана от Комитета на националното събрание на Квебек (Канада), за да даде заключение по правните въпроси относно възможното отделяне (сецесия) на Квебек (Квебекската комисия), стига в своето заключение до извода, че пра-

---

⁸⁶ Вж.: **Reference** re Secession of Quebec. Supreme Court of Canada, 20 August 1988, pp. 497-499.

⁸⁷ Вж.: **Размораживание** конфликта: юридические аспекты сепаратистского кризиса в Молдове. Отчет. Нью-Йорк, 2007, с. 53 – 54.

вото на самоопределение зависи от контекста и различните определения на понятието „народ“, които водят до различно прилагане на правото на самоопределение, а също така, че отделянето (сецесията) се признава като средство за самоопределение само в случаите на деколонизация.⁸⁸

В съответствие с петия раздел на „Декларацията за принципите на международното право“ от 1970 г. отстояването на принципа на самоопределение не е равнозначно на поощряването на отделянето и раздробяването на държавите. В Декларацията, представляваща сама по себе си според мнението на Яна Броунли „не „препоръка“, а авторитетно тълкуване на Устава на ООН“⁸⁹, пряко се посочва, че принципът на самоопределение може и трябва да намери своето решение в рамките на принципа на ненарушимост на границите и на принципа на териториална цялост на държавите, като този принцип „не трябва да се тълкува като санкциониращ или насърчаващ каквито и да са действия, които биха довели до разчленяването или до частичното или пълното нарушаване на териториалната цялост или на политическото единство на суверенните и независими държави. (...) Всяка държава трябва да се въздържа от каквито и да са действия, насочени към частично или пълно нарушаване на националното единство и териториалната цялост на която и да е друга държава“⁹⁰.

Това положение беше потвърдено и в приетите през 1993 г. Виенска декларация и програма за действие на Световната конференция по правата на човека.⁹¹

И накрая, **на пето място**, нито в теорията, нито в практиката на международното и конституционното право са известни случаи на многократно осъществяване на правото на народите на самоопределение. Даже и да предположим невъзможното – че практиката ще създаде подобен прецедент, по света ще се

⁸⁸ Вж.: Frank, T. L., et al. The Territorial Integrity of Quebec in the Event of the Attainment of Sovereignty. – In: Anne F. Bayefsky. (Ed.). Self-Determination in International Law: Quebec and Lessons Learned. The Hague, Boston: Kluwer Academic, 2000, pp. 241, 248, 279-80.

⁸⁹ Броунли, Я. Международное право. В двух книгах. Книга вторая. Москва: Прогресс, 1977, с. 297.

⁹⁰ Вж.: <http://www.terralegis.org/terra/act/b252html>.

⁹¹ Вж.: Shaw, Malcolm. Peoples, Territorialism and Boun-daries. – In: *European Journal of International Law*, № 3, 1997, pp. 478-507; 482-483.

сблъскат с неизбежността от самоопределение на „арменския народ“ в Русия, САЩ, Франция, Турция, Канада, Австралия, Иран, Грузия, Узбекистан, Киргизия, Украйна, Испания, Нидерландия, България, Ливан, Сирия и в още много други държави.

Във връзка с изложеното по-горе ние ще си позволим да не се съгласим със „самоопределението без право на отделяне“, предлаган в качеството на вариант за разрешаване на „нагорно-карабахския проблем“, посочен от нашия приятел и добър колега Рустам Мамедов.⁹²

Правото на самоопределение принадлежи на народа. Разрешаването на арменско-азербайджанския Нагорнокарабахски конфликт трябва да стъпва и ще стъпва изключително върху спазването на общопризнатите принципи на ненарушимост на границите и на териториална цялост на държавите. Безусловни принципи на решаването на конфликта са гарантирането на правата на националните малцинства, осигуряването на тяхната безопасност и присъствие в състава на Азербайджанската република.

Но този проблем има и друга страна на медала. Със своите аргументи арменските идеолози поставяха мина под бъдещата стабилност в региона. При неизбежното завръщане на азербайджанската общност по местата на предишното ѝ и законно постоянно местожителство в планинската част на Карабах арменските апологети на концепцията за самоопределението получават според израза на известния политолог Вюгар Сеидов „удар от завърналия се бумеранг“⁹³.

Ако се съгласим с аргументите на арменските политици и учени, то след репатрирането им жителите на Шушинския район ще имат същото право да се възползват от „правото на нацията на самоопределение“ и да обявят независима Шушинска република, да не говорим за независимите Ходжалинска, Малъбейлинска, Куропаткинска, Муганлинска, Ходжавендска, Умудлинска, Джамиллинска, Мешалинска и други републики в планинската част на Карабах със задължителна наземна връзка с Азер-

---

⁹² Вж.: **Время** работает на нас. Карабахская проблема может и должна решаться на основе международного прав. Круглый стол. – В: *Азербайджанские Известия*, 25 января 2005 г., с. 2.

⁹³ Вж.: **Семь** ошибок Мелик-Шахназаряна, 2009-04-27. [онлайн]. <http://www.day.az/print/news/armenia/154961.html>.

байджанската република и с международни гаранции за сигурността им – по аналогия с това, до което се домогваше Ереван в полза на арменската общност в планинската част на Карабах.⁹⁴

Интересно, нима всички тези аргументи не се виждаха от заслепените арменски идеолози, а също така и от Минската група на ОССЕ в периода на „преговорния процес“?

Да се обърнем към **принципа на териториална цялост**. В системата на международното право, в чиято основа са заложени суверенните и независими държави, принципът на защита на териториалната цялост на тези държави неизбежно придобива голямо значение. Заедно с концепцията за произтичащия оттук принцип на ненамеса териториалната цялост е крайно важна в контекста на еволюцията на принципите, свързани с поддържането на международния мир и сигурност. Тя осветява децентрализирания и ориентиран към държавата характер на международната политическа система и едновременно отразява и изразява суверенното равенство на държавите в качеството на правен принцип.

Териториалната цялост и суверенитетът на държавата са неразделно свързани дефиниции от международното право. Това са фундаментални принципи. За разлика от много други норми на международното право, те могат да бъдат изменени само в резултат на концептуални изменения в класическото и в съвременното разбиране на международното право.

В делото за остров Палмас (1928 г.) (което е водещо дело по въпросите, засягащи териториалното право, и, разбира се, изходна точка за всеки анализ в това право) е било подчертано, че „териториалният суверенитет (...) предполага държавата да притежава изключителното право на осъществяване на дейност“⁹⁵, като в същото време „суверенитетът“ във взаимоотношенията между държавите означава независимост.

Независимостта по отношение на някоя част от света представлява правото в нея да се осъществяват държавните функции, като всяка друга държава е изключена от този процес.

Развитието на националната организация на държавите през последните няколко века и като резултат от това – развитие-

---

⁹⁴ Вж.: Пак там.

⁹⁵ Вж.: **1 RIAA829**, 839 (1928).

то на международното право, са довели до установяването на този принцип на изключителна компетентност на държавата по отношение на собствената ѝ територия по такъв начин, че да го направи отправна точка при уреждането на повечето въпроси, отнасящи се до международните отношения.⁹⁶

Съответно концепцията за държавния суверенитет може да се осъществява само посредством изключителен териториален контрол, така че този контрол да стане крайъгълен камък на международното право, докато в същото време изключителността на контрола означава, че никоя друга държава не може да има претенции в пределите на територията на друга държава без явно изразено съгласие от страна на последната. С други думи развитието на международното право въз основа на изключителната власт на държавата в границите на приетите териториални рамки означава, че територията е станала „възможно най-важната концепция на международното право“⁹⁷.

Този принцип е двустранен. Той постулира както последващата компетентност на държавата по отношение на собствената ѝ територия, така и липсата на компетентност на другите държави по отношение на същата територия. Признаването на суверенитета на една или друга държава по отношение на нейната територия означава също така признаване на суверенитета на другите държави над техните територии. В делото за *пролива Корфу* Международният съд ясно е подчертал, че „между независимите държави уважението на териториалния суверенитет представлява важна основа на международните отношения“⁹⁸.

По този начин независимо от ръста на глобализацията, било то в търговските отношения, или във въпросите, засягащи правата на човека или околната среда, **териториалният суверенитет както преди представлява ядрото на международноправната система.** Затова предявяването към държавите юридическо изискване се заключава в уважаването на териториалната цялост на другите държави. **Това е ангажимент, произтичащ от суверенитета и от равенството на държавите.**

---

⁹⁶ Вж.: Ibid., at 838.

⁹⁷ Вж.: O'Connell, D. P. International Law. Vol. I. 2nd ed. London, 1970, p. 403.

⁹⁸ Вж.: ICJ Reports, 1949, pp. 4; 35.

Говорейки вече за позицията на Азербайджан, на неговия президент и неговото правителство, трябва да се подчертае, че те на най-различни равнища нееднократно са подчертавали, че правото на самоопределение не представлява право на едностранно отделяне. Вътрешното самоопределение и самоуправление на включващата две общности деокупирана и демилитаризирана планинска част на Карабах са способни да съвместят тези два принципа на международното право.

Ако се обърнем към известния учен Даниел Терер, ние ще чуем, че основната норма на самоопределението – това е правото на народа на съществуващата държава „да избира собствената си политическа система и да се движи по собствен път в икономическото, социалното и културното си развитие“. При това се подразбира, че подобно движение в икономическото, социалното и културното развитие става под ръководството на съществуващата държава и не изисква създаване на нова държава.

Тази концепция на вътрешно самоопределение тясно обвързва самоопределението със зачитането на правата на националните малцинства. Освен това самоопределението според съвременното разбиране включва също така съставката на „федерализма“ с оглед на предоставянето на определено ниво на културна или политическа автономия за спазване на нормата на самоопределението.⁹⁹

Като прави разлика между вътрешното и външното самоопределение, **международната общност подхожда към термина „териториална цялост“ като към еднозначно понятие.** Ако Мадридските предложения на Минската група на ОССЕ предполагат съвместяване на тези два принципа, то това според логиката на нещата означаваше избор на такава форма на самоопределение, която не води до нарушаване на териториалната цялост на суверенната държава. Единствената форма на съвместяване на тези два принципа е самоопределението в рамките на териториалната цялост съгласно чл. 8 на Заключителния акт от Хелзинки от 1975 г., заложен в основата на мирния процес. Тоест това е вътрешното самоопределение. Другият вариант – евентуалното

---

⁹⁹ Вж.: **Thurer, Daniel.** Self-Determination. 1998 Addendum. – In: *Encyclopedia of Public International Law*, pp. 364; 367; 373.

самоопределение, водещо до изваждането на планинската част на Карабах от състава на Азербайджан, – би нарушил териториалната му цялост и следователно би противоречал на първо място на логиката на Мадридските принципи.

Затова позицията на Азербайджан, който приема подобна схема, представляваше по време на преговорния процес пълната степен на възможния компромис – тук има и териториална цялост, даваща възможност за самоопределение в нейните рамки, и самоопределение, което не нарушава териториалната цялост.

След освобождаването на своите територии от арменска окупация Азербайджанската република гарантира на арменското малцинство, живеещо на територията на Азербайджан и признаващо неговите закони, всички права на националните малцинства в съответствие с международното и националното право, от които се ползват всички други национални малцинства на територията на азербайджанската държава.

За „легитимността на непризнатите държави в постсъветското пространство“

Vim vi repellere licet (Digesta)
(Силата трябва да се отблъсква със сила (Дигеста))

Няколко банални мисли за **„легитимността на непризнатите държави в постсъветското пространство“**. В основата на легитимността на всяка държава лежи нейната правна система. Легитимният процес на формиране на волеизявленията на народа и основаващият се на него законодателен процес са необходими и определящи условия за държавното строителство. Едва след това може да се говори за легитимност на държавата.

Да се опитаме да си изясним „правните системи“ на непризнатите държави от постсъветското пространство. Ще докажем, че в тях днес не съществуват нито права, нито правна система, а съответно и тяхната мнима „легитимност“ е просто мит.

За да се обосновем по първия тезис, ще ни се наложи да се обърнем към същността на правото въобще. В Древна Гърция и Древен Рим съдържанието на правата на човека са свързвали с античния полис, който е позволил да се изработят и да се преда-

дат на поколенията огромни духовни богатства, идеите за гражданството и демокрацията.¹⁰⁰

Правото въобще и правото на отделните хора – членове на полиса, произхождат съгласно античните представи не от силата, а от божествения порядък на справедливостта. Както правото само по себе си, така и правата на отделните хора са невъзможни без обща норма на поведение, изразяваща еднаква за всички субекти мяра за позволеното и забраненото, равна на мярата на свободата. Там, където няма равна мяра (обща норма, единен мащаб), няма и право.¹⁰¹

Знаменитият държавен деятел и законодател – един от „седемте мъдреци“ на Древна Гърция – Солон (около 638 – 559 г. пр. н. е.) е разбирал закона (и неговата власт) като съчетание на правото и силата. Редом с различаването на правото и закона такава конструкция е включвала в себе си и разбирането на закона на полиса като всеобща форма и общозначима мяра за официалното признаване и изразяване на правата на членовете на полиса. Такава всеобщност на закона изразява изискването на правовото равенство: всички граждани в равна степен се намират под защитата на закона и се подчиняват на неговите задължителни за всички норми.¹⁰²

Какво наблюдаваме примерно в т. нар. „НКР“? Арменската общност с численост 120 хиляди души от 180-хилядното население на НКАО (намираща се в състава на Азербайджанската република) отказва да се подчинява на законите на международно призната държава – Азербайджанската република. С помощта на нахлулите на територията на Азербайджанската република въоръжени сили на Република Армения прогонва от територията на НКАО азербайджанската общност с численост 60 хиляди души. Завладява други територии, прилежащи към Нагорни Карабах, изгонва от тях стотици хиляди азербайджанци, а след това се захваща да строи „демократична“ държава с „демократична правна и избирателна система“!?

---

¹⁰⁰ Вж.: **Утченко**, С. Л. Политические учения Древнего Рима. Москва: Наука, 1977, с. 41.

¹⁰¹ Вж.: **Права** человека в международном и внутригосударственном праве. Отв. ред. проф. Р. М. Валеев. Казань: Казанский государственный университет, 2004, с. 9.

¹⁰² Вж.: **Аристотель**. Политика. Афинская полития. Москва: Мысль, 1997, с. 17 – 18.

Каква е същността на правната система, разпростряна върху територия, от която е прокудена голяма част от коренното население? Впрочем размерът на тази голяма част от коренното население надхвърля шест пъти останалата там арменска общност. Както виждаме, **„формирането на правото“ в „НКР“ нарушава същностни принципи на правото – справедливост, равенство и свобода, без които е невъзможно формирането на демократична правна система.**

Да видим **втория тезис**. На всеки студент от юридическия факултет от първите учебни дни става известно, че правото не съществува без държавата, а държавата – без правото. Очевидно е, че за да бъдат признати за правови нормите, регулиращи жизнената дейност в непризнатите държави, преди всичко държавата ще трябва да признае самите тези „образувания“. В теорията и историята на държавата и правото съществуват много научни теории за произхода и природата на държавата. В това многообразие съвременната наука обособява две основни, най-популярни теории – теорията на естественото право (наричана в литературата и „договорна теория“ или „теория на **договорния произход** на държавата и правото“) и теорията за насилието, разглеждаща като основна причина за възникването на държавата **завоеванията, насилието, поробването от др.**¹⁰³ Трябва да се подчертае, че историческо-правният анализ позволява да се убедим в силата на аргументите на привържениците и на едната или на другата теория.

В съвременния свят **възникването на нови държави е процес и явление, които не се насърчават от световната общност**, и затова далече не е честа практика. Това стана през първата половина на 90-те години на миналия век, когато Съветският съюз се разпадна на 15 независими държави. На мястото на Социалистическа федеративна република Югославия и на Чехословашката социалистическа република възникнаха нови държави. Стана и обединението на Германия. Независимо от драматизма, който съпровождаше тези процеси, в основата на образуването на новите независими държави лежеше **правен договор**

---

¹⁰³ Вж. примерно: **Теория** государства и права. Курс лекций. Под ред. М. Н. Марченко. Москва: Зерцало, ТЕИС, 1996, с. 23 – 39; **Основы** теории государства и права. Учебное пособие. Отв. ред. С. С. Алексеев. Москва: Юридическая литература, 1971, с. 38 – 41.

(в тази или в друга легитимна форма), т. е. съглашения за създаването на тези държави, които бяха признати от международната общност. Това позволи по цивилизован начин да се премине от държавни образувания, създадени със силата на оръжието по пътя на насилието, на завоюването и поробването (СССР, СФРЮ, ЧССР), към независими държави, създадени на основата на доброволен договор и поради това и признати от останалите демократични държави.

Даже независимостта на Република Южен Судан беше постигната въз основа на съгласието на съответните държави и в рамките на сключеното между тях Всеобхватно мирно споразумение. Предвиждайки възможните неверни тълкувания във връзка с това, Съветът за сигурност и в заявлението на своя председател от 9 февруари 2011 г. дава ясно да се разбере, че „този предвиден от Всеобхватното мирно споразумение процес представлява сам по себе си изключителен случай и сам по себе си не създава прецедент“¹⁰⁴.

Така Европейската общност прие във връзка с необходимостта от регламентация на протичащите процеси въз основа на нормите на международното право от 16 декември 1991 г. две декларации – за ръководните принципи (критерии) за признаване на нови държави в Източна Европа и Съветския съюз и за Югославия. С тези документи Европейската общност, като потвърждава своята привързаност към Заключителния акт от Хелзинки от 1975 г. и към Парижката харта за нова Европа от 1990 г., изразява готовността си да признае за държави субекти, които отговарят на стандартите на международната практика, са създадени на демократична основа и изпълняват международните договори. При това в Декларацията за ръководните принципи (критерии) за признаване на нови държави в Източна Европа и на територията на Съветския съюз пред новите държави са поставени следните условия (изисквания), за да бъдат признати:

1) уважение към положенията в Устава на ООН и ангажиментите, произтичащи от Заключителния акт от Хелзинки и Парижката харта, и преди всичко към тези, които се отнасят до демокрацията и правата на човека;

---

¹⁰⁴ Вж.: <http://1news.az/politics/20111015035253450.html>.

2) гарантиране на правата на етническите и националните малцинства;

3) уважаване на принципа на ненарушимост на границите, които могат да бъдат изменени с мирни средства и по пътя на съгласието;

4) приемане на всички съответни ангажименти за разоръжаване и неразпространение на ядреното оръжие с оглед на сигурността и регионалната стабилност;

5) решаване на всички въпроси за правоприемството и на регионалните спорове по пътя на постигане на съгласие.¹⁰⁵

Няколко дни след утвърждаването на критериите, на 23 декември 1991 г., в Заявлението на „Дванадесетте“ (държави – членки на ЕС – *бел. авт.*) за бъдещия статут на Русия и другите бивши републики е казано, че те са готови да признаят бившите съветски републики, влизащи в ОНД, веднага щом получат гаранции от тях за готовността им да изпълнят изискванията, съдържани в критериите.

През същия този период станаха и други събития. Определени сили, използвайки демократичните процеси на споменатите по-горе територии, се опитаха да създадат под прикритието на демократични и националистически лозунги по насилствен път, чрез прекрояване на границите (т. е. нарушавайки принципа на териториална цялост и ненарушимост на границите), нови държави (Нагорни Карабах в Азербайджан, Абхазия и Южна Осетия в Грузия, Приднестровието в Молдова, Чечня в Русия).

Обаче в нито един от тези случаи не става дума за правен договор, който да е бил признат от международната общност. Причината е очевидна: **съвременната международна общност не разглежда насилието като способ или метод за създаване на нова държава. Създаването на нова държава в днешния демократичен свят е възможно само при наличие на правен договор, когато всички заинтересувани страни стигат до доброволно преразглеждане на границите.**

В този контекст би било уместно да се обърнем към Декларацията на Европейската общност от 16 декември 1991 г. за ръководните принципи при признаване на новите държави в Из-

---

¹⁰⁵ Вж.: *International Legal Materials*, № 31, 1992, pp. 1486-1487, at p. 1487.

точна Европа и Съветския съюз, потвърждаващи, освен всичко друго, и „уважението към неприкосновеността на всички граници, които могат да бъдат изменяни само с мирни средства и по взаимно съгласие“¹⁰⁶.

На 23 декември 1991 г. в Брюксел се състоя заседание на ЕС на ниво министри на външните работи, на което е било обсъдено положението в СССР и в някои държави от Източна Европа. В приетата на това заседание Декларация на „Дванадесетте“ за бъдещия статут на Русия и на останалите бивши републики беше подчертано, че няма да се признават държави, възникнали в резултат на агресия.¹⁰⁷

Опитът през следващите няколко години доведе авторите на доклада „Нашето глобално съседство“ („Our Global Neighborhood“), подготвен от Комисията по глобалното управление (Commission on Global Governance), до извода, че процесът на разчленяване (разделяне) на държавите ще направи света по-лош и значително ще засили нестабилността и опасностите в него.¹⁰⁸

Правният кодекс на Съединените щати в областта на външните отношения (трето издание) установява, че „държавата е задължена да не признава и да не разглежда като държава териториално образувание, което е постигнало условия за получаване на правото на държавност в резултат на заплахи или на използване на въоръжена сила в нарушение на Устава на Организацията на обединените нации“¹⁰⁹.

Важно е това, което свидетелства членът на Подкомисията на ООН по защитата на правата на човека А. Ейде, който пише: „...в рамките на ООН беше постигнат широк консенсус по отношение на това, че границите на съюзните републики както в бившия СССР, така и в бивша Югославия трябва да бъдат установени

---

¹⁰⁶ Вж.: Пак там.

¹⁰⁷ Вж.: **Действующее** международное право. В 3-х томах. Составители: Ю. М. Колосов и Э. С. Кривчикова. Том 1. Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996, с. 159 – 161. [онлайн]. <http://law7.ru/base48/part4/d48ru4108.htm>.

¹⁰⁸ Вж.: **Our Global Neighborhood**. The Report of the Commission on Global Governance. Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 74.

¹⁰⁹ Вж.: **Свод** норм права Соединенных Штатов в области внешних сношений. Третье издание. Вашингтон, 1986, параграф 202 „Признание, или восприятие государств“.

не на основата на етническо разделение, а въз основа на принципа *uti possidetis juris*, което означава, че за нови трябва да се смятат границите, които по-рано са съществували като граници на съюзните републики във федерацията¹¹⁰.

Според компетентното мнение на Райн Мюлерсон в международното право принципът *uti possidetis* означава, че „след придобиването на независимост съществуващите граници се защитават от международното право и всякакви изменения трябва да стават мирно, без заплахата със сила или с нейното използване“¹¹¹.

По този начин принципът *uti possidetis* представлява сам по себе си крайно важна доктрина, залегнала в основата на процеса на придобиване на държавност от страна на новите образувания съгласно международното право. По същество той предвижда, че новите държави получават независимост с тези граници, които те са имали, когато са били административни единици в пределите на територията или териториите било на колониална държава, било на вече независима държава.

Основната цел на тази доктрина се състои в подчертаването на принципа на устойчивост на държавните граници, но едновременно с това тя дава легитимност на новата държава. Тази легитимност може да произтича от границите, които първоначално са били международни граници, или от границите, които първоначално са били вътрешни разграничителни линии. В първия случай, разбира се, ще се прилага нормата, отнасяща се до правоприемството на държавата по отношение на границите, установени с договори. Обаче нормата относно приемствеността на международните граници представлява сама по себе си общ принцип и ще се прилага независимо от това как са били установени тези граници – дали примерно чрез признаване или чрез международно арбитражно решение.

---

¹¹⁰ Вж.: **Eide**, A. Territorial integrity of States, minority protection and guarantees for autonomy arrangements: approaches and roles of the United Nations. Local self-government, territorial integrity and protection of minorities. Strassburg: Council of Europe Publishing, 1996, p. 282.

¹¹¹ Вж.: **Mullerson**, R. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. – In: 42 International and Comparative Law Quarterly, 473, 486 (1993).

Както беше ясно заявено от Международния съд по делото „Буркина Фасо – Мали“, „няма никакви съмнения в това, че задължението да се уважават съществуващите по-рано международни граници в случай на правоприемство на държавите произтича от общата норма на международното право“¹¹². По такъв начин Международният съд на ООН в своето решение е отнесъл принципа *uti possidetis* към списъка на принципите на общото международно право.

На практика това означава че принципът *uti possidetis* действа в контекста на предаването на суверенитета и създаването на нова независима държава и обуславя този процес. Щом новата държава стане независима, влиза в действие нормата за териториалната цялост с цел да се осигури защита на териториалните граници на тази държава.

Комисията по международно право (КМП) в своя коментар към проекта на текста на Виенската конвенция за правото на международните договори от 1969 г. е отбелязала, че установената в Устава забрана за използване на сила във взаимоотношенията между държавите представлява „един от показателните примери“ *jus cogens*.¹¹³

Този тезис на Комисията е бил цитиран с явно одобрение от Международния съд в решението по делото за Никарагуа. Това означава, че всеки договор, който влиза в пряко противоречие със забраната за използване на сила, ще бъде недействителен (нищожен) по силата на чл. 53 или на чл. 64 от Виенската конвенция.¹¹⁴

Ако това е недостатъчно, то чл. 52 от Виенската конвенция, отнасящ се до принуждаването на държавите, предвижда следното: „Договорът е нищожен, ако неговото сключване е в резултат на заплаха със сила или на нейното прилагане в нарушение на принципите на международното право, въплътени в Устава на Организацията на обединените нации“¹¹⁵.

---

¹¹² Вж.: *ICJ Reports*. 1986, pp. 554; 566. Вж. също така делото „Тунис – Либия“. – В: *ICJ Reports*, 1982, pp. 18; 65-66.

¹¹³ Вж.: **Report** of the International Law Commission to the General Assembly, 18th Session. [1966]. – In: // *Yearbook of the International Law Commission* 172, 247.

¹¹⁴ Вж.: **Vienna** Convention on the Law of Treaties, 1969. [1969]. – In: *United Nations Juridical Yearbook* 140, 154.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 153.

Вече през 1973 г., в решението по делото „За юрисдикцията над риболова“ („Об юрисдикции над рыбными промыслами“) Международният съд постанови следното: „Не предизвиква и в най-малка степен силни сериозни съмнения, че както това се подразбира в Устава на Организацията на обединените нации и се признава в чл. 52 от Виенската конвенция за правото на международните договори, съгласно съвременното международно право споразумение, което е сключено в резултат на заплахата със сила или на нейното използване, е нищожно“¹¹⁶. От това следва, че всеки договор за отстъпване на територии, съгласно който държавата агресор възнамерява да получи законна власт над територия като резултат от придобиването ѝ с помощта на незаконна сила, е нищожен *ab initio*.

Мнозинството от учените, като цитират чл. 2 (4) от Устава на ООН, поставят ударение на думите „срещу териториалната неприкосновеност или политическата независимост на всяка една държава“. Заедно с това е необходимо да се отбележи, че другата част от това изречение гласи: „както и по някакъв друг начин, несъвместим с целите на Организацията на обединените нации“. Изводът е, че тази забрана е всеобхватна и покрива всички случаи на междудържавно използване на сила в „международните отношения“ между държавите – членки на Организацията на обединените нации, с изключение на случаите, които са предвидени в Устава.

Ние можем с пълна увереност да подчертаем, че не може да има правна сила договор, когато една от страните я принуждават за промяна на границите със силата на оръжието. Подобен договор е нищожен от правна точка и рано или късно ще бъде нарушен и разтрогнат. Подобен договор постоянно ще бъде потенциален източник на нестабилност в един или друг регион. **Фактът на международното признаване на държава, създадена чрез окупиране на територии на друга държава, може да бъде оценен по света като прецедент и да повлече след себе си непредсказуеми последици за международната общност.**

---

¹¹⁶ Вж.: **Fisheries Jurisdiction case (Jurisdiction of the Court) (UK v. Iceland)**. [1973]. – In: *Reports of the International Court of Justice*, 3, 14.

Тъй като е общоизвестно, че правото се създава от упълномощени за това държавни органи, то от изложеното по-горе неизбежно произтича, че нормите, приемани в непризнати незаконни образувания, по своята същност не са правови и следователно не могат да образуват в съвкупност с други фактори правна система.

Арменските спекулации по повод на „референдума от 1991 г. в НКАО“ и Закона на СССР относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР от 3 април 1990 г.

...Обединените нации никога не са се съгласявали и аз не вярвам, че някога ще се съгласят със съществуването на института на сецесия на част от територията на държава членка.¹¹⁷
У Тан – генерален секретар на ООН

Тези думи са били казани от изтъкнатия дипломат през 1970 г. по повод на неуспешния опит за сецесия на Биафра в Нигерия.

Договорът за създаване на Съюза на съветските социалистически републики (СССР) от 30 декември 1922 г. (в чл. 26), а също така всичките три съветски Конституции (1924, 1936 и 1977 г.) гарантират правото на субектите на съветската федерация на самоопределение, включително до излизане от състава на СССР. Историята показва, че този суверенитет беше фиктивен, а декларираното право на напускане на състава на СССР не беше гарантирано със съответен правен механизъм. Едва в навечерието на рухването на СССР беше създаден такъв механизъм, но ефективността му и възможността за осъществяването му от самото начало предизвикваха голямо съмнение у специалистите.

Практически всички арменски източници, обосновавайки легитимността на „независимостта на НКР“, се опират на референдума, проведен в НКАО по въпроса за излизането от състава

---

¹¹⁷ UN Monthly Chronicle. New-York, N 1, 1979, p. 36.

на Азербайджанската република¹¹⁸ в съответствие със Закона на СССР относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР от 3 април 1990 г.¹¹⁹ С проведенения референдум и с препратки към този съветски документ се обосновават практически всички доводи на арменската страна за легитимността и независимостта на „НКР“.

Преди всичко да отбележим, че самият факт на референдума признава легитимността на присъствието на НКАО в състава на Азербайджан към момента на неговото провеждане. Незаконността и противоправността на този референдум, а също така абсурдността на позоваванията на посочения по-горе Закон на СССР ще станат очевидни даже при повърхностно запознаване със съдържанието на този закон.

На първо място, да обърнем внимание на названието на закона, където се говори за излизане на съюзна република от състава на СССР, но (внимание!) съвсем не на автономна област и даже не на автономна република. Също така това е изрично посочено в чл. 1 на разглеждания закон. Това право се предоставя само на съюзните републики в съответствие с чл. 72 от Конституцията на СССР от 1977 г. Конституцията на СССР не предоставя това право нито на автономните републики, нито на автономните области. Редът за изменение на границите на съюзните републики е ясно уреден в конституциите на СССР и на съюзните републики. Ако арменските юристи се позовават на Закона на СССР, то те са длъжни да признават и Конституцията на СССР.

По-нататък, на второ място, законът разглежда възможността за провеждане на отделен референдум във всяка автономия в съюзните републики, провеждащи референдум за излизане от СССР и имащи в състава си автономни републики, автономни области и автономни окръзи. В този случай на автономните републики и автономните образувания се запазва правото: (1) да вземе самостоятелно решение по въпроса за оставането си в СССР; или (2) в напускащата съюзна република; а също така на (3)

---

¹¹⁸ Вж.: **Карабахски** конфликт: възглед извне. – Зеркало, 2005, 13 август, с. 9. Полный текст доклада министра обороны Армении на парламентских слушаниях по проблеме Нагорного Карабаха, с. 3 и др., см. онлайн, <http://www.regnum.ru/news/437271.html>.

¹¹⁹ Вж.: **Ведомости** Верховного Совета СССР, № 15, 1990, ст. ст. 252, 253.

поставяне на въпроса за своя държавноправен статут (вж. чл. 3 от посочения закон).

Това на практика е означавало, че само в случай, че Азербайджан беше предприел опит за излизане от състава на СССР по време на съществуването на последния и в съответствие със Закона на СССР относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР, НКАО би получила правото на провеждане на отделен референдум за това, за да направи избор между трите възможности: 1) да остане в състава на СССР; 2) да излезе от състава му заедно с Азербайджанската република; 3) да постави въпроса за своя държавноправен статут.

Това далече не е станало в НКАО на референдума на 10 декември 1991 г. и за което говори министърът на отбраната на Република Армения – Серж Саркисян (днешният президент на Република Армения – *бел. прев.*), на парламентарните изслушвания по проблема за Нагорни Карабах на 30 ноември 2005 г.¹²⁰ по следните изброени по-долу причини:

1. Правото „да се самоопределят като самостоятелни субекти на съюзната федерация, в т. ч. и до излизане от състава на съюзните републики, в които те са влизали (в случай на поставяне на въпроса за излизане от СССР от страна на съюзни републики)“, както казва С. Саркисян, е могло да възникне в съответствие със закона от 3 април 1990 г., не от момента на „поставянето на въпроса от съюзни републики за излизане от СССР“, а при провеждане на референдум по въпроса за излизане от състава на СССР от страна на съюзната република (отново вж. чл. 3 от посочения закон).

2. В съответствие с чл. 4 от Закона от 3 април 1990 г. за организиране на референдум за излизане от СССР, за определяне на срока за провеждане на референдума и за обобщаване на резултатите Върховният съвет на съюзната република образува комисия с участието на представители на всички заинтересувани страни, в т. ч. и на автономииите. Както е известно, това не е станало.

3. Референдумът за излизане на съюзна република от СССР в съответствие с чл. 2 от Закона на СССР от 3 април 1990 г. би мо-

---

¹²⁰ Вж.: **Полный** текст доклада министра обороны Армении на парламентских слушаниях по проблеме Нагорного Карабаха. с. 3. [онлайн]. <http://www.regnum.ru/news/437271.html>.

гъл да бъде проведен не по-рано от шест и не по-късно от девет месеца от поставянето на въпроса за излизането на съюзната република от състава на СССР. Върховният съвет на Азербайджанската република прие Конституционния акт за държавната независимост на 18 октомври 1991 г. и следователно в съответствие със закона, на който така безсрамно уверено се позовават арменските източници, референдумът не би могъл да бъде проведен по-рано от 18 април 1992 г. и по-късно от 18 юли 1992 г.

Значи за НКАО не е възникнало и не е могло да възникне правото за провеждане на референдум за самоопределение в съответствие със закона от 3 април 1990 г. Такова право би могло да възникне единствено през периода между 18 април и 18 юли 1992 г., при провеждането на референдума от самата Азербайджанска република.

4. И накрая в целия закон от 3 април 1990 г. е невъзможно да се намери нито една дума, даваща право на самостоятелно провеждане на референдум на автономната област.

На трето място, да се обърнем отново към чл. 3 на закона, в чиято първа част се казва, както вече отбелязахме по-горе, че при провеждане на референдум за излизане от СССР на автономното образувание остава правото **„да постави въпроса за своя държавноправен статут“**. Обърнете внимание: не правото на самоопределение и на излизане от състава на СССР, не „правото сама да решава въпроса „за своя държавно-правен статут“, както пише Тарон Сахарян¹²¹, а само право да „постави въпроса“, решаването на чиято съдба в съответствие със закона от 3 април 1990 г. влиза в компетенциите на СССР.¹²²

Тази норма беше включена в закона единствено с една точно определена цел: в случай на опити за излизане на съюзни републики от СССР да има правен механизъм за оставяне на автономните републики и автономните образувания в състава на СССР. Наивно и непрофесионално би било да се предполага, че СССР би създавал условия за отделяне и на автономните образувания след отиваща си от федерацията съюзна република.

---

¹²¹ Вж.: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%...%B8%D0%BA%D0%B0>.

¹²² Вж.: Чл. 3 – 12 от посочения закон.

Единствената и главна цел на приемането на посочения по-горе закон се свежда не до въвеждането на ред при излизането на съюзните републики (а според арменската версия и на автономните образувания) от Съюза на съветските социалистически републики, а напротив – до възпрепятстването на правото на свободно излизане на съюзните републики от състава на СССР, предвидено в чл. 72 от последната Конституция на СССР.

Впрочем професор Антонио Касезе пише за това, че въпросният закон, чиято същност се изразява с осъществяването на чл. 72 от Конституцията на СССР, въпреки това не отговаряше на международните стандарти в областта на самоопределението, тъй като до такава степен усложняваше процеса на отделяне, че възникваха съмнения дали той е насочен към истинско постигане на самоопределение, или преследва целта да създаде цял ред непреодолими препятствия през осъществяването на този принцип.¹²³

На четвърто място, в съответствие със закона от 3 април 1990 г. резултатите от референдума за излизане на дадена съюзна република, а заедно с нея и на автономните образувания от СССР все още не представляваха основание за излизане от състава на федерацията. За да придобият те юридическа сила, беше необходимо да преминат през дълга и сложна процедура, която завършва с разглеждане на резултатите във Върховния съвет на СССР и от Конгреса на народните депутати на СССР,¹²⁴ което естествено не беше станало.

На пето място, в същото време, когато през декември 1991 г. в Нагорни Карабах се подготвяха да проведат референдум, самата НКАО не съществуваше вече като автономно образувание. Със закона на Азербайджанската република от 26 ноември 1991 г. в съответствие с Конституцията на Азербайджанската република и с конституционния акт за държавната независимост Нагорно-Карабахската автономна област беше закрыта.¹²⁵ А от това следва,

---

¹²³ Вж.: Cassese, Antonio. *Self-Determination of Peoples: Legal Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, pp. 264-265.

¹²⁴ По-подробно вж.: Чл. 7 от Закона от 3 април 1990 г.

¹²⁵ Вж.: **Об** упразднени Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики. Закон Азербайджанской Республики от 26 ноября 1991 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 24, 1991, ст. 448.

че върху тази територия на Азербайджанската република вече не са били валидни разпоредбите на чл. 3 от закона от 3 април 1990 г.

На шесто място, по това време, когато вече ликвидираната НКАО провеждаше референдум, в резултат на Беловежките споразумения за създаване на Обществото на независимите държави между Руската федерация, Украйна и Беларусия от 8 декември 1991 г. Съюзът на съветските социалистически републики (СССР) прекрати своето съществуване като субект на международното право и като геополитическа реалност.¹²⁶ Следователно в дадения случай даже позоваването на законите на несъществуваща държава е некоректно.

Впрочем, присъединявайки се към Обществото на независимите държави и подписвайки Декларацията от Алма Ата, Република Армения е признала териториалната цялост и ненарушимост на границите на Азербайджанската република, в чиито граници се намира и Нагорни Карабах. Именно затова министърът на отбраната на Република Армения – Серж Саркисян, посочва през 2005 г., че референдумът е бил проведен на 8 декември 1991 г., при положение че всъщност той се е състоял два дни покъсно, а именно на 10 декември 1991 г.¹²⁷

Няма никакво съмнение в това, че и Република Армения, и Азербайджан е бил вече независим най-малко от 8 декември 1991 г., т. е. когато в Беловежката пуста (Белорусия) Русия, Украйна и Беларусия официално заявиха, че „Съюзът на съветските социалистически републики като субект на международното право и като геополитическа реалност прекратява своето съществуване“¹²⁸.

На седмо място, съгласно т. 2 от Постановлението на Върховния съвет на СССР за въвеждане в сила на Закона на СССР относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР от 3 април 1990 г., „всякакви действия, свързани с поставянето на въпроса за излизане на съюзна република

---

¹²⁶ Вж. : **Сборник** документов Содружества Независимых Государств, № 1, 1991, ст. 6.

¹²⁷ Вж.: **Акт** о результатах референдума и независимости Нагорно-Карабахской Республики. [онлайн]. www.nkr.am/rus; www.nkrusa.org/nk_conflict/declaration_independence.html.

¹²⁸ Вж.: **Минское** соглашение (Minsk Agreement, 1991, 31). – В: *International Legal Materials*, 1992, 143, id.

лика от СССР и противоречащи на Закона на СССР относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР, предприети както преди, така и след влизането му в действие, не пораждат никакви правни последствия както за Съюза на ССР, така и за съюзните републики¹²⁹. Това положение, което се признава от арменските юристи, прави техните позовавания на Декларацията за възстановяване на държавната независимост на Азербайджанската република от 30 август 1991 г.¹³⁰ и на Конституционния акт за държавната независимост на Азербайджанската република от 18 октомври 1991 г. неоснователни и юридически нищожни. Нима „наивните арменски юристи“ предполагат, като се позовават и се опират на закона на СССР от 3 април 1990 г., че референдумът в НКАО е бил легитимен? Те „лукавстват“!

По този начин митът за образуването на територията на Азербайджанската република след разпадането на СССР две равноправни независими държави, втората от които е „НКР“, и митът за легитимността на „независимата НКР“ не са нищо друго, освен поредните фалшификации на арменските сепаратисти.

„Възможността за признаване на независимостта на „НКР“

Някои сили и свързаните с тях източници се опитват да представят цяла поредица основания едва ли не като достатъчни за признаването на независимостта на „НКР“ и за отделянето ѝ от състава на Азербайджанската република. Основен довод по този въпрос е тезисът, че „НКР“ по мнението на създателите ѝ представлява „по-демократично образувание“ от Азербайджанската република и че на тези „демократи“ им е необходима по-голяма „свобода и независимост“.

За начало няма даже да съпоставяме демократичната ситуация в Азербайджанската република и в излезлия от подчинение регион на Нагорни Карабах. Ние просто ще погледнем доколко „демократична“ е самопровъзгласилата се „НКР“.

---

¹²⁹ Вж.: *Ведомости* Верховного Совета СССР, № 15, 1990, с. 308.

¹³⁰ Вж.: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 15-16, (844-845), 1991, с. 95 – 96.

За юристите, дипломатите, политолозите и мн. др. ние „няма да открием Америка“, ако отбележим, че в литературата по международно право отдавна се използва понятието „държава“, което включва в себе си три основни компонента – суверенна власт, население и определена територия. Следователно, за да признаем т. нар. „НКР“ за способна и достойна за съществуване като самостоятелна демократична държава, международната общност трябва да се убеди в наличието на тези три компонента при нея. Като си затваряме очите за волята на Азербайджанската република и на нейния народ по дадения въпрос, ние ще се опитаме да разгледаме всеки от тези компоненти.

На първо място, **суверенна власт**. Безусловно тя трябва да произхожда от народа. Ние вече доказахме в свои предишни публикации, че населението на Нагорни Карабах не представлява народ.¹³¹

Ще си позволим да повторим накратко. Нагорни Карабах – това е регион на Азербайджан, където преди етническото прочистване, извършено от арменците, живееха две общности – арменска и азербайджанска. Тези две общности представляват населението на Нагорни Карабах, но не и „народ“. „Народ“ е политическа категория и народи в дадения контекст представляват „арменците“ и „азербайджанците“, вече осъществили своето право на самоопределение съответно в рамките на Република Армения и на Азербайджанската република. Терминът „народ“ никак не е приемлив за населението на Нагорни Карабах на Азербайджанската република.

Суверенната власт трябва да бъде независима. „Суверенитетът във взаимоотношенията между държавите означава независимост. Независимостта по отношение на някаква част от света представлява правото да се осъществяват в нея функциите на държавата, като всяка друга държава е изключена от този про-

---

¹³¹ Вж.: **Алиев**, Намик. Нагорно-Карабахский конфликт: правовые аспекты урегулирования. – В: *Центральная Азия и Кавказ* (Швеция), 2005, № 3 (39), с. 27 – 35. [онлайн на русском языке]. <http://www.ca-c.org/journal/2005-3-rus/>; 2005, № 3 (33), с. 23 – 30. [онлайн на английском языке]. <http://www.ca-c.org/journal/2005-3-eng/>; **Aliyev**, Namiq. International Law and Nagorno-Karabakh Konflikt. – In: *Science without Borders. Transactions of the International Academy of Science*, H&E, Vol. 2, 2005/2006. Innsbruck, ICSD/IAS, 2006, pp. 302-318.

цес. Развитието на националната организация на държавите през последните няколко века и в резултат от това развитието на международното право доведоха до установяването на този принцип на изключителна компетентност на държавата по отношение на собствената ѝ територия по такъв начин, че да го направи отправна точка при уреждането на повечето въпроси, засягащи международните отношения.¹³²

На нас ни се струва, че нито един уважаващ себе си политически деятел, юрист, дипломат, политолог или историк няма да се захване да доказва независимостта или суверенитета на властта в т. нар. „НКР“ дори само имайки предвид наличието и ролята в нейната жизнена дейност на Република Армения.

На второ място, **населението**. Кой населява „НКР“ днес? По-горе ние вече мъничко се докоснахме до този въпрос. От началото на окупацията на азербайджанските територии от страна на Република Армения цялото население от азербайджанска националност напусна територията на бившата НКАО под заплахата на оръжието (става дума за повече от 60 хиляди души). Също така напусна и населението от всички други националности, макар и то да е с малка численост. Всичко това доведе до образуването на моноетническа зона, населена само с арменци, в планинската част на Карабах.

Ако се говори на разбираем вече не само за професионалистите език, **беше осъществено етническо прочистване на населението от азербайджанска националност в планинската част на Карабах** (засега ние не засягаме въпроса за етническото прочистване на азербайджанците от седемте други региона, обграждащи планинската част на Карабах).

Освен това по силата на нежеланието им да взимат участие в бойните действия и в беззаконията на територията на Нагорни Карабах регионът беше напуснат и от част от населението с арменска националност (около 25 – 30 хиляди души). Мнозинството от тях не се прехвърлиха в Армения, а придобиха статут на бежанци в други – както съседни, така и отдалечени държави.

Ако се отчетат фактите за незаконното заселване на окупирания от Република Армения азербайджански територии, то на-

---

¹³² Вж.: 1 RIAA829, 838(1928).

селението на т. нар. „НКР“ възлиза по най-високи оценки максимум на 100 хиляди души. Доколко изброеното по-горе се вписва в рамките на демократичните процеси, е трудно да се разбере. Какво става при „признаването на независимостта на НКР“ с населението на Нагорни Карабах от азербайджанска националност? Къде да се даят техните права – личните, политическите, икономическите, социалните? Кой ще възмезди прекършените им съдби? Какъв „демократ“ ще отговори на тези въпроси?

На трето място, **територията**. Както отбелязваше Опенхайл, „държава без територия е невъзможна“¹³³. Териториалният критерий е абсолютно необходим, тъй като е немислимо да си представим държава в качеството ѝ на субект на международното право, имаща правосубектност без съгласувани по надлежния начин териториални рамки. Важността на територията на държавата се състои в това, че тя представлява пространството, в чиито рамки държавата осъществява своята върховна и като правило изключителна власт. Независимо от ръста на глобализацията, било то в търговските отношения или във въпросите, засягащи правата на човека или пък околната среда, териториалният суверенитет както преди си остава ядрото на международноправната система.

Каква територия ще имаме предвид при определянето на границите на „НКР“? Бившата територия на бившата Нагорно-Карабахска автономна област на Азербайджанската ССРС? Или цялата територия, окупирана от въоръжените сили на Република Армения, включваща освен територията на бившата НКАО, така също и седем други административни района на Азербайджанската република?

Ако ще е само територията на бившата НКАО, то какво ще става с правата на прокудената от там част от населението? Ако територията ще е „НКАО + 7 административни района на Азербайджан“, то какво ще стане с правата на повече от 700 хиляди азербайджански граждани, прогонени от своите земи в името на сигурността на 100 хиляди арменци? Извинявайте, забравих за демокрацията!

---

¹³³ Вж.: **Oppenheim's International Law**. Jennings, R. Y., and A. D. Watts. (Eds.). 9th ed. Oxford: Oxford University press, 1992, p. 563.

В дадения контекст е характерна позицията на представителя на Русия и етнически арменец Кирилл Геворкян по време на разглеждането в Международния съд на обръщението на Общото събрание на ООН за получаване на консултативно заключение по въпроса „Отговаря ли едностранното провъзгласяване на независимостта от страна на временните институти на самоуправлението на Косово на нормите на международното право?“. Той заяви, че международното право „не позволява на Косово да обяви независимост, защото населението на Косово не се ползва с право на самоопределение“.

Кирилл Геворкян напомни, че Съветът за сигурност на ООН е признал за незаконна независимостта на Северен Кипър и на Родезия, защото отделянето е забранено „извън контекста на колониите“, и твърдо заяви, че сериозното нарушаване на правата на човека в Косово през 90-те години „не може да бъде оправдание за едностранното провъзгласяване на независимостта през 2008 г.“¹³⁴. Има ли друго тълкуване на тези норми на международното право? Или прилагането им е избирателно?

---

¹³⁴ Вж.: **Россия** поддържа позиция Сербии по Косово в Международном суде. 8.12.2009, 17:02. [онлайн]. <https://ria.ru/20091208/197915491.html>.

Глава 3

РАЗРЕШАВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ ТЕРИТОРИАЛЕН КОНФЛИКТ

Invitat culpam qui peccatum praeterit.
(Носи вина този, който подминава престъплението. – лат.)

С разрешаването на арменско-азербайджанския конфликт се занимаваше, както е известно, Минската група на ОССЕ. Но дейността на Минската група за почти тридесет години се превърна в „притча во язицах“ и кой ли не я е подлагал на критика. Трябва да се каже, че критиките не са без основание.

Създадена за разрешаване на конфликта, Минската група се занимаваше с въпроси около конфликта, оставяйки настрана същността на конфликта и международното право, и преди всичко принципите на ОССЕ, от които тя трябваше да се ръководи в своята дейност.

На 24 март 1992 г. Съветът на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ) в състав министрите на външните работи взема решение за свикване на конференция за Нагорни Карабах, която да „осигури постоянно действащ форум за преговори с цел мирното урегулиране на кризата въз основа на принципите, ангажиментите и положенията на СССЕ“. В нейната работа трябваше да участват представителите на Азербайджан, Армения, Беларус, Германия, Италия, Русия, САЩ, Турция, Франция, Чешката и Словашката федеративна република и Швеция. Първата среща на Минската група се състоя на 1 юни 1992 г. в Рим. През лятото на 1992 г. в Рим бяха организирани пет подобни срещи, но без съществен резултат. Днес едва ли някой помни, но преговорите в рамките на Минската група вече бяха прекъснати веднъж през м. октомври 1993 г. поради тяхната неефективност.

По-нататък съставът на Минската група на ОССЕ претърпя известни изменения: Чехословакия беше заменена от Унгария, присъединиха се Финландия и Швейцария. Едва през м. декември 1994 г. на срещата на държавните глави и правителствата на дър-

жавите – участници в СССЕ, в Будапеща беше определен мандатът на Минската група. На 23 март 1995 г. в изпълнение на решенията от Будапеща председателят на ОССЕ от Унгария – Мартон Краснай, даде мандат на съпредседателите в Минския процес.¹³⁵

А в това време продължаваше да се лее кръв. В началото на 1997 г. беше учреден институтът на тройното съпредседателство (Русия, Франция, САЩ, преди това последователно председатели са били Италия, Швеция, Русия и Финландия).

Струва ми се, че реално Минската група се занимаваше не с разрешаване на конфликта, а със здраво настанилия се в политологическия лексикон благодарение на техните пътувания термин „дипломатически туризъм“. Да се постареем да анализираме какво ставаше.

1. Важно условие за успеха на международните стратегии и на цялата съвкупност от миротворчески усилия е обективността при определянето на същността и характера на всеки един конфликт.¹³⁶

Разрешаването на международен териториален конфликт е възможно само тогава, когато международната общност е дала за него **обективна политическо-правна оценка**. Преди всичко трябва строго да се разграничат историята и международното право, като бъдат отделени едно от друго при изработването на окончателното решение за урегулирането на конфликта. Единствено на основата на всестранно, пълно, изчерпателно изучаване на причините и корените на конфликта, на оценка на възникналата в момента на изработването на решението ситуация е възможно постигането на изброените по-долу основни цели: 1) приемане на справедливо решение от страните (при участието на посредници); 2) юридически правилно и резултативно прилагане на общопризнатите международноправни норми; 3) обезпечаване на стабилен, дългосрочен, гарантиран от международната общност мир.

---

¹³⁵ **Mandate** for the Co-Chairmen of the Minsk Process. – In: *OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe*, 23.03.1995.

¹³⁶ **Абоу**, Салем Ессам, Валентина Теоса. Международные стратегии разрешения региональных конфликтов как предмет исследования в теории международных отношений. – В: *Știința politică în Republica Moldova: realizări și perspective*. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 69 – 78.

Но за почти тридесетгодишния срок на съществуване на Минската група ние не сме имали нито един аналитичен документ, съставен от съпредседателите и представен за обсъждане на останалите членове на Минската група (!) за съгласуване на единна позиция по обективната политическо-правна оценка на конфликта за неговото по-нататъшно разрешаване. Общозвестно е, че без да се постави диагноза на болестта, е невъзможно да се провежда лечение. Как възнамерявах и възнамеряват да разрешат конфликта съпредседателите, без да кажат за какво става дума, какво е станало?

Отсъствието на обективна политическо-правна оценка не спомага преди всичко за появата на добра воля за неговото разрешаване у участниците в конфликта. Отсъствието на обективна политическо-правна оценка води, така, както това стана в случая с Република Армения, до затягане на конфликта, до създаване на илюзии у определени сили, че по подобен начин може да се прескочат международноправните норми, да се окупира международно призната територия на суверенна държава и след като това е свършено, да получат желаните дивиденди в преговорния процес.

В това отношение е характерно изказването на Едуард Гагикович Акопян: „Позицията на Франция в процеса на преговорите не може да бъде наречена изцяло проарменска. Френската дипломатия искрено се опитваше да намери балансиран подход към решаването на нагорнокарабахския проблем. Международният опит свидетелства, че колкото по-дълго се запазва де факто независимостта, толкова повече се засилва волята на международната общественост и на местното население за запазване на установилото се статус-кво“¹³⁷. Както се казва, „на крадеца и шапката му гори“. Какво означава „балансиран подход към агресора и към жертвата на агресията“? От това изказване са очевидни и целите на станалото саботиране на преговорния процес. Акопян заостря вниманието: позицията на Франция „не може да бъде

---

¹³⁷ **Акопян, Э. Г.** Роль Франции в качестве сопредседателя Минской группы ОБСЕ и варианты решения нагорно-карабахского конфликта. – В: *Вестник Костромского государственного университета*, № 3, 2015. [онлайн]. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-frantsii-v-kachestve-sopredsedatelya-minskoy-gruppy-obse-i-varianty-resheniya-nagorno-karabahskogo-konflikta>.

наречена изцяло проарменска“, но тя е правела това, което е нужно на арменците.

И по-нататък Акопян подкрепя своя извод: „Въпреки това историята на процеса на урегулиране през последните двадесет години свидетелства за определена близост на Франция до дипломатическата позиция по-скоро на Армения, отколкото на Азербайджан. От наша гледна точка този нюанс не толкова се получи поради сложните взаимоотношения между Париж и Баку, колкото е отражение на исторически приятелските връзки между арменския и френския народ и техните държави“. Ето ти тебе **обективен, непредубеден, „безпристрастен“ посредник**, както е казано в Мандата на съпредседателите на Минската конференция.¹³⁸ Достатъчно е да си спомним позицията и изказванията на президента на Франция Макрон след победата на Азербайджан в 44-дневната отечествена война. Маските бяха свалени и за никаква обективност не е ставало и дума.

2. От името на международната общност, както ни е известно, са призвани да вземат отношение такива авторитетни международни структури, като ООН, ОССЕ, Европейския съюз, Съвета на Европа, НАТО и др., пряко задължение на които е поддържането и възстановяването на мира и стабилността както в целия свят, така и в отделните му части, и прилагането на санкции към държавата агресор.

Съпредседателите на Минската група на ОССЕ необосновано монополизираха всички права по разрешаването на конфликта и по този начин блокираха неговото разрешаване през всичките тези години. Те не само не съгласуваха своите действия с другите членове на Минската група, но и реагираха ревниво, когато други организации от изброените по-горе просто изказваха мнение за конфликта.

Заместник-директорът на арменския Институт „Кавказ“ – С. Минасян, казва, оправдавайки бездействието на Минската група: „Повтарям, че ОССЕ в този план прави максимума в рамките на своя мандат. Няма смисъл да се прави повече от това, доколкото, ако не е ОССЕ, никоя друга организация, грубо казано, няма да може да направи даже и половината от това. Една или две от

---

¹³⁸ **Mandate** for the Co-Chairmen of the Minsk Process... Op. cit.

свърхдържавите принципно биха могли да окажат натиск върху Азербайджан, примерно да заставят Баку да предприеме стъпки за засилване на сигурността по линията на съприкосновение. Можем да кажем, че ако Съединените щати или Русия пожелае, може да направи това, но ОССЕ не може, защото Мандатът не позволява¹³⁹.

Как ви харесва това? Не да застави Република Армения да освободи окупираните територии и да възстанови общопризнатите от международната общност държавни граници, а да застави Азербайджан „да предприеме стъпки за засилване на сигурността по линията на съприкосновение“. Иначе казано, да застави Азербайджан да се примири със замразяването на конфликта. Това е поискала арменският анализатор от държавите – съпредседателки на Минската група, с цели, които ние показахме в параграф 1. Преследвайки тези цели, съпредседателите повече от четвърт век не се захванаха с разрешаване на конфликта, а се занимаваха с неговото замразяване. С тази цел дори стана модерно да се говори за мерки за изграждане на доверие (все едно е така). Най-добрият механизъм за доверие можеше да стане извеждането на окупационните войски на Република Армения от територията на Азербайджан, извън пределите на международно признатите граници. **За какво доверие можеше да става дума, след като на територията на Азербайджанската република присъстваха арменски окупационни войски, а съпредседателите си затваряха очите за принципите и нормите на ОССЕ, за Устава на ООН и не изискваха тяхното извеждане?**

Обаче недостатъчността на мандата (на пълномощията) на Минската група не означаваше, че конфликтът не трябва и не може да бъде разрешен. Не е ли най-добре да се обърнем към самия документ?¹⁴⁰

Преди всичко да обърнем внимание на неговото название – Мандат на съпредседателите на конференцията по Нагорни Карабах под егидата на ОССЕ (Минската конференция). Това е Мандат на съпредседателите, а не на Минската конференция. Това е

---

¹³⁹ **Алтернативой** ОБСЕ является давление на Азербайджан со стороны США или России. [онлайн]. <https://inosmi.ru/politic/20161210/238370019.html>.

¹⁴⁰ **Mandate** for the Co-Chairmen of the Minsk Process... Op. cit.

много важно, защото с цел да бъде заблудена обществеността много често тези понятия бяха подменяни. Ако нещо е излизало извън рамките на пълномощията на съпредседателите, то е било в компетенциите на Минската конференция, която беше призвана да разреши конфликта в съответствие с международното право в лицето на Устава на ООН, Хелзинкския акт от 1975 г. и други документи. **И съпредседателите в интерес на постигането на поставените пред тях задачи бяха задължени да се обръщат за помощ към Минската конференция, към други органи на ОССЕ, а при необходимост и към ООН. Кой си спомня кога за последен път се е събрала Минската конференция в пълен състав?** В самото начало на текста на Мандата е казано, че „в своята дейност съпредседателите ще се ръководят от принципите и нормите на ОССЕ, от Устава на ООН, от решенията на съвещанията на ОССЕ, включително от Постановлението от заседанието на Съвета на министрите на ОССЕ от 24 март 1992 г., и особено от решенията на Будапещенската среща на най-високо равнище на ОССЕ, а също така от съответните резолюции на Съвета за сигурност на ООН“. **Би ми се искало да знаем изпълнението на коя съответна резолюция на ООН постигнаха съпредседателите и какви принципи и норми на ОССЕ, отнасящи се до конфликта, бяха осъществени в тяхната дейност?**

В съответствие с § 11 от Мандата на съпредседателите тяхно задължение беше „след консултации с действащия председател на ОССЕ съвместно да информират председателя на Съвета за сигурност и генералния секретар на ООН за хода на Минския процес, за всички аспекти на ситуацията в зоната на конфликта, за хода на изпълнението на съответните резолюции на Съвета за сигурност на ООН, също както и за настоящото и бъдещото сътрудничество между ОССЕ и ООН в тази област. Когато е необходимо и след съответните консултации с действащия председател на ОССЕ да представят за разглеждане на ООН своите съображения и предложения относно новите резолюции, които биха могли да бъдат приети от Съвета за сигурност на ООН в интерес на мирното урегулиране на конфликта“.

Защо след 1993 г. съпредседателите пречат на разглеждането на въпросите, свързани с конфликта, в структурите на ООН?

По-нататък в текста на Мандата е казано:

„В своята работа съпредседателите ще се ръководят от задачите на Минската конференция, а именно да спомагат за разрешаването на конфликта без прилагане на сила, и по-специално да съдействат на преговорите по мирното и всеобхватно уреждане в съответствие с правилата на процедурата, така както те са определени в решенията на десетата среща на Комитета на старшите длъжностни лица в Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа“.

И ето тук се проследява противоречието между задачите, поставени пред съпредседателите в съответствие с принципите и нормите на международното право, и пълномощията на съпредседателите. Безусловно беше необходимо да се стремят да разрешат конфликта с мирни средства. Но невъзможността да го разрешат мирно в течение на повече от четвърт век, наличието на Минската конференция и на нейните съпредседатели не преустановяваха действието на членовете на Устава на ООН, предвиждащи правото на подложената на агресия държава да освободи своите територии със сила и правото на международната общност да приложи сила по отношение на агресора. **Нито ОССЕ, нито Минската конференция има компетенциите да спира действието на Устава на ООН или да пречи на неговото прилагане.** Но, за съжаление, това стана. Ето тук се и крие **причината за нежеланието на съпредседателите на Минската група да дадат политическо-правна оценка на конфликта, защото, ако назоват едната страна (а в дадения случай това е Република Армения) агресор, би било необходимо да се задействат съответните членове от Устава на ООН.**

Ако си затворим очите за хитроумния наукообразен стил на мисълта му, по принцип можем да се съгласим с мнението на друг арменски експерт – Гурген Погосян (изказано преди освобождаването на окупираните територии от Азербайджан), че „институционалната двойственост на дейността на Минската група не позволява да се урегулира Нагорнокарабахският етнополитически конфликт. Причините се състоят в това, че държавите участнички се придържат към различни подходи спрямо статутните принципи за разрешаване на етноконфликтните ситуации. Държавите гледат различно на необходимостта от правна институционализация на миротворческите стратегии, имат диференцирани политически нагласи по отношение на основните прин-

ципи на международното право¹⁴¹. Въпросът е в това, че Минската група не беше способна да урегулира конфликта, защото не се опираше при решаването му на принципите на международното право и на решенията на международните организации, а криейки се зад Мандата на съпредседателите, се ръководеше от геополитическите интереси на своите държави, които си противоречаха.

И в крайна сметка, ако Мандатът е бил недостатъчен, можело е да се постави въпросът за неговото преразглеждане.

3. Всяка дипломатическа дейност, и преди всичко дейността по урегулиране на конфликти, трябва да се опира на нормите на международното право. Няма да се спираме на неизпълнените в течение на почти 30 години на четири резолюции на Съвета за сигурност на ООН, за които Минската група така и не си спомни, макар че три от тях (с изключение на първата от четирите) бяха приети на основата на докладите не на генералния секретар на ООН, а на председателя на Минската група на ОССЕ. Това е изключителен случай в историята на дипломатията.¹⁴²

Приемането на 25 януари 2005 г. на Резолюция 1416 (2005) „Конфликтът в нагорнокарабахския регион, с чието решение се занимава Минската конференция на ОССЕ“ от страна на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа (докладчик Дейвид Аткинсон), в която се признава окупирването на значителна част от територията на Азербайджан от войските на Република Армения, а също така се подчертава, че „окупацията на чуждестранна територия от която и да е държава членка представлява само по себе си сериозно нарушение на задълженията на тази държава като член на Съвета на Европа“¹⁴³, представлява, макар и закъсняла, но не последна стъпка в тази посока.

---

¹⁴¹ **Погосян**, Гурген Каджикович. Политико-правовые процессы постконфликтного урегулирования в Нагорном Карабахе. – В: *Теория и практика общественного развития*, № 14, 2014. [онлайн]. <https://cyberleninka.ru/article/n/politiko-pravovye-protsessy-postkonfliktnogo-uregulirovaniya-v-nagornom-karabahe>.

¹⁴² Вж.: **Ибрагимова**, П. Урегулирование нагорно-карабахского конфликта в рамках Минской группы ОБСЕ и азербайджанская пресса. [онлайн]. <https://naukarus.com/uregulirovanie-nagorno-karabahskogo-konflikta-v-ramkah-minskoy-gruppy-obse-i-azerbaydzhanskaya-pressa>.

¹⁴³ Вж.: **Конфликт** в нагорно-карабахском регионе, решением которого занимается Минская конференция ОБСЕ. Резолюция Парламентской Ассамблеей Сове-

Приемането в средата на м. март 2008 г. на 62-рата сесия на Генералната асамблея на ООН на Резолюцията „За положението на окупираните територии на Азербайджан“, даваща фактически политическо-правна оценка на Нагорнокарабахския конфликт, трябваше да послужи като тласък за приемане на подобни решения и от други международни организации, и преди всичко от ОССЕ, в рамките на която безуспешно се осъществяваше Минският преговорен процес. За тези документи не се говореше нищо в многобройните изявления на представителите на държавите – съпредседателки на Минската група.

При това държавите съпредседателки на Минската група на ОССЕ забравиха в процеса на своята „дейност“, че Азербайджанската република и Република Армения са подписали Хелзинкия заключителен акт, признавайки по този начин в съответствие със своите конституции: 1) висшата юридическа сила на нормите на въпросния акт както във вътрешните, така и във външните правоотношения; 2) принципите на ненарушимост на границите и териториална цялост на държавите.¹⁴⁴

Тук биха били уместни думите на Роналд Асмус: „по-важно е това, че верността към основните принципи на Парижката харта – правото на териториална цялост, правото на суверенитет, правото на равна сигурност и правото на избор на собствени съюзници – трябва да стане основа за системата на сигурност на новия ред в света след Студената война. Тези принципи са безусловни, независими са от индивидуалността на президента или от ефективността на вътрешните реформи, както и от външната политика на страната. Тези принципи бяха приети затова, за да бъдат защитени малките държави от хищническото поведение на по-силните държави. Тези принципи трябва да бъдат защитавани, когато им се отправят предизвикателство, за да бъде надеждно

та Европы № 1416 (2005) от 25 январа 2005 года. [онлайн]. [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2005\]/\[Jan_2005\]/Res1416_rus.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2005]/[Jan_2005]/Res1416_rus.asp).

¹⁴⁴ Вж.: **Заключительный** акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975). [онлайн]. <http://http://hrlibrary.umn.edu/russian/osce/basics/Rfinact75.html>.

състоянието на света след Студената война¹⁴⁵. В последно време Р. Д. Асмус беше ръководител на основания в Брюксел Трансатлантически център и отговаряше за планирането в German Marshall Fund of the United States.

Така че нима Минската група се стремеше към урегулиране на този конфликт въпреки нормите на международното право и решенията на ООН и други международни организации?

4. Обективната позиция на световната общност можеше да позволи да се изведат въоръжените сили от зоната на конфликта и той да бъде разрешен по мирен път и без прилагане на въоръжена сила. Всеки опит да се принуди Азербайджанската република под натиска на световната общност да подпише споразумение за отстъпване на територии при наличие на арменски окупационни войски на нейна земя би го направил юридически нищожно и не би осигурил стабилен и дългосрочен мир в региона. Дългосрочният и устойчив мир би бил невъзможен без справедливост и беше необходимо да се сложи край на безнаказаността на извършване на най-сериозни международни престъпления не само за да се установи индивидуална наказателна отговорност, но и в интерес на дългосрочния мир, на установяването на истината, на помирението и на защитата на правата на пострадалите. Днес Азербайджан едностранно създаде всички предпоставки за това.

Надявам се, че на читателя стават понятни опасенията на бившия министър на външните работи на Република Армения Вардан Осканян по повод на урегулирането на конфликта въз основа на нормите на международното право: „...ситуацията се усложнява още повече от обстоятелството, че миналия ноември Армения подписа Майендорфската декларация, едно от условията на която ще работи против нас. А то е в това, че конфликтът трябва да се урегулира не само на основата на международните принципи, а и на решенията, приети от международни организации. Това е сериозен дипломатически пропуск. С тази декларация ние улеснихме работата на Русия и на другите държави в техните отношения с Азербайджан, давайки им възможност да правят проазербайджански изявления. Армения е длъжна да

---

¹⁴⁵ Вж.: **Маленькая** война, която потрясла мир. Грузия, Россия и будущее Запада. Тбилиси: Парнас, 2010, с. 16.

направи всичко за това по възможност да неутрализира съществуването, важноста на тази декларация и да понижи значението ѝ като фактор¹⁴⁶.

На мен ми се струва, че съпредседателите на Минската група на ОССЕ бяха прекрасно запознати както с нормите на международното право, така и с международната съдебна практика. Те прекрасно разбираха, че даже и да принудят Азербайджан (което априори е невъзможно де юре и де факто) да отстъпи свои територии, те няма да получат дълговременен и сигурен мир. Какво тогава искаха и с какво се занимаваха?

***

Разрешаването на международен териториален конфликт е невъзможно [да стане] изолирано, без изясняване на протичащите в региона процеси. Последното столетие, и особено последната му четвърт, породила достатъчно сериозни проблеми в Южен Кавказ, свързани с бълнуваната арменска идея за „велика Армения от море до море“.

За тези, които не са в течение, ще поясня, че става дума за т. нар. „велика Армения от Черно море до Каспийско море, обхващаща част от територията на Турция и териториите както на съвременна Република Армения, така и на Грузия и на Азербайджанската република“. Тази идея на арменството лежи в основата на всички териториални претенции на арменците към техните съседи, на арменско-азербайджанския конфликт, на проблема за Джавахетия, на проблема за Абхазия, на проблема за „излаз на Република Армения на Черно море през Аджария и Батуми“, на мита за „геноцида над арменците“ и др.

Исторически полиетническият Кавказ, в т. ч. и Южен Кавказ, постепенно се превръща в **моноетнически** в резултат на арменските претенции. Днес вече се появиха значителни **моноетнически територии** (зони) в Южен Кавказ.

Процесът на създаване на моноетническа арменска държава в Южен Кавказ започва с указа на император Николай I, с който той ликвидира съществуващите в течение на векове Иреванско и

---

¹⁴⁶ **Осканян**, Вардан. Необходимость национальной мобилизации. 2009-07-14 15:03. [онлайн]. <https://www.7or.am/ru/news/2009-07-14/4525/>.

Нахичеванско ханство и образува на тяхната територия т. нар. „Арменска област“ за преселените там от Иран и Турция арменци.¹⁴⁷

След образуването на Република Армения през 1918 г. за сметка на територията на Иреванското (Ереванското) ханство, населено основно с азербайджанци, и на територията на грузинския район Лори в течение на съветския период от историята на Южен Кавказ беше осъществено планомерно етническо прочистване на всички народи освен на арменците от тези земи. Същото стана в Джавахетия (на територията на Грузия) през този период – достатъчно е да си спомним принудителното изселване от тези земи на турците месхетинци и икономическото етническо прочистване на грузинците от Джавахетия, станало по време на съществуването на СССР.

След разпадането на Съветския съюз и придобиването на независимост от държавите в Южен Кавказ етнически прочиствания се проведоха в Абхазия и в Нагорни Карабах. От Абхазия физически бяха прогонени всички грузинци и представителите на другите лоялни към Грузия народи. Най-активно участие в тези процеси взеха арменците – както местните, така и дошлите им на помощ от други региони. И сега, днес, те (арменците) съставляват мнозинството от населението на Абхазия – повече от 60 %. Процесът на демографските изменения в Абхазия в полза на арменците, които днес владеят там както икономическите, така и политическите лостове, продължава.

В началото на 90-те години на миналия век това още не беше факт, макар че активното преселване на арменци в Абхазия започна още през 1958 г. по призив на католикоса Вазген I. Но арменците „честно“ воюваха заедно с абхазците срещу грузинците, осъществиха тяхното етническо прочистване, а след това ефективно използваша получените дивиденди за завземане на водещи позиции (икономически, а по-нататък и политически) и за мекото изтласкване на абхазците и на другите народи от територията на Абхазия. Преди няколко години арменците в Абхазия рязко активизираха политическата си дейност, получиха значителен брой места в местния парламент и си гарантираха заместникпредседа-

---

¹⁴⁷ Вж.: **Полное** собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание второе. Т. III. 1828. СПб., 1830, с. 272 – 273; **АКАК**. Т. VII. Док. 437, с. 487.

телското място. При съвсем не най-добри демографски процеси сред абхазците процесът на засилване на позициите на арменците в Абхазия ще доведе до още по-голяма доминация на арменците там и до меко етническо прочистване на абхазците.

Още през ноември 2021 г. генералният секретар на Съвета на Европа подготви и представи отчет за положението около конфликта в Грузия (за периода април-септември 2021 г.). В т. 56 на този отчет се изразява загриженост за това, че за разлика от случая с езиците и училищата на всички други национални малцинства, в Абхазия се осъществява преподаване на арменски език в училищата без каквито и да са препятствия по програми и учебници от Армения.¹⁴⁸

По всичко изглежда също така, че няма никакви пречки през идните години в най-близко време да бъде избран **президент арменец**. За тази ситуация свидетелства цяла поредица арменски видеоклипове.¹⁴⁹

Малко по-подробно ще си позволя да се спра на извършеното от арменците етническо прочистване в Карабах.

В момента на присъединяването на Карабахското ханство към Русия на 14 май 1805 г. арменското население на региона е съставлявало едва една пета от цялото население. По данни от „Описание на Карабахската провинция“, съставено през 1823 г. от чиновници на руския император, „...в Карабахското ханство имаше 90 000 жители, имаше един град и повече от 600 села, от които всичко на всичко 150 арменски. В Шуша живееха примерно 1948 семейства на азербайджанци и 474 арменски. В селата – съответно 12 902 срещу 4331“.

Сванте Корнел от Швеция пише: „Съгласно руското преброяване през 1823 г. арменците са били 9 % от общото население на Карабах (останалите 91 % са били регистрирани като мюсюл-

---

¹⁴⁸ Вж.: **Council** of Europe. Consolidated report on the conflict in Georgia. Information Documents SG/Inf(2010)19. 5 November 2010. Document presented by the Secretary General. [online]. https://www.ecoi.net/en/file/local/1330108/1226_1289902105_sginf-2010-19.pdf.

¹⁴⁹ Вж.: 1) [http://www.youtube.com/watch?v=5HBuQ1BjtdM](http://www.youtube.com/watch?v=5HBuQ1BjtdM;);

2) http://www.youtube.com/watch?v=1tq3Q_215s&NR=1;

3) <http://www.youtube.com/watch?v=NxuA1f7DuoU&feature=related>;

4) <http://www.youtube.com/watch?v=SHAbUHifwfg&feature=related>.

мани), през 1832 г. – 32 %, а през 1880 г. [арменците] вече са достигнали мнозинство – 53 %¹⁵⁰.

По време на руско-иранските войни през 1804 – 1813 г. и 1826 – 1828 г. и след тях започва масово преселване на арменците в Южен Кавказ, в т. ч. и в Карабах. Както свидетелстват официалните документи, значителна маса от преселниците са се заселили именно в Карабах.

Н. Н. Шавров пише в своята книга през 1911 г.: „От живеещите днес в Закавказието 1 милион и 300 хиляди арменци повече от 1 милион не са от коренното население, а са преселени от нас. (...) Арменците са се разполагали най-вече на благодатните земи на Елисаветпол и на Ериванска губерния, където те са били нищожно малко. Планинската част на Елисаветполска губерния (Нагорни Карабах) и бреговете на езерото Геокча бяха заселени с тези арменци“.

По-нататък Н. Н. Шавров конкретизира: „...От 1828 до 1830 г. ние преселихме в Закавказието повече от 40 000 персийски и 84 000 турски арменци и ги настанихме на най-добрите държавни земи на Елисаветполска и Ериванска губерния, където арменското население беше нищожно [малко на брой], и им бяха заделени повече от 200 000 десетини държавни земи и [им бяха] купени земи – частна собственост на мюсюлманите, за повече от 2 милиона рубли. Планинската част на Елисаветполска губерния и бреговете на езерото Геокча (днешното Севан) са заселени с тези арменци. Трябва да се има предвид, че на 124 000 арменци, официално преселени, тук се преселиха и множество неофициални, така че общият им брой значително надвишава 200 000 души“¹⁵¹.

Възможните последствия от въпросното преселение и радикалната промяна на етническия състав на населението на тази територия са безпокоили още тогава не само представителите на коренното население, но също така и здравомислещата част на руската интелигенция. По-специално изтъкнатият руски дипломат и поет А. С. Грибоедов (впрочем имащ непосредствено отношение към Туркменчайския договор, разделил Азербайджан на две

¹⁵⁰ Вж.: **Cornell**, Svante. *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Richmond: Curzon Caucasus World, 2001, p. 68.

¹⁵¹ Вж.: **Шавров**, Н. Н. *Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам*. СПб: Русское собрание, 1911, с. 59 – 61.

части) пише: „Така ние с него (с княз Аргунтски) немалко разсъждавахме за внушенията, които трябва да се направят на мюсюлманите, за да се примирят със сегашното отежняване на положението им, което няма да бъде продължително, и да се изкоренят опасенията им за това, че арменците ще завладеят завинаги земите, където са пуснати на първо време“¹⁵².

През периода на съветската власт, между 1948 и 1953 г., съгласно Постановление № 4083 на Съвета на министрите на СССР от 23 декември 1947 г. „За преселването на колхозници от азербайджанска националност и друго азербайджанско население от Армения в Кура-Араксинската низина на Азербайджанската ССР“, подписано от Йосиф В. Сталин, около 100 хиляди азербайджанци са преселени от планинските райони на Армения в Кура-Араксинската низина (в Азербайджанската ССР), отличаваща се с горещ малариен климат. Това етническо прочистване е било проведено на държавно равнище с присъщата на сталинисткия режим жестокост. Фактически това е била депортация на съветски граждани от техните исторически земи, извършена от собственото им правителство. Идеолог и вдъхновител на това етническо прочистване е бил един от ръководителите на Съветския съюз – Анастас Микоян – етнически арменец.

След разпадането на Съюза на ССР арменците пристъпиха към активно осъществяване на плана по завземане на азербайджански територии и осъществяване на етнически прочиствания на тях. До средата на 1994 г. въоръжените сили на Република Армения, поддържани от незаконните въоръжени арменски формирования в Нагорни Карабах, окупираха пограничните с Република Армения райони на Азербайджанската република, поспециално територията на бившата Нагорно-Карабахска автономна област, а също така и други граничещи с нея райони на Азербайджан, което като цяло е възлизло на около 20 % от цялата територия на страната. От тези територии е било прогонено цялото азербайджанско население и представители на други нации, живеещи на тези територии, като има десетки хиляди убити и стотици хиляди ранени.

---

¹⁵² Грибоедов, А. С. Сочинения. В 2-х тома. Т. 2. Москва: Огонек, Правда, 1971, с. 341.

Днес подобна идея представлява особена опасност за Грузия. Осъзнали на базата на опита си от Нагорнокарабахския конфликт безперспективността на завоюването на територии по военен път, спряното в Карабах от Азербайджан арменство реши да продължи осъществяването на набеязаната идея по пътя на физическото заселване на конкретни територии. В дадения случай – на територията на Грузия.

Да разгледаме днешната демографска ситуация в Грузия по отношение на арменския въпрос. **Планинската част на Карабах и седемте граничещи с него района на Азербайджан** бяха окупирани от въоръжените сили на Република Армения до м. ноември 2020 г., като при това там беше извършено етническо прочистване на азербайджанците и създадена **моноетническа зона. Република Армения**, създадена през 1918 г., в чиято териториална основа е залегнал **Западен Азербайджан** – земите на бившето **Иреванско (азербайджанско) ханство**, осъществява етническо прочистване на азербайджанците в течение на 70 години съветска власт. Днес Република Армения е **моноетническа държава. Джавахетия** – съставна част на Грузия, граничи с Република Армения и е населена предимно с арменци, преселени там (така както е в цял Южен Кавказ) от Руската империя преди 200 години. През съветските години от Джавахетия бяха депортирани турците ахъска (турците месхетинци). Мекото етническо прочистване в Грузия се осъществяваше още през годините на съветската власт. Джавахетия вече е **моноетнически регион**. Усилено се заселва с арменци граничещият с Джавахетия Цалкски район на Грузия. Сепаратистка **Абхазия** днес е населена до 60 на сто с арменци. На всички е известна постоянно нарастващата численост и засилващите се позиции на арменците в **Краснодарския край** (особено в град **Сочи**) и в **Ставрополския край**, както и в **Ростовска област** на Русия. Тези територии са в съседство с Абхазия.

На човек, който е запознат с географията на Кавказ, не би било трудно да подреди тези територии в един „пояс“: Ростовска област – Ставрополски край – Краснодарски край – град Сочи – Абхазия – ... – Джавахетия – Република Армения – азербайджански Нагорни Карабах и седемте граничещи с него района (до м. ноември 2020 г.). Като погледнем картата, ние виждаме кои брънки не стигат, за да се изкове окончателно тази верига. Това са автономна **Аджария** и **останалата територия на Грузия между**

Аджария и Абхазия с града пристанище Поти. Всичко това не го е имало преди сто години.

През последните години в Грузия вървят активни процеси в посока на разрешаване на този проблем на арменството. На всички са известни настоятелните искания на арменството и на Република Армения Грузия да им отвори излаз на Черно море. Тези искания са уникални, защото на никоя друга държава в света, която няма излаз на море, не ѝ е минавало през ума да го **иска** за сметка на своите съседи. Тези проблеми се решават чрез развитие на добросъседски отношения, по икономически път, с търговия, съвместно развитие на транспортните комуникации, с осъществяване на други съвместни проекти. В арменски контекст това са териториални претенции. Но още по-голямата изключителност се свежда до това, че цари мълчание и нито една държава по света не спира Република Армения в тези нейни стремежи. Не е много активна в това отношение и самата Грузия.

Мисля си, че ще се намерят немалко аналитици, уверени в причините за „предаването“ от страна на Русия на верния ѝ ръководител на Аджария – Аслан Абашидзе. Но във всеки случай не ми се е случвало да чуя от някого това, което ще напиша сега. **Аслан Абашидзе беше принесен в жертва, за да се отвори пътят на арменците към Аджария.** През годините на своето управление той не допускаше преселване на арменци в Аджария. Този проблем Русия реши против своите интереси, макар че много специалисти оценяваха тази стъпка на Москва като „жест“ към Михаил Саакашвили. Това беше капан (ако не го смятаме и за нещо повече) на арменците, в който попадна Грузия. От този момент нататък в Аджария започна много активно да се развива и пропагандира „арменският туризъм“, представян като някаква придобивка за развитието на региона. Многобройните арменски туристически компании (създадени толкова бързо, колкото е едно мигване) ежегодно наемат наличния жилищен фонд в Батуми, Кобулети и прилежащите територии още през месеците март-април, а след това в разгара на сезона го преотдават на арменски и други туристи, като по този начин лишават не особено богатото население на Аджария от допълнителни доходи.

Вече няколко години от Ереван за Батуми пътува „туристически влак“ (подвижният състав е на държава – стратегически партньор и „форпост“ на Русия), който „в галоп“ прелита арменс-

ко-грузинската граница без гранична проверка. В същото време азербайджанският влак Баку – Тбилиси (с подвижен състав на държава – стратегически партньор на Грузия, нееднократно оказвала в миналото и продължаваща да оказва постоянно в днешно време безвъзмездна помощ на Грузия) по пет часа се проверява и престоюва на границата в Гардабан.

В Батуми е отворено Генерално консулство на Република Армения, придобити са няколко сгради за арменската общност, активно и настойчиво се поставя въпросът за откриване в Батуми на филиал на Ереванския държавен университет!? А опитът на Азербайджан да създаде Генерално консулство в Батуми няколко години поред се сблъсква със сериозно противодействие в Тбилиси. Факт, свидетелстващ за силата на арменското лоби в Грузия.

Мисля си, че едни изследвания на измененията на демографския състав на Аджария, на броя на смесените бракове на жители на Аджария с граждани на Република Армения и с арменци от други държави ще покажат интересни открития. Всичко това ще трябва да се съпостави с преселването на т. нар. „екомигранти“ от Аджария (аджарци) в други райони на Грузия. Това няма да измени демографската ситуация в другите райони на Грузия, но за Аджария то е самоубийствено в контекста на изнесеното по-горе. То води до увеличаване на процентния дял на арменците в Аджария.

Невъзможно е разрешаването на териториалните конфликти в Южен Кавказ, без да се противодейства, възпрепятства и прекрати осъществяването на бълнуваните и осъществяващи се идеи за „велика Армения от море до море“.

Победата на Азербайджан в 44-дневната Втора карабахска отечествена война сложи началото на този процес.

Глава 4

ПОЛИТИЧЕСКО-ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКО-АРМЕНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПОСТКОНФЛИКТНИЯ ПЕРИОД

Мълниеносната 44-дневна Карабахска отечествена война, обусловена от необходимостта да бъдат освободени от арменска окупация азербайджанските земи и от възстановяването на териториалната цялост на Азербайджанската република, практически изпълни исканията на четирите резолюции на Съвета за сигурност на ООН от 1993 г.

Подписването от страна на президентите на Азербайджан и Русия, а също така и от страна на министър-председателя на Република Армения Тристранно изявление от 9/10 ноември 2020 г. създаде условия за компактно живеещите в Азербайджан арменци мирно да се интегрират в многонационалното, мултикултурно азербайджанско общество. По местата, където компактно живеят арменци, беше временно въведен ограничен контингент руски миротворчески сили, което трябва да осигури окончателното извеждане на останалите на територията на Карабах арменски въоръжени сили, пълното разоръжаване на арменското население и решаването на някои други въпроси.

Започнаха и в момента се намират в процес на изпълнение работите по делимитацията и демаркацията на азербайджанско-арменската държавна граница. Този процес трябва да завърши с подписването на съответното мирно споразумение за взаимно признаване на държавните граници.

По-долу ще се опитам да се докосна до някои политическо-правни въпроси, които възникнаха в крехкия процес на възстановяване на азербайджанско-арменските отношения след освобождаването на окупираните от Република Армения международно признати азербайджански територии и в процеса на тяхното интегриране в основната част на Азербайджанската република.

Възможността Република Армения да се откаже от Тристранното изявление от 9/10 ноември 2020 г.

В Република Армения непосредствено след завършването на войната, а и в днешно време, са силни подгряваните от определени сили реваншистки настроения. Опозицията и разочарованите от всичко и всички граждани искаха оставката на Пашинян, който ужким нямал право да сключи мир без знанието на парламента и обществото. Те също така искаха Ереван да оттегли подписа си от Тристранното изявление от 9/10 ноември 2020 г.

В съседната на Азербайджан държава съществува удивителното мнение, че този, който дойде на мястото на министър-председателя Пашинян, може да хвърли в кошчето за боклук документа, който сложи край на войната. А пък условията на мирния процес се разглеждат като лични ангажименти на Пашинян, а не като задължения на Република Армения.

Всичко това, разбира се, не е така и лицата, пробутващи идеята за „анулиране“, не могат да не знаят това или поне се досещат. Арменският народ е заплашен да стане за пореден път жертва на политически авантюристи, като този път последствията ще бъдат много тежки за Република Армения.

Волевото решение на въпроса за деокупацията на азербайджанските територии и за урегулирането на арменско-азербайджанския конфликт беше взето от заинтересуваните регионални играчи – Русия, Турция и Азербайджан. Република Армения участва в този процес само като загубила страна и подписа заедно с Русия и Азербайджан Тристранното изявление. Никаква международна организация и никакъв международен съд не са компетентни да отменят споразумение, подписано от лидерите на трите държави.

От първите минути след подписването на Тристранното изявление се появи опозиция срещу него в Република Армения, което само по себе си е естествено, като се вземат предвид катастрофалните последствия за тези, които забъркаха този конфликт, убиваха мирни жители, унищожяваха азербайджански градове и села, обекти и паметници на историята и културата, извършиха други военни престъпления и т. н. На тях ще им се наложи да отговарят в съответствие с международното, а може би и с националното право.

Всеки, който иска от Пашинян да оттегли подписа си от изявлението или разчита документът да бъде анулиран след неговата оставка, трябва да знае следното:

В съответствие с международното право от името на държавата без допълнително представяне на пълномощия имат право да подписват международни договори (споразумения) държавните глави, ръководителите на правителствата (министър-председателят) и министърът на външните работи. Всички останали длъжностни лица могат да подписват международни документи от името на държавата само след като получат съответните пълномощия.

Следователно ръководителят на арменското правителство – министър-председателят Никол Пашинян, е имал всички пълномощия да подпише Тристранното изявление. Въпросният документ е влязъл в законна сила и се осъществява от 10 ноември 2020 г. А това означава, че от този момент са настъпили определени правни последици, свързани със задълженията на държавите участнички в изявлението, в т. ч. и на Република Армения. Излизането на Република Армения от този международен документ означава нейният отказ от изпълняването на поети международни задължения и следователно се явява нарушение на правата на другите държави участнички във въпросното изявление, което трябва да повлече отговорност за Ереван за неизпълнение на неговите ангажименти.

Република Армения не за първи път нарушава международното право и излизането от Тристранното изявление ще бъде поредното „плюене“ в лицето на международната общност и международното право. Обаче поддръжниците на преразглеждането на изявлението трябва ясно да разберат, че отказът на арменската страна от изпълнение на нейните задължения ще доведе на свой ред до освобождаване и на Русия и Азербайджан от техните задължения. А това означава връщане към ситуацията, когато ще се появи възможност: 1) за Русия – да прекрати (оттегли) миротворческата си мисия; 2) за Азербайджан – в пълна степен да изпълни 4-те резолюции на Съвета за сигурност на ООН от 1993 г.; 3) за международната общност – окончателно да се избави от арменския нацизъм.

Естествено, не може да става и дума за връщане на Република Армения на освободените от Азербайджан от арменска окупация територии. Подобни мисли могат да предизвикат само усмивка и недоумение. Може би това е уникален случай в историята, когато окупаторът иска от международната общност да

върне под негова окупация територии на съседна държава. Международното право все още не е отменено от никого и арменците ще направят най-добре, ако престанат да размиват света.

Арменската общност в Азербайджан

След възстановяването на териториалната цялост на Азербайджанската република възникна въпросът за уреждане на мирния живот на освободените територии, включително и в тези райони, където остана местно арменско малцинство.

Както каза, приемайки на 12 декември 2020 г. съпредседателите на Минската група от Франция и САЩ, президентът Илхам Алиев, Азербайджан води война не с арменския народ, а с окупаторите и престъпниците, окупирани негови територии. В бъдеще арменците ще могат да живеят в безопасност и с достойнство в Карабах, както живеят сега в други региони на страната. Държавният глава е уверил, че под юрисдикцията на Азербайджан те ще живеят добре, ще се избавят от бедността и ще имат бъдеще.¹⁵³

Ще отбележа, че въпросът за интегрирането на арменците от Карабах в азербайджанското общество е може би един от най-сложните. Агресивният национализъм и ксенофобията, отглеждани със столетия в арменска среда, са оказали разрушително въздействие върху мисленето и менталността на арменския народ. До такава степен разрушително, че даже след като са живели много години в интернационалното и мултикултурно семейство на народите на Азербайджан, арменските жители лесно се поддадоха на националистическата пропаганда.

Днес, когато на окупацията е сложен край, както отбеляза и президентът на Азербайджан, за арменците от Карабах се открива възможност да станат част от единна, нормална, стабилна и процъфтяваща държава.¹⁵⁴ Но засега, за съжаление, няма ясни признаци за осъзнаване на този факт от страна на арменците от Карабах. Вече не става дума за масираната пропаганда на реваншистки настроения, идваща от Република Армения. До известна степен реалността е скрита от арменците в Карабах и от присъствието на руските миротворци, за които жителите на бившата се-

---

¹⁵³ **Илхам** Алиев принял сопредседателей Минской группы ОБСЕ от Франции и США. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://ru.president.az/articles/48908>.

¹⁵⁴ Пак там.

паратистка формация имат определени илюзии. Примерно илюзии по отношение на възможността да останат извън юрисдикцията на Азербайджан, по-специално да не приемат азербайджанско гражданство, а да запазят гражданството на Република Армения, към което карабахските арменци масово преминаха през периода на окупацията, или даже да приемат руско гражданство.

Задължително ли е арменците от Карабах да приемат азербайджанско гражданство, за да продължат да живеят на територията на Азербайджан и да се ползват от всички икономически и социални придобивки, които то дава?

След капитулацията на Република Армения президентът на Азербайджан Илхам Алиев еднозначно заяви възможността арменците – граждани на Азербайджан, които са живели до конфликта в планинската част на Карабах и признават законите на Азербайджан, безопасно и свободно да живеят при равни условия с всички други национални малцинства в Азербайджан. Азербайджан гарантира тези права на всички национални малцинства, в т. ч. и на арменците. Азербайджан им гарантира това право и ги признава за граждани на Азербайджан в съответствие с Конституцията и другите закони на страната.

В същото време, за да се избегнат различни тълкувания, трябва да се разяснят някои положения от азербайджанското законодателство в областта на гражданството.

В съответствие със Закона на Азербайджанската република от 30 септември 1998 г. № 527-IQ за гражданството на Азербайджанската република (...) и внесените в него изменения и допълнения всички физически лица, в т. ч. и арменците, живеещи в планинската част на Карабах и другите региони на Азербайджан, отпътували извън пределите на страната, с постоянно местожителство и придобили чуждестранно гражданство се смятат за загубили азербайджанското си гражданство. Освен това населението на планинската част на Карабах през периода на окупацията на азербайджански територии от Република Армения се отказа от азербайджанската юрисдикция, което практически означаваше доброволен отказ от азербайджанско гражданство.

В съответствие с чл. 10 на въпросния закон Азербайджанската република не признава също така и двойното гражданство.

Чуждестранните граждани не притежават правото на постоянно пребиваване на територията на Азербайджан, сроковете на

пребиваването им са ограничени от нормите на вътрешнодържавното законодателство и от двустранните междуправителствени споразумения. Затова всички чужденци, които нямат законни основания да живеят на освободените от окупацията азербайджански територии, трябва да напуснат територията на Азербайджан.

Трябва да се отбележи, че нормите на азербайджанското законодателство в областта на гражданството отговарят на международните стандарти и на международната практика в сферата на изключенията на случаите на липса на гражданство и двойно гражданство.

По този начин всички карабахски арменци, имащи право да възстановят азербайджанското си гражданство, трябва официално да се откажат от арменското си и от което и да е друго гражданство, което те са приели в момента, и едва след това могат да получат азербайджанско гражданство и право на пребиваване на азербайджанска територия.

Във връзка с това ще си позволя да припомня интересен прецедент от практиката на азербайджанско-руските отношения. На 3 септември 2021 г. в Баку президентът на Руската федерация Д. А. Медведев и на Азербайджанската република И. Г. Алиев беше подписан Договор за държавната граница между двете държави, съответстваща на бившата административна граница между Дагестанската АССР и Азербайджанската ССР. В миналото територията на Азербайджан включваше два руски ексклава – Храх-Уба (Палъдлъ (Palıdli), Хачмазки район, село, разположено на левия бряг на река Гусарчай) и Урян-Уба (Уряноба (Üryanoba), Хачмазки район), населени с етнически лезгини и преди обкръжени отвсякъде от територията на Азербайджан. Общо там са живеели 600 лезгинци – граждани на Руската федерация.

В съответствие с постигнатите договорености с руската държава азербайджанската държава предостави на жителите на двете села, които все още пазеха руското си гражданство, възможност да направят избор и при желание да приемат азербайджанско гражданство по опростена схема. Част от жителите на Урян-Уба се възползваха от това предложение, приеха азерб-

байджанско гражданство и останаха да живеят в селото.¹⁵⁵ На 26 декември 2021 г. правителството на Дагестан пое ангажимента да пресели останалите 400 жители на Урян-Уба и Храх-Уба на територията на Дагестан и да им осигури жилища.¹⁵⁶ За преселването на тези хора бяха създадени всички необходими условия.

Подобна практика позволява на етническите малцинства да направят свободен избор на мястото на своето постоянно пребиваване и на държавата, на чиято юрисдикция са готови да се подчиняват. Такъв подход ще позволи също така да се избегнат ненужни ексцеси в областта на международните отношения, да се укрепи суверенитетът на държавите, а също така да се ограничи възможността за намеса във вътрешните работи на съседни държави.

Обстрелване на мирни градове, разположени далече, от татък линията на фронта

Изработеното от цивилизованото човечество международно хуманитарно право регламентира правилата на водене на война с цел да се намалят човешките и материалните загуби сред мирното население и гражданските обекти. Цивилизованите държави и хора спазват хуманитарното право по силата на своите нравствени и други нагласи, защото в противен случай те не могат да бъдат причислени към цивилизованото общество.

Агонията на Република Армения и нейното ръководство се изля под формата на обстрелвания на мирни градове и села в Азербайджан, сред които и втория по големина град на страната – Гянджа. След като не бяха способни да противостоят на въоръжените сили на Азербайджан, арменските нацисти пренесоха ударите върху мирните граждани. Всичко това доведе до многобройни жертви сред мирното население на Азербайджан, до разрушаване на гражданска инфраструктура и напомни за престъпленията на Хитлерова Германия през периода на Втората световна война.

---

¹⁵⁵ Вж.: **Переселение** жителей села Храх-Уба и Урян-Уба в Дагестан завершится до конца года. – В: РИА Дагестанр 25 июня 2018 г. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://riadagestan.ru/news/tourism_events/pereselenie_zhiteley_sela_khrakh_uba_i_uryan_uba_v_dagestan_zavershitsya_do_kontsa_goda/.

¹⁵⁶ Вж.: **Дагестану** понадобилось 900 миллионов на переселение лезгин из Азербайджана. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://lenta.ru/news/2012/12/26/resettlement/>.

Обстрелвайки Гянджа от територията на Република Армения, арменците преследваха целта да въвлекат Русия и другите държави – членки на Организацията на договора за колективна безопасност (ОДКБ), в конфликта. Те очакваха Азербайджан да нанесе удари по обекти на територията на агресора. Само че Република Армения не отчиташе факта, че ако Азербайджан в съответствие с международното право извади от строя военната техника на агресора на територията на Република Армения, обстрелваща мирните азербайджански градове, ОДКБ нямаше да има право да се намеси в конфликта на страната на Ереван, доколкото ставаше дума за осъществяване на правото на самоотбрана в съответствие с Устава на ООН и Договора за колективна безопасност.

Договорът за колективна безопасност не подкрепя агресия, извършена от държава членка – това противоречи на духа и буквата му. В такъв случай държавите – членки на ОДКБ, просто са длъжни да дадат политическо-правна оценка на агресията на Република Армения срещу Азербайджан, на основание на това да признаят, че тя е нарушила постановките на Договора за колективна безопасност, и да я изключат от организацията. Това е правният аспект.

В случай, че това бъде признато за политически целесъобразно, Азербайджанската република би могла да се обърне към държавите – членки на ОДКБ, с молба да инициират процедура за изключване на Република Армения от въпросната организация заради действия, несъвместими с членството ѝ.

С обстрелването на мирни градове Република Армения допълва списъка с военни престъпления, за които ще ѝ се наложи да отговаря. Макар и да е ратифицирала Женевските конвенции, а също така и допълнителните протоколи към тях още в началото на 90-те години на ХХ в., тази държава винаги грубо ги е нарушавала. Тези нарушения на международното хуманитарно право трябва да получат своята оценка от универсалните международни организации ООН, ОССЕ и др. По отношение на Република Армения трябва да се наложат санкции.

Проблемът с Отавската конвенция и минните полета

Едно от последствията на окупацията, изискващо правна и публична реакция, са минните полета по цялата освободена територия на Карабах, оставени от арменските окупатори. Днес тази тема трябва да се намира в центъра на вниманието на уче-

ните юристи, на политолозите, историците и други експерти. Тя трябва да бъде изследвана от гледна точка на правната оценка на извършените от окупаторите военни престъпления, а също така и от гледна точка на политическия и историческия компонент на това явление.

Изтъкнатият специалист в областта на хуманитарното право и член на Комитета на Червения кръст – Жан Пикте, писа: „Войната не разрушава всички връзки, които обединяват народите, тя не може и не трябва да се опитва да сложи край на всички духовни и материални постижения на цивилизацията, извоювани с толкова труд“¹⁵⁷.

Обръщението към Азербайджан с молба да бъдат предадени арменските терористи, съпроводено с отказ да се предадат на Азербайджан картите на заложените от арменска страна минни полета, носи в себе си висока степен на безнравственост и безотговорност, формира деяние, което нарушава нормите на международното право. Деянието на Република Армения, насочено срещу правилата на международната общност, не може да бъде оставено без осъдителна реакция, доколкото то пречи на окончателното прекратяване на войната и на установяването на траен мир в региона.

Отказът да се предоставят картите на Азербайджан означава от гледна точка на субективната страна на извършването от Република Армения и на нейните длъжностни лица деяние умишлено желание за гибел на военнослужещи и мирни граждани след приключването на военните действия, а следователно и желание да се продължи войната. Руският експерт Сергей Марков еднозначно се изрази по този повод:

„Отказът на Армения да предостави на Азербайджан картите на минните полета представлява военно престъпление“¹⁵⁸.

В същото време отказът да се предоставят картите пречи на допълнителните (комплементарните) стъпки на Азербайджан в иницириания от него мирен процес в двустранните отношения.

---

¹⁵⁷ Пикте, Жан. Развитие и принципы международного гуманитарного права. Женева: МККК/Институт Анри Дюнана, 1994, с. 103.

¹⁵⁸ Вж.: **Отказ** Армении предоставлять Азербайджану карты минных полей является военным преступлением. Сергей Марков. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://news.day.az/politics/1318174.html>.

Подобна ситуация не позволява на ръководството на страната да върви по пътя на решаването на едни или други въпроси в интерес на арменската страна, защото среща противодействието на общественото мнение и на гражданското общество.

В светлината на изложеното дотук въпросът за отказа да се предоставят картите на минните полета от арменска страна трябва да стане не просто предмет на внимание, а предмет на обсъждане от страна на международните организации и на водещите държави в света. Този въпрос може да стане „приложна точка“ на усилията на Минската група, в случай че има желание да вземе участие в мирното уреждане на отношенията между двете държави. Минската група трябва да започне именно от получаването на картите на минните полета от Република Армения, с което да докаже своята добра воля в миротворческия процес.

Анализът на неотдавнашната история показва, че минните полета са създадени от въоръжените сили на Република Армения. През периода, през който те са пребивавали на окупираните азербайджански територии, никой от арменските военнслужещи не се е натъкнал на мина, а това означава, че обяснението, че картите ги няма, е некоректно. Това е свидетелство, че идеологията на арменския нацизъм и нждеизъм все още господстват в политиката на Република Армения. Процесът на преход на Република Армения в осъществяваната външна политика към принципите и нормите на международното право все още не се е състоял.

Автоматично взривяващите се при докосване мини, мините капани и други подобни устройства са средство за водене на война, попадащи под забраната на Конвенцията за забрана на използването, съхранението, производството и трансфера на противопехотни мини и за тяхното унищожаване (КЗПМ, известна като „Отавска конвенция“).¹⁵⁹ Този документ е подписан на 3 декември 1997 г. в Отава и е влязъл в сила на 1 март 1999 г. Общото задължение в съответствие с Конвенцията е никога и при никакви

---

¹⁵⁹ Вж.: **Конвенция** о запрещении применения, накопления запасов, производства и передачи противопехотных мин и об их уничтожении от 3 декабря 1997 года. КЗПМ, Оттавская конвенция. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mines_convention.shtml; <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-ottawa-convention-271004.htm>.

обстоятелства да не се използват противопехотни мини. Това задължение се разпростира върху всички случаи на въоръжени конфликти. Поставената противопехотна мина има неизбирателно действие и остава функционираща за дълго време. Раняванията, получени в резултат от взривяването на противопехотна мина, се отличават с особена тежест. Предназначението на това оръжие е не само да убива, но и, както се случва значително често, да осакатява за цял живот. Заради мините големи участъци от дадена територия стават негодни за използване.

В Наказателния кодекс на Република Армения, в гл. 33 „Престъпления срещу мира и сигурността на човечеството“, съществува чл. 387. Като начало ще цитирам неговия текст изцяло:

„Чл. 387. Прилагане на забранени средства и методи за водене на война.

1) Прилагане на **забранени от международен договор** средства и методи по време на военни действия или въоръжени конфликти – наказва се с лишаване от свобода максимално да двадесет години.

2) Прилагане или изпитване на оръжия за масово поразяване, **забранено от международен договор на Република Армения**, се наказва с лишаване от свобода за срок от дванадесет да двадесет години или с доживотно лишаване от свобода. (Чл. 387 е изменен в съответствие с НО-143-N от 23 май 2011 г.)¹⁶⁰.

В съответствие с въпросния член Република Армения трябва сама да привлече под наказателна отговорност тези, които са минирали окупираните територии на Азербайджан и отказват да предадат картите на минните полета, независимо даже от това, че Република Армения не се е присъединила към Отавската конвенция от 1997 г. Да обясним защо.

В първата част на чл. 387 е предвидена отговорност за „Прилагане на **забранени от международен договор** средства и методи по време на военни действия или въоръжени конфликти“, независимо от това присъединила ли се е Република Армения към дадения универсален договор или не. Законодателят

---

¹⁶⁰ **Уголовный** кодекс Республики Армении. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.legislationline.org/download/id/8989/file/ARM_Criminal%20Code_ru_as%20of%2010%20Jul%202019.pdf.

влага в този член именно такъв смисъл, изхождайки от обичайното право и от хуманни съображения, тъй като съществуват общочовешки ценности, които не трябва да зависят от тези или онези политически решения или предпочитания. Именно затова във втората част се говори за „Прилагане или изпитване на оръжия за масово поразяване, **забранено от международен договор на Република Армения**“, т. е. вече се имат предвид договори, към които Република Армения се е присъединила.

По такъв начин военнослужещи от въоръжените сили на Република Армения на окупираните територии на Азербайджанската република са извършили престъпления против мира и сигурността на човечеството, предвидени от първата част на чл. 387 от Наказателния кодекс на Република Армения. Виновните трябва да понесат заслужено наказание, а Република Армения трябва да вземе мерки за това да намали престъпните последствия от извършените деяния.

Въпроси за привличането към отговорност на наемниците, ангажирани от Република Армения в бойните действия на територията на Азербайджан

В последно време в Република Армения бяха загрижени, че Баку мобилизира ресурси за преследването на арменци – граждани на трети държави, участвали в Карабахската война. Азербайджан се обърна към правоопазващите органи на цяла редица държави с искането срещу тях да се заведат наказателни дела. Вдигна се шум, след като френското списание „General de Europe“ публикува статията на политолога Себастиен Буссуа за това, че Франция е започнала разследване на фактите за участието на нейни граждани в Карабахската война.

Преди всичко този факт е потвърждение на това, че на страната на Република Армения в Карабах воюваха чуждестранни наемници. И особено показателно е, че това се признава от самите арменци, които дълго време се опитваха да лепнат този етикет на Азербайджан.¹⁶¹ Удивително е, че след като са извършили нещо незаконно или недостойно, те веднага започват да

---

¹⁶¹ В погоне за чужими патриотичными гражданами: как Азербайджан преследует армян Диаспору. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://ru.armeniasputnik.am/20210317/V-pogone-za-chuzhimi-patriotichnymi-grazhdanami-kak-Azerbaydzhan-presleduet-armyan-Diaspory-26819165.html>.

крещят, че това се прави от Азербайджан, т. е. крадецът вика: „Дръжте крадеца!“.

В Азербайджан отдавна се е създало мнение, че нашите съседи живеят в някакъв паралелен свят. Какво да кажем за мисълта, прозвучала в опуса на един от арменските анализатори: „Фактът за участието на граждани на Франция във войната не извиква съмнения. Но означава ли това, че официален Париж действително е длъжен да предприеме наказателни мерки?“¹⁶².

Да се опитаме да квалифицираме извършеното. Преди всичко участието на граждани на трети страни в конфликта е форма на въвличане на въпросните държави в същия този конфликт – фактор, който може да пречи на външнополитическата дейност на третата държава, да противоречи на интересите ѝ. В наказателното законодателство на практически всички държави по света са залегнали членове, които предвиждат отговорност за наемничество. Това е прието въз основа на Международната конвенция за борба с вербуването, използването, финансирането и обучението на наемници от 4 декември 1989 г.¹⁶³

По цял свят наемниците са смятани за престъпници, а по време на военни действия те се намират „извън закона“ и подлежат на унищожаване. Към тези лица се отнасят гражданите на трети държави, които не са граждани на държавата, участваща във военния конфликт или във военните операции, които не живеят постоянно на нейната територия, а също така не са изпратени да изпълняват официални задължения в зоната на конфликта.

Президентът на Азербайджан – Илхам Алиев, напълно обосновано нарече такива граждани „наемници“ в интервю пред телевизионния канал „Ал Джазира“: „Няма разлика дали той е от арменски произход или не. Ако е чужденец и участва във войната, значи е наемник“.

---

¹⁶² **Долгожданное** признание: Как армяне вербовали наемников. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://vzglyad.az/news/191360/Долгожданное-признание-Как-армяне-вербовали-наемников.html>.

¹⁶³ **Международная** конвенция о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников от 4 декабря 1989 года. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mercen.shtml.

В съответствие с нормите на международното право в случаите на двойно или на многократно гражданство на първо място се признава гражданството на държавата, на чиято територия лицето има постоянно местожителство. Затова чуждестранните наемници, даже ако са етнически арменци, се признават по цял свят за граждани на тази държава, с която те се намират в юридическа свързаност и където живеят постоянно.

Освен това бяха установени факти на участие на наемници, сражавали се на страната на Република Армения, които не са били етнически арменци.

Същият арменски анализатор изпуска една фраза в стил „Радио „Ереван“: „Даже в държавите, в които участието във военни действия извън границите на страната е криминализирано, наказателни дела по такива членове се завеждат крайно рядко. И причините за това са не само правни и политически, но и хуманитарни. По правило обществото проявява съчувствие и симпатия към обвиняемите“¹⁶⁴.

С какво ли арменските наемници са толкова симпатични, че обществото на държавите, откъдето те са тръгнали да убиват, трябва да проявява към тях съчувствие? Законите не познават сантименти и на арменските наемници, воювали в Карабах, няма да им се удаде да „очароват“ международното право.

„Военнопленници“ или терористи

Още на 31 декември 2020 г. на среща в Баку с министъра на отбраната на Турция – **Хулуси Акар**, президентът на Азербайджан Илхам Алиев заяви, че много арменски военни са „арестувани“ и тях „не трябва да ги смятаме за военнопленници“. „Арменските въоръжени формирования, които все още остават в освободените земи (в зоната на Карабахския конфликт – *бел. авт.*), не се подчиняват на политическото ръководство на Армения. След момента на приключване на войната много от тях бяха арестувани. Но те не могат да бъдат смятани за военнопленници, те са терористи.“¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ В погоне за чужими патриотичными гражданами... Цит. съч.

¹⁶⁵ **Алиев** назвал часть армянских военнопленных „арестованными террористами“. 31.12.2020 17:37. [онлайн]. <https://eadaaily.com/ru/news/2020/12/31/aliev-nazval-chast-armyanskih-voennoplennyh-arestovannymi-terroristami>.

Напълно изчерпателна оценка на ситуацията. В чл. 4 от Женевската конвенция от 12 август 1949 г. за отношението към военнопленниците е даден разгърнат списък на лицата, които попадат в понятието „военнопленници“. Няма да преразказвам съдържанието на този обемист член. Ще се спра на принципните положения, свързани с нашия въпрос. В съответствие с този член най-важните квалифициращи признаци на понятието „военнопленник“ са: „положение на страните в конфликта“ (т.т. А.1; А.2), „участие във военните действия“ (т. В.1), „спазване в своите действия на законите и обичаите на войната“ (т. А.2.d).

Тристранното изявление на лидерите на Азербайджан, Република Армения и Русия сложи край на въоръжения конфликт и на военните действия между Република Армения и Азербайджан. В съответствие с чл. 1 от този документ е обявено „пълно прекратяване на огъня и на всички военни действия в зоната на Нагорнокарабахския конфликт от 00 часа 00 минути по московско време на 10 ноември 2020 г. Азербайджанската република и Република Армения, по-нататък наричани Страните, остават на заетите от тях в настоящия момент позиции“¹⁶⁶.

В края на ноември 2020 г. азербайджанските въоръжени сили бяха принудени да проведат антитерористична операция в Ходжавендския район на Азербайджан, защото четирима азербайджански военни бяха убити, а още трима бяха ранени в резултат на нападения на арменски въоръжени отряди, проникнали от Република Армения на територията на Азербайджан след пълното прекратяване на военните действия. Въоръженият конфликт и военните действия са прекратени, действията на тези военни нарушават мирните споразумения на страните, а също така въобще не представляват „спазване на законите и обичаите на войната“. Тогава на какво основание те трябва да бъдат признати за военнопленници? Тези лица са извършили убийства на територията на Азербайджан след прекратяването на военните действия, те са терористи и трябва да носят отговорност в съответствие

---

¹⁶⁶ О чем договорились по Карабаху Азербайджан, Россия и Армения. Текст заявления. 10.11.2020 12:52. [онлайн]. <https://1news.az/news/20201110125216500-O-chem-dogovorilis-po-Karabakhu-Azerbaidzhan-Rossiya-i-Armeniya-TEKST-ZAYAVLENIYA>.

с наказателното законодателство на местата, където са извършени престъпленията.

И накрая в съответствие с чл. 5 от разглежданата Конвенция „В случай, че по отношение на лица, взели едно или друго участие във военните действия и попаднали в ръцете на противника, възникне съмнение за тяхната принадлежност към една от категориите, изброени в чл. 4, такива лица ще се ползват от покровителството на настоящата Конвенция дотогава, докато тяхното положение не бъде определено от компетентен съд“. **Тоест, ако у някого статутът на лица, задържани за престъпления, извършени на азербайджанска територия след Тристранното изявление от 9 ноември 2020 г., предизвика съмнение, то трябва просто да се изчака решението на компетентния съд, на който са подсъдни тези дела. Този съд ще определи статута на задържаните лица.**

Разглеждането от наша страна на някои политическо-правни аспекти на азербайджанско-арменските отношения в началния етап на процеса на възстановяване на Карабах от наша гледна точка трябва да послужи за даването на ход на мирния процес, на правилното разбиране на позициите едни на други и в крайна сметка на установяването на дългосрочен мир в Южен Кавказ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Беше доказано, че говорейки за „НКР“, никой не е допуснал и една мисъл за нейната легитимност. Това непризнато образувание нямаше нищо общо със закона, правото, международните норми и обичаи, а и просто с нормите на морала. **Причината за това е в нарушаването на същностните принципи на правото – справедливостта, равенството и свободата, без които, както става на дума по-горе, е невъзможно формирането на демократична правна система.**

Непризнатата от никого „НКР“, „нейните институции“ се опираха на силата на оръжието, на агресията и окупацията, което противоречеше на убежденията на съвременната международна общност, че **създаването на нова държава е възможно само при наличието на юридически договор, когато всички заинтересувани страни стигнат до доброволно съгласие, насочено към мир и процъфтяване.**

Радостно е, че един от лидерите на партията „Арменско общонационално движение“ – бившият министър на националната сигурност на Република Армения, извънреден и пълномощен посланик, а сега председател на Центъра за политически и правни изследвания „Concord“, Давид Шахназарян, пророчески призна в едно от своите интервюта: „Кавказ ще успее да се развива и да процъфтява само като обединен регион и пазар. (...) Грузия и Азербайджан се стараят да осигурят своята национална сигурност чрез влизане в евро-атлантическите структури и НАТО. Арменските лидери обявиха, че националната сигурност на страната ще бъде осигурена от въоръжените сили на Русия и от покровителството на Русия. Аз не мисля, че в XXI в. основа на националната сигурност на която и да е държава могат да бъдат въоръжени сили, и особено чуждестранни въоръжени сили. (...) Днес съществува голяма заплаха, че като резултат от воденето на такава политика Армения може да стане сериозен дестабилизиращ фактор за целия регион“.

Да се коментира подобно откровение е излишно, още повече днес. Но като допълнение може да се отбележи, че Репуб-

лика Армения още отдавна е станала сериозен дестабилизиращ фактор и не само за южнокавказкия регион.

Всичко, казано по-горе, ни позволява да стигнем до извода, че **опитите на Република Армения, окупирайки азербайджански земи, да имитира (в т. ч. и посредством „избори“) създаването на „независима, демократична нагорнокарабахска държава“ върху окупираните азербайджански територии, а по-нататък да ги присъедини към Република Армения, се провалиха и доведоха до нейната изолация не само в Южен Кавказ, но и в демократичния свят.**

Завеждащият Отдела за международните отношения в Института за политически и военен анализ в Москва – Сергей Маркедонов, казваше за арменско-азербайджанския конфликт: „...не е необходимо да се свързва историята със съвременните конфликти. Историята? Хайде да я оставим на историците и нека те да се ровят в архивите. Преценете, не трябва да се обръщаме към миналото, когато изграждаме бъдещето. Честно казано, историзацията на конфликта не е най-добрият път за неговото преодоляване“¹⁶⁷.

За съжаление, няма да чуем тези думи, когато става дума за фалшифицирания „геноцид над арменците от 1915 г.“, нито за необходимостта от възсъздаване на митичната „велика Армения“. Откровено казано, човек може само да се удивлява колко лесно при необходимост се опитват да ни отведат от историята и от историческия опит. Как може да се строи бъдещето, без да се отчита миналото? Как може да се съгради дългосрочен мир на „земята на Нагорни Карабах“, на Южен Кавказ, без да се отчетат историческите грешки? Именно слабата памет позволяваше на конфликтите да възникват отново и отново. Именно конструирането на мира, без да се отчита историята, го правеше недългосрочен. Очевидно, това беше нужно някому.

Арменско-азербайджанският конфликт, на който по принцип е сложен край, не беше нищо друго, освен опит да се повтори историята. Изграждането на мира трябва да става с вземане на историята и на историческите грешки предвид. Мирът в Южен Кавказ трябва да бъде изграден по такъв начин, че виновните за

---

¹⁶⁷ Вж.: **Карабахский** конфликт: взгляд извне... Цит. съч., с. 10.

станалото да извлекат уроци от него, иначе на някого след определен исторически интервал от време в състояние на реваншистско самозабравяне ще му се поиска да го повтори и да завземе още малко земя.

Ако някой ще си мисли, че със силата на оръжието може да решава проблемите си, в т. ч. и териториалните, то мир, дългосрочен мир няма да има – нито на Земята, нито в нашия регион. Ако искаме да живеем в мир, сме длъжни да помним историята.

БИБЛИОГРАФИЯ

Официални документи и материали

Алма-Атинская Декларация от 21 декабря 1991 года. – В: *Сборник документов Содружества Независимых Государств, № 1, 1991, с. 15.*

Венская Конвенция о правопреемстве государств в отношении договоров. – В: *Советский ежегодник международного права 1979.* Москва: Наука, 1980, с. 382 – 397.

ГАППОДАР, ф.970, оп. 1, д. 1, л. 51.

Декларация Европейского Сообщества от 16 декабря 1991 года о Европейских правилах признания новых государств Восточной Европы и Советского Союза. – В: *International Legal Materials, № 31, 1992, pp. 1486-1487, at p. 1487.*

Декларация о неприкосновенности границ от 7 августа 1993 года. – В: *Действующее международное право.* В 3-х томах. Составители: Ю. М. Колосов и Э. С. Кривчикова. Том 1. Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996, с. 195 – 196.

Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным и этническим, религиозным и языковым меньшинствам. Утверждена резолюцией 47/135 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1992 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres1990.htm>.

Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН от 24 октября 1970 года. [онлайн]. <http://www.terralegis.org/terra/act/b252html>.

Доклад А. Микояна В. И. Ленину. – В: ЦПА ИМЛ, ф. 461, оп. 1, ед. хр. 4525, л. 1.

Документ ПАСЕ 10364 от 29 ноября 2004 года. [онлайн]. <<http://assem-bly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc04/EDOC10364.htm>>, & 5.

Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975). [онлайн]. <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/osce/basics/Roscebas.html>.

Замечание общего порядка Комитета ООН по правам человека № 23 (50). Доклад Комитета по правам человека, 1994, том I. Официальные отчеты ГА ООН. Сорок девятая сессия. Дополнение № 40 (A/49/40), с. 110 – 112, параграфы 2, 3.1.

Конституция Азербайджанской Республики. Баку: Ганун, 2010.

Конституция СССР. 1936.

Конституция Союза Советских Социалистических Республик. Москва: Политиздат, 1977.

Конфликт в нагорно-карабахском регионе, решением которого занимается Минская конференция ОБСЕ. Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы № 1416 (2005) от 25 января 2005 года. [онлайн]. <http://assembly.coe.int>.

Минское соглашение (Minsk Agreement, 1991, 31). – В: *International Legal Materials*, 143, id. (1992).

О борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников. Международная конвенция от 4 декабря 1989 года. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mercen.shtml.

Об упразднении Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики. Закон Азербайджанской Республики от 26 ноября 1991 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, 1991, № 24, ст. 448. [онлайн]. <http://karabakh-doc.gen.az/ru/law/law012.htm>.

Общая рекомендация Комитета ООН по ликвидации расовой дискриминации № XXI (48), с. 124, параграф 11.

О введении в действие Закона СССР „О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР“ от 3 апреля 1990 года. Постановление Верховного Совета СССР. – В: *Ведомости* Верховного Совета СССР, № 15, 1990, ст. 308.

О воссоединении Армянской ССР и Нагорного Карабаха. Постановление Верховного Совета Армянской ССР 1 декабря 1989 года.

О восстановлении государственной независимости Азербайджанской Республики. Декларация Верховного Совета Азербайджанской Республики от 30 августа 1991 года. – В: *Ведомости*

Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 15 – 16, 1991, ст.ст. 844, 845.

О вступлении в силу Закона СССР „О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР“. Постановление Верховного Совета СССР от 3 апреля 1990 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета СССР, № 15, 1990, ст. 253.

О гражданстве Азербайджанской Республики/Закон Азербайджанской Республики от 30 сентября 1998 года, № 527-IQ.

О государственной независимости Азербайджанской Республики. Конституционный Акт. Баку: Азернешр, 1991.

О запрещении применения, накопления запасов, производства и передачи противопехотных мин и об их уничтожении. Конвенция от 3 декабря 1997 года (КЗПМ, Оттавская конвенция). [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mines_convention.shtml; <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-ottawa-convention-271004.htm>.

О мерах, связанных с обращениями союзных республик по поводу событий в Нагорном Карабахе, в Азербайджанской и Армянской ССР. Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 23 марта 1988 года. – В: *Нагорный Карабах: разум победит*. Документы и материалы. Баку: Азернешр, 1989, с. 41 – 42.

О Нагорно-Карабахской автономной области. Закон Азербайджанской ССР от 16 июня 1981 года. Баку: Азернешр, 1987.

О несоответствии Конституции СССР актов по Нагорному Карабаху, принятых Верховным Советом Армянской ССР 1 декабря 1989 года и 9 января 1990 года. Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 10 января 1990 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета СССР, № 3, 1990, ст. 38.

О переселении колхозников азербайджанской национальности и иного азербайджанского населения из Армянской ССР на Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР. Постановление № 4083 Совета Министров СССР от 23 декабря 1947 года.

О порядке введения в действие Закона Азербайджанской Республики „Об упразднении Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджанской Республики“. Постановление Верховного Совета Азербайджанской Республики от 26 ноября 1991 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 24, 1991, ст. 449.

О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР. Закон СССР от 3 апреля 1990 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета СССР, № 15, 1990, ст. 252.

О решениях Верховных Советов Армянской ССР и Азербайджанской ССР по вопросу о Нагорном Карабахе. Постановление Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 года. – В: *Нагорный Карабах: разум победит. Документы и материалы.* Баку: Азернешр, 1989, с. 153 – 155.

О создании Содружества Независимых Государств. Соглашение от 8 декабря 1991 года. – В: *Сборник документов Содружества Независимых Государств*, № 1, 1991, ст. 6.

О суверенитете Азербайджанской ССР. Конституционный Закон от 23 сентября 1989 года. – В: *Ведомости* Верховного Совета Азербайджанской Республики, № 18 (799), 1989, ст. ст. 31 – 34.

О ходатайстве депутатов Нагорно-Карабахской автономной области о передаче НКАО из состава Азербайджанской ССР в состав Армянской ССР. Решение областного Совета народных депутатов НКАО от 20 февраля 1988 года. – В: *Нагорный Карабах: разум победит. Документы и материалы.* Баку: Азернешр, 1989, с. 81 – 82.

Парижская Хартия для Новой Европы (Итоговый документ Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося в Париже 21 ноября 1990 г.). – В: *Действующее международное право.* В 3-х томах. Составители: Ю. М. Колосов и Э. С. Кривчикова. Том 1. Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996, с. 42 – 54.

Подкомиссия ООН по поощрению и защите прав человека. Заключительный текст комментария к Декларации о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам. Документ ООН E/CN.4/Sub.2/AC.5/2001/2, с. 29, параграф 84.

Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание второе. Т. III. 1828. СПб, 1830, с. 272 – 273; **АКАК.** Т.VII. Док. 437, с. 487.

Полный текст доклада министра обороны Армении на парламентских слушаниях по проблеме Нагорного Карабахар с. 3. [онлайн]. <http://www.regnum.ru/news/437271.html>.

Постановление Верховного Совета Азербайджанской ССР от 13 июня 1988 года. – В: *Нагорный Карабах: разум победит. Документы и материалы.* Баку: Азернешр, 1989, с. 81 – 82.

Постановление Пленума Кавбюро ЦК от 5 июля 1921 года. – В: *Партархив* филиала ИМЛ, ф. 64, оп. 2, д. 1, л. 118, 121 – 122.

Постановление Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР от 17 июня 1988 года. – В: *Нагорный Карабах: разум победит. Документы и материалы*. Баку: Азернешр, 1989, с. 96 – 97.

Резолюция 1416 (2005) „Конфликт в нагорно-карабахском регионе, решением которого занимается Минская конференция ОБСЕ“ Парламентской Ассамблеи Совета Европы от 25 января 2005 года. [онлайн]. <http://assembly.coe.int>.

Резолюция 1514 (XV) (1960) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1960 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres/r15-1514.pdf>.

Резолюция 822 (1993) Совета Безопасности ООН от 30 апреля 1993 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1993/res822.htm>.

Резолюция 853 (1993) Совета Безопасности ООН от 29 июля 1993 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1993/res853.htm>.

Резолюция 874 (1993) Совета Безопасности ООН от 14 октября 1993 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1993/res874.htm>.

Резолюция 884 (1993) Совета Безопасности ООН от 12 ноября 1993 года. [онлайн]. <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1993/res884.htm>.

Свод норм права Соединенных Штатов в области внешних сношений. Третье издание. Вашингтон, 1986, параграф 202 „Признание, или восприятие государств“.

Сообщение Международного комитета юристов, действовавших по поручению Совета Лиги Наций с задачей предоставления консультативного мнения относительно юридических аспектов в вопросе об Аландских островах. Официальный отчет, специальное приложение № 3. Нью-Йорк: Лига Наций, 1920.

Сотрудничество между ООН и Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 16 января 1998 года. [онлайн]. http://www.un.org/russian/ga/52/docs/res52_1.htm.

Телеграмма Г. К. Орджоникидзе на имя наркома иностранных дел РСФСР Г. В. Чичерина. – В: ЦПА ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 85, оп. 13, д. 32, л. 3.

Уголовный кодекс Республики Армения. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://www.legislationline.org/download/id/8989/file/ARM_Criminal%20Code_ru_as%20of%2010%20Jul%202019.pdf.

Устав Организации Объединенных Наций. [онлайн]. www.un.org/ru/documents/charter.

Устав Содружества Независимых Государств, 1993. – В: 34 International Legal Materials 1279, 1283 (1995).

1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyaları və onlara əlavə Protokollar. Bakı: BQXK, 1999, 392 s.

Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Merits). [1986] Reports of the International Court of Justice 14, 99-100.

Case Burcina-Faso v. Mali. – In: *ICJ Reports*, 1986, pp. 554, 566.

Case Tunis v. Libia. – In: *ICJ Reports*, 1982, pp. 18, 65-66.

Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 1949, Geneva.

Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 1949, Geneva.

Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War of 1949, Geneva.

Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 1949, Geneva.

Fisheries Jurisdiction case (Jurisdiction of the Court) (UK v. Iceland). [1973]. Reports of the International Court of Justice 3, 14.

Mandate for the Co-Chairmen of the Minsk Process. OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe, 23.03.1995.

Opinion on the „Territorial Integrity of Quebec in the Event of the Attainment of Sovereignty“ by Professors Franck, Higgins, Pellet, Shaw and Tomuschat on 8 May 1992, paragr. 2.16. [online]. <http://www.uni.ca/library/5experts.html>.

PCIJ, Series A, No. 10, p. 18.

Reference re Secession of Quebec, Supreme Court of Canada, 20 August 1988, pp. 497-499.

Reports of the International Court of Justice. [1996]. 226, 244.

Report of the International Law Commission to the General Assembly, 18th Session. [1966]. – In: // Yearbook of the International Law Commission, pp. 172, 247.

The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference. Resolution 1416 (2005) of Parliamentary Assembly of Council of Europe. [online]. <http://assembly.coe.int>.

United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey. ECtHR Judgment (Merits and just satisfaction), 30 January 1998. Reports 1998-I № 62, pp. 1-43, at pp. 26-27, para. 56.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969. [1969]. – In: *United Nations Juridical Yearbook*, 140, 154.

Специализирана литература на азербайджански език

Əliyev, Əmir. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: hüquqi təhlil. Bakı: Nurlar, 2018, 178 s.

Əliyev, Namiq. Humanitar hüququn (müharibə hüququn) normaları – Azərbaycan qanunvericiliyin tərkib hissəsidir. – Bax: 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyaları və onlara əlavə Protokollar. Bakı: BQXK, 1999, s. 3-7.

Əliyev, Namiq, Səlimov, Kamil. Dağlıq Qarabağ problemlərinin nizamlanmasının hüquqi mexanizmləri. – Qanunçuluq, 2001, N4, s. 35-42.

Əhmədov, Elçin. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü. Təhlili xronika (1987-2011). Ensiklopedik nəşr. Bakı: Letterpress, 2012, 912 s.

Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988-1994-cü illər). Tərtibçilər: Fərxad Vahabov, Vəli Axundov, Elman Qasımov. Bakı: Vətən, 2005, 108 s.

İsmayılov, Faiq. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki tarix və mədəniyyət abidələrinə vurulan zərər. Bakı: Elm və Təhsil, 2016, 174 s.

Mahmudov, Yaqub, Şürürov, Kərim. Qarabağ. Real tarix, faktlar, sənədlər. Bakı: Təhsil, 2009, 144 s.

Специализирана литература на руски език

Аббасзаде, Ф. Э. Функционирование механизма ООН по предотвращению, управлению и разрешению споров и конфликтов. Автореф. дисс... к. полит. н. Баку, 2001, 26 с.

Абрамян, Эдуард. Кавказцы в Абвере. Москва: Яуза, 2006, 352 с.

Агаян, Ц. П. Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти. Ереван: Издательство Академии Наук Армянской ССР, 1962.

Агрессия Республики Армения против Азербайджанской Республики и ее правовые последствия. Сборник документов. Ред. и авт. предисл.: проф. Н. Г. Алиев. Тбилиси: Универсал, 2009, 180 с.

Акопян, Э. Г. Роль Франции в качестве сопредседателя Минской группы ОБСЕ и варианты решения нагорно-карабахского конфликта. – В: *Вестник* Костромского государственного университета, № 3, 2015. [онлайн]. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-frantsii-v-kachestve-sopredsdatelya-minskoj-gruppy-obse-i-varianty-resheniya-nagorno-karabahskogo-konflikta>.

Алиев, Асаф. Армяно-Азербайджанская война: путь к победе. – В: *Зеркало*, 2005, 12 февраля, с. 41; 19 февраля, с. 41; 26 февраля, с. 41.

Алиев, И. Г. Нагорный Карабах: история, факты и события. Баку: Элм, 1989, 103 с.

Алиев назвал часть армянских военнопленных „арестованными террористами“, 31.12.2020 17:37. [онлайн]. <https://eadaily.com/ru/news/2020/12/31/aliev-nazval-chast-armyanskih-voennoplennyh-arestovannymi-terroristami>.

Алиев, Намик. Армяно-Азербайджанский Нагорно-Карабахский конфликт в контексте международного права. – В: *Кавказ и глобализация* (Швеция). 2007. Том 1(2). с. 19 – 26 – на русском языке; с. 17 – 24 – на английском языке.

Алиев, Намик, Алескеров Эльхан. Армянский терроризм как метод оккупации Нагорного Карабаха. Аналитическая хроника. Сентябрь 1991 – июнь 1992 гг. Баку: Мүаллим, 2020, 222 с. ISBN 978-9952-435-45-0.

Алиев, Намик. Армянская экспансия и международные договоры по Южному Кавказу в XIX – XX вв. Издание второе, дополненное. Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2021, 184 с. ISBN 978-966-489-554-2.

Алиев, Намик. Вопросы международного права в Нагорно-Карабахском конфликте. Тбилиси: Универсал, 2009.

Алиев, Намик. В ходе Эдинбургской сессии армяне обиделись на россиян. Интервью. – В: *Зеркало*, 2004, 17 июля, с. 9.

Алиев, Намик. Day.az: встретимся в Карабахе. Комментарии к агрессии армянства. Выпуск первый. Баку: Təhsil, 2021, 128 с. ISBN 978-9952-518-24-5.

Алиев, Намик. К вопросу о правовом статусе автономии. – В: *Коммерсант* (Тбилиси, Грузия), 2007, № 1 (2), с. 103 – 112 – на грузинском языке (0,6 п.л.).

Алиев, Намик. Международное право и нагорно-карабахский конфликт. Москва: Вече, 2013, 174 с.

Алиев, Намик. Международное право – основа для разрешения конфликтов и долговременного мира. – В: *Армяно-азербайджанский, нагорно-карабахский конфликт и Приднестровский конфликт: современное состояние и перспективы урегулирования*. Материалы международной научно-практической конференции, Кишинэу, Республика Молдова, 1 июня 2012 года. Под ред. проф. Н. Г. Алиева. Кишинэу: Академия публичного управления при Президенте Республики Молдова, 2012, с. 12 – 20.

Алиев, Намик. Международные договоры по Южному Кавказу в XIX – XX вв. и армянская экспансия. Историко-правовое исследование. Баку: Təhsil, 2020, 176 с. ISBN 978-9952-518-22-1.

Алиев, Намик. Нагорный Карабах: сепаратизм и легитимность выборов. – В: *Центральная Азия и Кавказ* (Швеция), 2005, № 5 (41), с. 128 – 134. [онлайн]. <http://www.ca-c.org/journal/2005-5-rus/> – на русском языке; 2005, № 5 (35), с. 104 – 110; <http://www.ca-c.org/journal/2005-5-eng/> – на английском языке.

Алиев, Намик. Нагорно-Карабахский конфликт: правовые аспекты урегулирования. – В: *Центральная Азия и Кавказ* (Швеция), 2005, № 3 (39), с. 27 – 35. [онлайн]. <http://www.ca-c.org/journal/2005-3-rus/> – на русском языке; 2005, № 3 (33), с. 23 – 30; <http://www.ca-c.org/journal/2005-3-eng/> – на английском языке.

Алиев, Намик. Некоторые аспекты прав человека в армяно-азербайджанском нагорно-карабахском конфликте. – В: *Protecția drepturilor omului: mecanisme naționale și internaționale. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 20-a de la fondarea Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova*, 11 decembrie 2012. Chișinău: S.n., 2013, с. 13 – 28.

Алиев, Намик. Некоторые государственно-правовые проблемы в армяно-азербайджанском Нагорно-Карабахском конфликте. – В: *Центральная Азия и Кавказ* (Швеция), 2008, № 3 – 4 (57 – 58), с. 358 – 370. [онлайн]. <http://www.ca-c.org/journal/2005-5-rus/> – на русском языке.

Алиев, Намик. Необходимость реформ сегодня осознают многие парламентские организации Европы. Интервью. – В: *Азербайджанские Известия*, 28 июля 2004, с. 1 – 2.

Алиев, Намик. Политико-правовые последствия Пятидневной войны. Кишинеу: Метромпаш, 2015, 256 с. ISBN 978-9975-3026-3-0.

Алиев, Намик. Правовые аспекты Нагорно-Карабахского конфликта. – В: *IRS-Наследие* (Москва), 2005, № 2 – 3 (14 – 15), с. 104 – 107.

Алиев, Намик. Приднестровский конфликт (Между Прутом и Днестром). Комплексное политико-правовое исследование. Тбилиси: Универсал, 2020, 186 с. ISBN 978-9941-26-634-8.

Алиев, Намик. Принцип нерушимости границ и право народов на самоопределение. – В: *Зеркало*, 4 февраля 2006.

Алиев, Намик. Принятие данной резолюции дает нам шанс. Интервью. – В: *Зеркало*, 15 января 2005, с. 14.

Алиев, Намик. Статус автономии в унитарном государстве. – В: *Материалы* конференции на тему „Правовые рамки разрешения этнополитических конфликтов в Европе“, Баку, 11 – 12 января 2002 года. Баку, Конституционный Суд Азербайджанской Республики, 2002, с. 81 – 84, 191 – 194, 314 – 317 – на азербайджанском, английском и русском языках.

Алиев, Намик. Этно-территориальные конфликты: мифы и реальность. Баку: Азернешр, 2019, 90 с. ISBN 978-9952-8351-3-7.

Альтернативой ОБСЕ является давление на Азербайджан со стороны США или России. [онлайн]. <http://inosmi.ru/politic/20161210/238370019.html>.

Аннан, Кофи. Предотвращение войн и бедствий: глобальный вызов растущих масштабов. Годовой доклад о работе ООН за 1999 год. Нью-Йорк: ООН, 1999.

Аннан, Кофи. Предотвращение вооруженных конфликтов. Доклад Генерального Секретаря. Нью-Йорк: ООН, 2002.

Арвеладзе Бондо. „Армянские“ или грузинские церкви в Грузии? Тбилиси: Тбилиский государственный педагогический Университет им. Сулхана-Саба Орбелиани, 1996, 104 с.

Арвеладзе Бондо, Мибчуани Теймураз. Армянский батальон имени Баграмяна и этночистка грузин в Абхазии. Тбилиси: Универсал, 2009, 110 с.

Аристотель. Политика. Афинская полития. Москва: Мысль, 1996.

Армяне ответили: „нет“. – В: *Реальный* Азербайджан, 24 июня 2005, с. 3.

Армяно-азербайджанский нагорно-карабахский конфликт и Приднестровский кофликт: современное состояние и перспективы урегулирования. – В: *Материалы* Международной научно-практической конференции, Кишинэу, Республика Молдова, 1 июня 2012 г. Под ред. проф. Н. Г. Алиева. Кишинэу: Академия публичного управления при Президенте Республики Молдова, 2012, 130 с.

Армяно-Азербайджанский нагорно-карабахский конфликт – результат армянской агрессии и оккупации азербайджанских территорий. – В: *Военный* сектор (Альманах, Кишинэу, Республика Молдова), 2016, № 13 (Специальный выпуск), 204 с.

Армянская Советская Энциклопедия. Т. 3. Ереван, 1977.

Армянский вопрос в 120 документах их Российских государственных архивов. Составитель Мехмет Перинчек. Баку: Азербайджан, 2012, 264 с.

Асмус Д., Рональд. Маленькая война, которая потрясла мир. Грузия, Россия и будущее Запада. Тбилиси: Парнас, 2010, 302 с.

Ахундов, Ф., Кузнецов, О. Практика героизации нацизма в Армении. Политико-правовой анализ. Баку, 2019, 52 с.

Балаев, Айдын. Мартовские события 1918 года в Азербайджане. Тбилиси: Универсал, 2009, 56 с.

Брунли, Я. Международное право. В двух книгах. Книга первая. Москва: Прогресс, 1977, 536 с.

Брунли, Я. Международное право. В двух книгах. Книга вторая. Москва: Прогресс, 1977, 521 с.

Бубенок, О. Межэтнические конфликты на Центральном Кавказе: предпосылки, развитие и прогнозы на будущее. – В: *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (15), 2001, с. 108 – 122.

Вели-заде, Ровшан. ASALA – паспорт все армян. Баку: Kitabçı, 2015, 232 с.

Величко, Василий. Кавказ. Русское дело и междуплеменные вопросы. Баку: Элм, 1990.

В погоне за чужими патриотичными гражданами: как Азербайджан преследует армян Диаспоры. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021.]. <https://ru.armeniasputnik.am/columnists/20210317/26819165/V-pogone-za-chuzhimi-patriotichnymi-grazhdanami-kak-Azerbaydzhan-presleduet-armyan-Diaspory.html>.

Время работает на нас. Карабахская проблема может и должна решаться на основе международного права. Круглый стол. – В: *Азербайджанские Известия*, 25 января 2005, с. 2.

Гаджиев, А. Московский и Карсский договоры: История, суть и правовая незыблемость. [онлайн]. <http://www.irs-az.com>.

Галоян, Г. Борьба за Советскую власть в Армении. Москва: Политиздат, 1957.

Гамидов, Гамид. Российский политолог: „Возврат оккупированных вокруг Карабаха территорий – проблема, которая не только созрела, но и перезрела“. 14.05.2010 12:16. [онлайн]. <http://www.day.az/print/news/politics/209110.html>.

Гассер, Х.-П. Международное гуманитарное право. Введение. Москва: Международный Комитет Красного Креста (МККК), 1995, 125 с.

Гасымов, Ф. Р. Признание государств и правительств: Современная международно-правовая теория и практика. Автореф. канд. дисс. Казань, 2005, 21 с. [онлайн]. <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1191693>).

Генеральная ассамблея ООН приняла резолюцию по борьбе с героизацией нацизма. [онлайн]. https://news.yandex.ru/news/instory/GA_OON_prinyala_rezolyuciyu_protiv_geroizacii_nacizma--1e456d796118bbba2f78d7e14dc424ae?persistent_id=8384.

Грибоедов, А. С. Сочинения. В 2-х томах. Т. 2. Москва: Огонек, Правда, 1971.

Гулузаде, К. „НКР“ торпедирует мирный процесс. – В: *Зеркало*, 23 июля 2005, с. 13.

Гурбанлы, М. М. Геополитические аспекты нагорно-карабахского конфликта. Автореф. дисс.... д. ф. по полит. н. Баку: БГУ, 2017, 28 с.

Гусейнзаде, Рауф. Кавказ и армяне. Баку: Апострофф, 2014, 486 с.

Гусейнов, Табиб. Нагорный Карабах: федерализм и интеграция как способ мирного разрешения конфликта. – В: *Эхо*, 25 декабря 2004, с. 11.

Давид, Э. Принципы права вооруженных конфликтов. Москва: МККК, 2000, 718 с.

Дагестану понадобилось 900 миллионов на переселение лезгин из Азербайджана. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://lenta.ru/news/2012/12/26/resettlement/>.

Де Ваал, Томас. Черный сад. Армения и Азербайджан между миром и войной. Пер. с англ. О. Алякринского. Москва: Текст, 2005, 413 с.

Действующее международное право. В 3-х томах. Составители: Ю. М. Колосов и Э. С. Кривчикова. Москва: Издательство Московского независимого института международного права, 1996.

Дериглазова, Л., Минасян, С. Нагорный Карабах: парадоксы и слабости в асимметричном конфликте. Ереван: Институт Кавказа, 2011.

Документы по русской политике в Закавказье. Баку: Хатун Плюс, 2010, 302 с.

Долгожданное признание: Как армяне вербовали наемников. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://vzglyad.az/news/191360/Долгожданное-признание-Как-армяне-вербовали-наемников.html>.

Европарламент поддержал территориальную целостность Азербайджана и потребовал освобождения оккупированных территорий. [онлайн]. http://www.aze.az/news_evroparlament_podderjal_t_63165.html; <http://www.europarl.europa.eu/sides/getVod.do?mode=chapter&language=EN&vodDateId=20110706-18:56:07-571>.

Европейское международное право. Учебник. Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова, П. В. Саваськов. Москва: Международные отношения, 2005, 408 с.

Ессам, Абоу Салем. Международные стратегии разрешения региональных конфликтов: современные подходы и практики (на примере палестино-израильского конфликта). Монография. Кишинэу: CEP USM, 2011, 113 с.

Зиядов, Талех. Превратится ли Карабах в Косово, или Опасные параллели в урегулировании конфликтов в Косово и Карабахе. – В: *Зеркало*, 18 июня 2005, с. 11.

Ибрагимова, П. Урегулирование нагорно-карабахского конфликта в рамках Минской группы ОБСЕ и азербайджанская пресса. [онлайн]. <http://naukarus.com/uregulirovanie-nagorno-karabahskogo-konflikta-v-ramkah-minskoy-gruppy-obse-i-azerbaydzhanskaya-pressa>.

Ильхам Алиев принял сопредседателей Минской группы ОБСЕ от Франции и США. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://ru.president.az/articles/48908>.

Имплементация международного гуманитарного права. Статьи и документы. Москва: МККК, 1998, 368 с.

Имранлы, Кямаля. Создание армянского государства на Кавказе: Истоки и последствия. Монография. Москва: Ладомир, 2006, 256 с.

Имранлы, Кямаля. Черная судьба черного сада. Москва: Ладомир, 2006, 64 с.

Исторические факты о деяниях армян на Азербайджанской земле. Баку: Təhsil, 2009, 432 с.

История армянского народа. Ереван: Издательство Ереванского университета, 1980.

Кавказский календарь на 1917 год. Тифлис: Типография Канцелярии Наместника Е. И. В. на Кавказе, 1916.

Карабах: история в контексте конфликта. Составители: К. К. Шукюрюв, Т. Р. Багиев. Санкт-Петербург: Вестник, 2014, 404 с.

Карабахский конфликт: взгляд извне. – В: *Зеркало*, 13 августа 2005, с.с. 8 – 10, 13.

Караев, Р. М. Соотношение принципов территориальной целостности и самоопределения народов в теории и практике международного права. Баку: Текнур, 2009, 304 с.

Кальсховен, Ф. Ограничения методов и средств ведения войны. Пер. с англ. Москва: Междунар. ком. Красн. Креста, 1994.

Клименко, Б. Н. Мирное решение территориальных споров. Москва: Международные отношения, 1982, 189 с.

Клименко, Б. Н., Ушаков, Н. А. Нерушимость границ – условие международного мира. Москва: Международные отношения, 1975, 304 с.

Козлова, Л. В. Возрождение нацизма от Прибалтики до Армении. [онлайн]. <http://council.gov.ru/services/discussions/blogs/89005/>.

Котляр, В. С. Международное право и современные стратегические концепции США и НАТО. 2-е изд. Казань: Центр инновационных технологий, 2008, 480 с.

Котляр, Владимир. „Активная“ оборона России и международное право. – В: *Независимое военное обозрение* (Россия), 14 августа 2009. (04.09.2009). [онлайн]. http://www.sakartvelo.info/result_print.php?key=130937.

Крюгер, Х. Нагорно-Карабахский конфликт. Правовой анализ. Баку: Баку Университети, 2012.

Кузнецов О. Ю. История транснационального армянского терроризма в XX столетии. Историко-криминологическое исследование. Баку: Издательский дом Шарг-Гарб, 2015, 412 с.

Леви, Гюнтер. Армянский вопрос в Османской империи: мифы и реальность. Москва: Политическая энциклопедия, 2016, 359 с.

Левин, Д. Б. Принцип мирного разрешения международных споров. Москва: Наука, 1977.

Леонтьев, Михаил. Россия не признает выборы в Карабахе. 2005-06-24, 13:09. [онлайн]. <http://www.liga-press.ru/comments/leontyev5/>.

Лекис, Альгимантас. Переселение народов на Кавказе XX в. Вильнюс: Институт науковедения, 2016, 328 с.

Макили-Алиев, Камал. Влияние международного права прав человека на национальные отрасли конституционного права. Кишинэу: Академия наук Молдовы, 2012, 564 с.

Макили-Алиев, Камал. Некоторые проблемы „права войны“ на Южном Кавказе. – В: *Центральная Азия и Кавказ* (Лүлео, Швеция), 2006, № 1 (43), с. 86 – 95 – на русском языке; *Central Asia and the Caucasus* (Lulea, Sweden), 2006, № 1 (37) – на английском языке.

Макили-Алиев, Камал. Системы имплементации и применения международного права прав человека: органы и механизмы. Монография. Баку: Elm və Təhsil, 2009, 192 с.

Малевиль де, Жорж. Армянская трагедия 1915 года. Пер. Айтен Кязимовой. Баку: Элм, 1990.

Малышева, Д. Центральная Азия и Южный Кавказ: региональная безопасность в эпоху нового миропорядка. – В: *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 2 (32), с. 51 – 60.

Мамедов, Р. Ф., Панахов, В. И., Салимов, Р. Ф. Принцип самоопределения в теории и практике международного права. – В: *Journal of international law (Tbilisi)*, 2008, p. 13-25.

Мамедова, Фарида. Истина о Карабахской проблеме. – В: *Азербайджан и азербайджанцы*, 2001, № 7 – 8.

Мархулия, Гурам. Армяно-грузинские взаимоотношения в 1918 – 1920 годах. Тбилиси: Тбилисский Государственный Университет им. Ив. Джавахишвили, 2007, 258 с.

Мархулия, Гурам. Армяне в поисках Армении. Тбилиси: Универсал, 2010, 296 с.

Мархулия, Гурам. Армянская национальная идея и конфликты на Кавказе. Тбилиси: Универсал, 2010, 112 с.

Мархулия, Гурам. „Дашнакцутюн“ и ее политика в 1918 – 1920 гг. Тбилиси: Универсал, 2010, 34 с.

Мархулия, Гурам, Нуриева Шабнам. „Многострадальная Армения»: мифы и реальность. Баку, 2011, 344 с.

Материалы Конференции на тему: „Правовые рамки разрешения этнополитических конфликтов в Европе, Баку, 11 – 12 января 2002 года“. Баку, 2002, 352 с.

Меджидли, М. Азербайджан не против создания Парламентской ассамблеи Южного Кавказа. – В: *Зеркало*, 18 июня 2005, с. 9.

Международное право – Volkerrecht / Вольфганг Граф Витцум и др. Москва: Инфотропик Медиа, 2011.

Международное публичное право. Учебник. 5-е издание, перераб. и доп. Отв. ред. К. А. Бекашев. Москва: Проспект, 2011, 1008 с.

Мелик-Шахназарян, Л. Г., Хачатрян, А. Х. Нагорно-Карабахская республика в свете международного права. [онлайн]. <http://voskanapat.info/?p=31>.

Мерзляков, Юрий. Россия не признает независимость Нагорного Карабаха, 2005-08-17. [онлайн]. <http://www.day.az/news/armenia/26932.html>.

Мережко, Александр. Проблема Нагорного Карабаха и международное право. Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014, 208 с. ISBN 978-966-489-207-7.

Меры, принимаемые государствами по выполнению международного гуманитарного права. Сборник статей и документов. Женева: МККК, 1991, 196 с.

МИД России: Москва не признает выборы в Нагорном Карабахе. [онлайн]. <http://news.ng.ru/2005/06/22/1119450347.html>.

Минасян, С. Нагорный Карабах после двух десятилетий конфликта: неизбежная пролонгация статус-кво? Ереван: Институт Кавказа, 2010.

Мирзоев, Ф. С. Актуальные проблемы изменения государственных границ в международном праве. Баку: Ганун, 2004, 132 с.

Мовсесян, Г. Нагорный Карабах: право на выборы. – В: *Ер-кир* (Армения), 13 августа 2004.

Мусеибзаде, Эльдар. Карабах: 3-й элемент в борьбе империй. В двух частях. [онлайн]. http://www.1news.az/print.php?item_id=20100831024634034&sec_id=61 (31.08.2010); http://www.1news.az/print.php?item_id=20100928012547609&sec_id=61 (28.09.2010).

Мусеибзаде, Эльдар. Анализ: в зеркале Карабахского кризиса. (30.10.2010). [онлайн]. <http://www.1news.az/authors/61/20101030012816211.html>.

Мустафаев, Ровшан. Танго смерти. Москва: R-Club, 2008, 60 с.

Мустафаев, Ровшан. Страсти по виртуали. Тбилиси: Глобал-Принт, 2006, 64 с.

Нагорный Карабах: разум победит (документы и материалы). Баку: Азернешр, 1989, 445 с.

Наджафов, Б. И. Переселение армян в Нагорно-Карабахскую область Азербайджана в середине 20-х годов XX века. – В: *История и ее проблемы*, 2001, № 3 – 4, с. 71 – 73.

Нахлик, С. Е. Краткий очерк международного гуманитарного права. Москва: МККК, 1984, 60 с.

Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. Москва: Финансы и статистика, 1991.

Нифталиев, И. Азербайджанская ССР в экспансионистских планах армян (20-е годы XX века). Баку: Təhsil, 2009, 256 с.

Оппенгейм, Л. Международное право. Том 1. Москва: Государственное издательство иностранной литературы, 1948.

Описания Карабахской провинции, составленного в 1823 г. действительным статским советником Могилевским и полковником Ермоловым. Тифлис, 1866.

Оруджев, Р. Армения может войти в ГУАМ? – В: *Эхо*, 23 июля 2005, с. 4.

Оруджев, Р. Сепаратисты упорно готовятся к „прозрачным выборам“. – В: *Эхо*, 18 июня 2005, с. 5.

О ситуации с героизацией нацизма, распространении неонацизма и других видов практики, которые способствуют эскалации современных форм расизма, расовой дискриминации, ксенофобии и связанной с ними нетерпимости. Доклад Министерства иностранных дел Российской Федерации, 2020. [онлайн]. https://www.mid.ru/foreign_policy/humanitarian_cooperation/-/asset_publisher/bB3NYd16mBFC/content/id/4145891#1.

Осканян, Вардан. Необходимость национальной мобилизации. 2009-07-14 15:03. [онлайн]. <http://7or.am/ru/news/2009-07-14/4525/>.

Основы теории государства и права. Учебное пособие. Отв. ред. С. С. Алексеев. Москва: Юридическая литература, 1971, 408 с.

Отказ Армении предоставлять Азербайджану карты минных полей является военным преступлением – Сергей Марков. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. <https://news.day.az/politics/1318174.html>.

От Майендорфа до Астаны: принципиальные аспекты армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта. Москва, 2010, 552 с.

О чем договорились по Карабаху Азербайджан, Россия и Армения. Текст заявления. 10.11.2020, 12:52. [онлайн]. <https://1news.az/news/o-chem-dogovorilis-po-karabahu-azerbaydzhan-rossiya-i-armeniya-tekst-zayavleniya>.

Переселение жителей села Храх-Уба и Урьян-Уба в Дагестан завершится до конца года. – В: *РИА Дагестан*, 25 июня 2018 г. [онлайн]. [просмотрен 19.04.2021]. https://riadagestan.ru/news/tourism_events/pereselenie_zhiteley_sela_khrakh_uba_i_uryan_uba_v_dagestan_zavershitsya_do_kontsa_goda/.

Пикте, Жан. Развитие и принципы международного гуманитарного права. Пер. с англ. Женева: МККК/Институт Анри Дюнан, 1994.

Погосян, Г. К. Политико-правовые процессы постконфликтного урегулирования в Нагорном Карабахе. – В: *Теория и практика общественного развития*, 2014, № 14. [онлайн].

<https://cyberleninka.ru/article/n/politiko-pravovye-protsessy-postkonfliktnogo-uregulirovaniya-v-nagornom-karabahe>.

Политика двойных стандартов в разрешении территориальных конфликтов. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 24-й годовщине геноцида в Ходжалы, 25 февраля 2016 года, Кишинэу, Республика Молдова. Под научной редакцией Н. Г. Алиева. Кишинэу: Algorplus, 2016, 152 с.

Политико-правовые последствия Второй Карабахской Отечественной войны. Материалы международной научно-практической онлайн-конференции, Баку-Тбилиси, март 2021. Под ред. проф. Н. Г. Алиева. Тбилиси: Универсал, 2021, 200 с. ISBN 978-9941-26-935-6.

Полный текст доклада министра обороны Армении на парламентских слушаниях по проблеме Нагорного Карабаха. 2004-04-14 [онлайн]. <http://www.regnum.ru/news/437271.html>.

Поплавский, П., Ячейкин, Ю. Под кодовым названием „Эдельвейс“. Москва: Советский писатель, 1987, 464 с.

Права человека в международном и внутригосударственном праве. Отв. ред. проф. Р. М. Валеев. Казань: Казанский государственный университет, 2004, 300 с.

Право выбора – ответственность. Сборник аналитических статей. Баку: Абилов, Зейналов и сыновья, 2004, 142 с.

Право восстановления территориальной целостности государства. Сборник статей под науч. ред. проф. Н. Г. Алиева. Харьков: Факт, 2020, 232 с. ISBN 978-966-637-948-4.

Преступления армянских террористических и бандитских формирований против человечества (XIX – XXI вв.). Краткая хронологическая энциклопедия. Баку, 2002.

Раздел Азиатской Турции. По секретным документам б. министерства иностранных дел. Под редакцией Е. А. Адамова. Москва: Издание Литиздата НКВД, 1924, док. CXL, с. 208 – 209; док. CXLIV, с. 211 – 212.

Размораживание конфликта: юридические аспекты сепаратистского кризиса в Молдове. Отчет. Нью-Йорк, 2007, 124 с.

Россия поддержала позицию Сербии по Косово в Международном Суде. [онлайн]. http://www.rian.ru/international_justice/20091208/197915491.html.

Рыбаков, Ю. М. Вооруженная агрессия – тягчайшее международное преступление. Москва, 1980.

Саламов, Ш. Н. (Барлас). Карабах: война идей. Национализм-Терроризм-Геноцид. Тбилиси: Универсал, 2016, 274 с.

Саркисян, Е. К. Экспансионистская политика Османской империи в Закавказье накануне и в годы первой мировой войны. Ереван: Издательство Академии Наук Армянской ССР, 1962.

Сахарян, Тарон. Правовые аспекты карабахского конфликта. [онлайн]. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%...%B8%D0%BA%D0%B0>.

Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту. Баку: МИД Азербайджанской Республики, 2009, 368 с.

Светоховский, Т. Русский Азербайджан. 1905 – 1920 гг. – В: *Хазар*, 1990, № 3, с. 33 – 61.

Сеидов, Вюгар. Памятка для сопредседателей МГ ОБСЕ: Каковы лимиты самоопределения народов? 2009-06-25, 13:43. [онлайн]. <http://www.day.az/print/news/armenia/.html>.

Сеидов, Вюгар. Семь ошибок Мелик-Шахназаряна. [онлайн]. 2009-04-27. <http://www.day.az/print/news/armenia/154961.html>.

События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Под ред. М. А. Исмаилова. Баку: Элм, 1989, 90 с.

США и ЕС поддерживают территориальную целостность Азербайджана, Грузии и Молдовы. [онлайн]. 2005-08-17. <http://www.day.az/news/politics/21037.html>.

Теория государства и права. Курс лекций. Под ред. М. Н. Марченко. Москва: Зерцало, ТЕИС, 1996, 476 с.

Тетвадзе Шота, Тетвадзе Отар. Армяне в Грузии (с древних времен до сегодняшнего дня). Тбилиси: Универсал, 2008, 212 с.

Тиунов, О. И. Принцип соблюдения международных обязательств. Москва, 1979.

Турция объявила выборы в Нагорном Карабахе незаконными. 2005-06-20, 17:49:07. [онлайн]. <http://www.apn-nn.ru/print.php?typ=event&id=2755>.

Утченко, С. Л. Политические учения Древнего Рима. Москва, 1977.

Ушаков, Н. А. Невмешательство во внутренние дела государств. Москва, 1971.

Файгл, Эрих. Армянская мифомания. Вена: Tandem Translation, 2007, 168 с.

Фельдман, Д. И. Признание государств в современном международном праве. Казань: Издательство Казанского университета, 1965, 240 с.

Франция признала нелегитимными выборы в „парламент НКР“. [онлайн]. 2005-08-17. <http://www.day.az/print/news/armenia/26925.html>.

Хаиндрава, И. Карабах и Абхазия: динамика неурегулирования. – В: *Центральная Азия и Кавказ*, 2002, № 1, с. 91 – 104.

Херд, Грем П. Молдова и Днестровский регион. Оспариваемое прошлое, замороженное настоящее, умозрительное будущее? 1. – Научно-исследовательский центр по изучению конфликтов, отдел Центральной и Восточной Европы 05/07 (февраль 2005) параграф 2. [онлайн]. <athttps://da.mod.uk/CSRC/documents/CEE/05%2807%29-GPH.pdf>.

Хессе, К. Основы конституционного права ФРГ. Москва: Юридическая литература, 1981, 368 с.

Церцвадзе, Феликс. Армянская этнокорпорация. 130 лет обмана. Кровавый беспредел. Сборник статей. Нью-Йорк, 2009, 158 с.

Черниченко, С. В. Теория международного права. В 2-х томах. Том 2. Москва: НИМП, 1999.

Чи интересы обслуживает МИД РФ в Закавказье? [онлайн]. <http://www.panarmenian.net/library/rus/?id=71> 2005-08-17.

Шавров, Н. Н. Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам. СПб, 1911.

Шахдин, И. Дашнакцутюн на службе русской белогвардейщины и английского командования на Кавказе. Тифлис: Заккнига, 1931; [онлайн]. karabakh-doc.azerall.info.

Шевченко, Руслан. Армяно-Азербайджанский конфликт: история и современность. Кишинэу: Metrompaş, 2014, 104 с.

Шопен, И. Исторический памятник состояния Армянской Области в эпоху ея присоединения к Российской Империи. СПб: Типография Имперской Академии Наук, 1852.

Эйвазов, Вугар. Соотношение принципа территориальной целостности государства и права народа на самоопределение (конституционно-правовой аспект). Автореф... дисс. канд. юрид. наук. Баку: БГУ, 2005, 28 с.

Эйвазов, Дж. Безопасность Кавказа и стабильность развития Азербайджанской Республики. Баку: Нурлан, 2004.

Этно-территориальные конфликты в глобальной геополитике. Материалы международной научно-практической конференции, Кишинэу, Молдова, 2017. Под ред. проф. Н. Г. Алиева. Кишинэу: Метромпаш, 2017, 178 с. ISBN 978-9975-3164-2-2.

Эфендиев, О. Ф. Международная противоправность военных преступлений. На примере конфликтов на Южном Кавказе. Автореф. докт. дисс. Баку: АГУ при Президенте Азербайджанской Республики, 2009, 46 с.

Южный Кавказ: истоки сепаратизма, разрешение конфликтов, долговременный мир. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 90-летию Дипломатической службы Азербайджана. Тбилисский Государственный Университет им. Ив. Джавахишвили, 20 ноября 2009 года. Под ред. Н. Г. Алиева. Тбилиси: Универсал, 2009, 114 с.

Южный Кавказ: политико-правовые аспекты постконфликтной ситуации. Материалы международной научно-практической конференции (AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və AMEA Hüquq və insan haqları institutu, Bakı (onlayn), 2021, 20 oktyabr). Под ред. проф. Н. Г. Алиева. Баку: Elm və təhsil, 2021, 234 с. (Rus və Azərbaycan dillərində) ISBN 978-9952-8421-4-2.

Юсифова, Саадат. Односторонняя декларация независимости Косово, или что ждет международное право. Баку: Чашыюглу, 2010, 364 с.

Специализирана литература на английски език

Aliyev, Namiq. International Law and Nagorno-Karabakh Conflict. – In: *Science without Borders*. Transactions of the International Academy of Science. H&E. Volum 2. 2005/2006. Innsbruck: ICSD/IAS, 2006/, 524 s.

Aliyev, Namiq. International Law Issues in Nagorno-Karabakh Conflict. Tbilisi: Universal, 2009, 102 p.

Avakian, S. Nagorno-Karabagh: Legal Aspekts (Third edition). Yerevan: „Tigran Mets“ Publishing house, 2010.

Bantekas, I. and Nash, S. International Criminal Law. London: Cavendish Publishing Limited, 2003.

Bassiouni, M. C. (Ed.). International Criminal Law. New York: Dobbs Ferry, 1986.

Bayevsky, Anne. Self-Determination in International Law: Quebec and Lessons Learned. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International. 2000.

Bledsoe, Robert; Boczek, Boleslav. The International Law Dictionary. Santa Barbara, California, Oxford, England: ABC-CLIO, 1987.

Boulding, K. Conflict and Defence. General Theory. New-York, 1982.

Brownlie, Ian. Principles of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Buchheit, Lee C. Secession: The Legitimacy of Self-Determination. New Haven & London: Yale University Press, 1978.

Cassese, Antonio. International Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Cassese, Antonio. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Cassese, Antonio. Self-Determination of Peoples: Legal Reappraisal. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Castellino, J. and Allen, S. Title to Territory in International Law: A Temporal Analysis. Aldershot, 2002.

Dinstein, Y. War, Aggression and Self-Defence 210. 4th ed. 2005.

Eide, A. Territorial integrity of States, minority protection and guarantees for autonomy arrangements: approaches and roles of the United Nations. Local self-government, territorial integrity and protection of minorities. Strassburg: Council of Europe Publishing, 1996.

Frank, T. L., et al. The Territorial Integrity of Quebec in the Event of the Attainment of Sovereignty. – In: *Anne F. Bayefsky.* (Ed.). Self-Determination in International Law: Quebec and Lessons Learned 241, 248, 279-80. Kluwer, 2000.

Gottman, J. The Significance of Territory. Charlottesville, 1973.

Hill, N. Claims to Territory in International Law and Relations. London, 1945

International Legal Materials, 1992, № 31.

Jennings, R. Y., and Watts, A. D. (Eds.). Oppenheim's International Law. 9th ed. 1992.

Jennings, R. Y. The Acquisition of Territory in International Law. Manchester, 1963.

King, Charles. The Five-Day War: Managing Moscow after the Georgia Crisis, 87 Foreign Aff at 10 (Nov/Dec 2008).

Kittichaisaree, K. International Criminal Law. New York: Oxford University Press, 2001.

Kohen, M. G. „Introduction“ in M. G. Kohen. (Ed.). Secession: International Law Perspectives. Cambridge, 2006.

Krüger, Heiko. The Nagorno-Karabakh Conflict. A Legal Analysis. Berlin: Springer-Verlag, 2010.

Makili-Aliyev, Kamal. Contested Territories and International Law. A Comparative Study of the Nagorno-Karabakh Conflict and the Aland Islands Precedent. London and New York: Routledge, 2020. ISBN: 978-0-367-37382-5 (hbk) ISBN: 978-0-429-35343-7 (ebk).

Makili-Aliyev, Kamal. Enforcement of International Law in the Nagorno-Karabakh Conflict. Guidebook to International Humanitarian law and International Criminal law in Nagorno-Karabakh Conflict. Tbilisi: Universal, 2008, 206 p.

Makili-Aliyev, Kamal. Nagorno-Karabakh Conflict in International Legal documents and International Law. Baki: Fall, 2013, 136 p.

Mammadov, R., Ismailova, A., Veliyeva, G. Occupation of Azerbaijan Territories by Armenia and Human Rights Problems. International legal issues. Baku: Sada/Azerneshr, 2010, 296 p.

Mehdiyev, Ramiz. Goris – 2010. Season of the Theatre of the Absurd. Tbilisi: Universal, 2010.

Mehdiyev, Ramiz. Nagorny Karabakh. The History Read from Sources. London: Dartmouth House, 2015, 242 p.

Mullerson, Rein. International Law, Rights and Politics: Developments in Eastern Europe and the CIS. London & New York: Routledge, 1994.

Mullerson, Rein. The Continuity and Succession of States, by Reference to the Former USSR and Yugoslavia. – In: 42 International and Comparative Law Quarterly 473, 486 (1993).

Musgrave, Thomas. Self-Determination and National Minorities. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Nagorno-Karabach: Getting to a Breakthrough. International Crisis Group. Policy Briefing. Europe Briefing N 55. Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 7 Oktober 2009. [online]. www.crisisgroup.org.

O'Connell, D. P. International Law. 2nd ed. London, 1970, vol. I, p. 403.

Opinion on the „Territorial Integrity of Quebec in the Event of the Attainment of Sovereignty“ by Professors Frank, Higgins, Pellet, Shaw and Tomuschat on 8 May 1992, para 2.16. [online]. <http://www.uni.ca/library/5experts.html>.

Our Global Neighborhood. The Report of the Commission on Global Governance. Oxford University Press, 1996.

Ratner S. R. Drawing a Better Line: Uti Possidetis and the Borders of New States. – In: *90 American Journal of International Law*, 590, 597 (1996).

Rau, Johannes. The Nagorno-Karabakh Conflict between Armenia and Azerbaijan. A Brief Historical Outline. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2008, 96 p.

Sharma, S. P. Territorial Acquisition, Disputes and International Law. The Hague, 1997.

Shaw, Malcolm. International Law. 5th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Shaw, Malcolm. Peoples, Territorialism and Boundaries. – In: *8 European Journal of International Law* № 3 (1997), pp. 478-507, at pp. 482-483.

Shaw, Malcolm. Re: Order in Council P.C. 1996-1497 of 30 September 1996, p. 148.

Shaw, Malcolm. Territory in International Law. – In: *13 Netherlands YIL*, 1982.

Steno, Milena. The Kosovar Declaration of Independence: „Botching the Balkans“ or Respecting International Law? – In: *The Georgia Journal of International and Comparative Law*, Spring, 2009, 37 Ga. J. Int'l & Comp. L. 294.

Svante, Cornell. Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus. 2001.

Svetkovsky, Nikola. The Georgian-South Ossetia Conflict. Danish Association for Research on the Caucasus.

The Statistical Information about Refugees and Internally Displaced Persons in Azerbaijan. Baku, 2000.

Thurer, Daniel. Self-Determination. 1998 Addendum. – In: *4 Encyclopedia of Public International Law*, pp. 364, 367, 373.

UN Monthly Chronicle. New-York, 1979, No 1.

Vaal de, Tomas. A President, an Interview, and a Tragic Anniversary. [online]. <http://carnegieendowment.org/2012/02/24/president-interview-and-tragic-anniversary/9vpa>.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, [1969]. – In: *United Nations Juridical Yearbook*, pp. 140, 154.

Weems, Samuel. Armenia. Secrets of a „Christian“ Terrorist State. Dallas: St. John Press, 2002.

Whetley, S. The Democratic Legitimacy of International Law. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2010.

Wright, Q. A Study of War. Chicago, 1962.

Специализирана литература на други чуждестранни езици

Alijev, Namik. A nemzetközi jog és a hegyi-karabahi konfliktus. Budapest: Akaprint Nyomda Kft., 2011, 128 p.

Alijev, Namik. Armeńsko-Azerbejdżański konflikt Górskiego Karabachu w świetle prawa międzynarodowego. Warszawa: Oficyna Olszynka, 2012, 128 s.

Aliyev, Namiq. Dreptul international și conflictul din Nagorno-Karabah. București: Editura Top Form, 2014, 176 p.

Aliyev, Namig. Dreptul international și conflictul din Nagorno-Karabah. Chișinău: Prut International, 2012, 132 p.

Alijevas, Namikas. Tarptautinė teisė ir Kalnų Karabacho konfliktas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2013, 200 p.

Andrejczuk, R. Prawa człowieka podstawa prawa narodow do samostanowienia. Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004.

Distefano, G. L 'Ordre International entre Legalite et Effectivite: Le Titre Juridique dans le Contentieux Territorial. Paris, 2002.

Heintze, Hans-Joachim. Territoriale Integritat der Staaten: Forbestehende Grundlage des Völkerrechts. Untersuchung vor dem Hintergrund des Berg-Karabach-Konflikt zwischen Armenien und Aserbajdschan. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag (BWV), 2016, 180 s.

Hess, Michael Reinhard. Panzer im Paradies. Der Berg-Karabach-Konflikt zwischen Armenien und Aserbajdschan. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2016, 172 s.

Rau, Johannes. Der Berg-Karabach-Konflikt zwischen Armenien und Aserbajdschan. Ein kürzer Blick in die Geschichte. Berlin: Verlag Dr. Köster, 2008, 96 s.

Sibert, M. Traite droit international public. T. 1. Paris, 1951.

Tabrizli, Ahmad. Histoire Du Dagliq (Haut)-Garabagh a la Lumiere de Documents Historiques. Strasbourg: Dağyeli, 1989.

Visockas, Gintaras. Juodojo sodo tragedija. Vilnius: Mokslotyros institutas, 2016, 344 s.

Отделни адреси в интернет

www.youtube.com/watch?v=5HBuQ1BjtdM

www.youtube.com/watch?v=1tqq3Q_215s&NR=1

www.youtube.com/watch?v=NxuA1f7DuoU&feature=related

www.youtube.com/watch?v=SHAbUHifwfg&feature=related

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1.

Относно реда за решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР

Закон на СССР от 3 април 1990 г.

Чл. 1. Редът на решаване на въпросите, свързани с излизането на съюзна република от СССР в съответствие с чл. 72 от Конституцията на СССР, се определя с този закон.

Чл. 2. Решението за излизане на съюзна република от СССР се приема със свободно волеизявление на народите на съюзната република чрез референдум (народно гласуване). Решението за провеждане на референдума се приема от Върховния съвет на съюзната република по собствена инициатива или по искане, подписано от една десета част от гражданите на СССР, постоянно живеещи на територията на републиката и имащи право на глас, съгласно законодателството на Съюза на ССР.

Референдумът се провежда по ред, определен от закона на СССР, закона на съюзната, автономната република за референдума, ако техните положения не противоречат на настоящия закон.

Референдумът се провежда чрез тайно гласуване, не по-рано от шест и не по-късно от девет месеца след приемането на решението за повдигане на въпроса за излизане на съюзната република от СССР.

В референдума участват гражданите на СССР, които живеят постоянно на територията на републиката към момента на повдигане на въпроса за нейното излизане от СССР и имащи право на глас, съгласно законодателството на Съюза на ССР.

По време на провеждането на гласуването не се допуска никаква агитация по въпроса, поставен на референдума.

Чл. 3. В съюзна република, имаща в своя състав автономни републики, автономни области и автономни окръзи, референду-

мът се провежда отделно във всяка автономия. На народите на автономните републики и автономните образувания се запазва правото на самостоятелно решение по въпроса за пребиваване в Съюза на СССР или в излизащата съюзна република, а също така на повдигане на въпроса за своя държавноправен статут.

В съюзна република, на чиято територия съществуват места с компактно живеещи национални групи, съставляващи мнозинството от населението на дадена местност, при определянето на резултатите от референдума резултатите от гласуването в тези местности се отчита отделно.

Чл. 4. За организирането на референдум за излизане от СССР, определянето на срока за провеждане на референдума и за обявяване на резултатите му Върховният съвет на съюзната република съставя комисия с участието на представители на всички заинтересувани страни, в т. ч. на споменатите в част първа и втора на чл. 3 от настоящия закон.

Чл. 5. За осигуряване на пълна свобода на волеизявление на народите на съюзната република при подготовката, провеждането и определянето на резултатите от референдума за излизане от СССР Върховният съвет на СССР решава съгласувано с Върховния съвет на съюзната република въпроса за присъствието като наблюдатели на нейната територия на упълномощени представители на Съюза на СССР, на съюзните и автономните републики, на автономните образувания. Върховният съвет на СССР може, ако прецени за необходимо, да покани на територията на републиката по време на провеждане на гласуването представители на Организацията на обединените нации.

Чл. 6. Решението за излизане на съюзната република от СССР се смята за прието чрез референдума, ако за него са гласували не по-малко от две трети от гражданите на СССР, постоянно живеещи на територията на републиката към момента на повдигане на въпроса за нейното излизане от СССР и имащи право на глас, съгласно законодателството на Съюза на СССР.

Резултатите от референдума разглежда Върховният съвет на съюзната република.

В съюзна република, имаща в своя състав автономни републики, автономни области, автономни окръзи или места, където компактно живеят национални групи, споменати в част втора на чл. 3 от този закон, резултатите от референдума се разглеждат

от Върховния съвет на съюзната република съвместно с Върховния съвет на автономната република и със съответните Съвети на народните депутати.

Чл. 7. Върховният съвет на съюзната република представя на Върховния съвет на СССР резултатите от референдума. Върховният съвет на съюзна република, имаща в състава си автономни републики, автономни образувания или места, където компактно живеят национални групи, споменати в част втора на чл. 3 от този закон, представя във Върховния съвет на СССР резултатите от референдума за всяка автономна република, за всяко автономно образувание или място на компактно живеене на национални групи с изводите и предложенията на съответните органи на държавната власт.

Ако се установи, че референдумът е проведен в съответствие със закона, Върховният съвет на СССР внася въпроса за разглеждане в Конгреса на народните депутати на СССР.

В случай на нарушаване на закона при провеждането на референдума Върховният съвет на СССР насрочва в тримесечен срок повторен референдум в републиката или в нейна [отделна] част, или в [нейно] автономно образувание, или по място на живеене на компактна национална група, споменати в част втора на чл. 3 от този закон.

Чл. 8. Резултатите от референдума за излизане на съветска република от СССР и постъпилите предложения от заинтересуваните страни Върховният съвет на СССР изпраща в едномесечен срок на висшите органи на държавната власт на всички съюзни и автономни републики, а също така на органите на държавната власт на автономните образувания за изучаване и оценка на последиствията, възникващи за всяка съюзна и автономна република и автономно образувание от факта на възможното излизане на съответната съюзна република от СССР.

Чл. 9. Резултатите от референдума в съюзната република по въпроса за излизането ѝ от СССР, а също така мненията на висшите органи на държавна власт на съюзните, автономните републики, органите на държавна власт на автономните области и окръзи по този въпрос разглежда Конгресът на народните депутати на СССР. По предложение на Върховния съвет на СССР съгласувано с Върховния съвет на напускащата република Конгресът на народните депутати на СССР определя преходен период, кой-

то не е повече от пет години, в течение на който трябва да бъдат решени въпросите, възникващи във връзка с излизането на републиката от СССР.

През преходния период на територията на напускащата република запазват действието си Конституцията на СССР и законите на СССР.

Чл. 10. В случай, че според резултатите от референдума не е взето решение за излизането на съюзната република от СССР, нов референдум по този въпрос може да бъде проведен не по-рано от десет години от момента на провеждане на предишния референдум.

Чл. 11. С цел да бъдат осигурени правата и интересите на Съюза на ССР, на напускащата и на другите съюзни републики, а също така на автономните републики, автономните образувания и националните групи, споменати в част втора на чл. 3 от този закон, при решаването на въпросите, възникващи във връзка с излизането на [дадена] република от СССР, Върховният съвет на СССР, Върховните съвети на съюзните републики и висшият орган на държавната власт на напускащата република създават през преходния период споразумителни комисии.

Чл. 12. През преходния период Съветът на министрите на СССР с участието на правителството на напускащата република подготвя предложения по въпросите, отнасящи се за държавната граница на СССР, а също така за военните обекти и частите на въоръжените сили на СССР, намиращи се на територията на напускащата република, и ги внася за разглеждане от президента на СССР и от Върховния съвет на СССР, които след това се предават за разглеждане от Конгреса на народните депутати на СССР.

Част 13. Напускащата република е длъжна да спазва общопризнатите принципи и норми на международното право, а също така [да зачита] правата и свободите на човека, заложи в международните договори, страна по които е СССР. Въпросът за участието на напускащата република в отворени за присъединяване многостранни договори, сключени от СССР, се решава според правилата, установени със съответния договор.

Многостранните и двустранните договори, сключени от СССР и които са в сила в момента на излизане на съюзната република от СССР, продължават да действат по отношение на напускащата република, ако не бъде постигната договореност за друго.

Съветът на министрите на СССР след разглеждане и урегулиране на всички въпроси, свързани с участието на СССР в международни договори във връзка с излизането от него на [дадена] съюзна република, представя своето заключение на президента на СССР и на Върховния съвет на СССР.

Чл. 14. През преходния период Съветът на министрите на СССР, органите на държавното управление на съюзните и автономните републики, автономните образувания съвместно с правителството на напускащата република разглеждат и разрешават въпросите на собствеността и материално-финансовите сметки.

При взаимодействие между напускащата република, от една страна, и Съюза на ССР, а също така на другите съюзни републики, автономните републики, автономните образувания и националните групи, споменати в част втора на чл. 3 на този закон, от друга страна, през преходния период трябва да се решат следните въпроси:

1) да бъде определена съдбата на намиращите се на територията на републиката обекти, които са общосъюзна собственост (предприятия и комплекси от основните отрасли на промишлеността, космическите изследвания, енергетиката, съобщенията, морския, железопътния и въздушния транспорт, комуникационните линии, магистрални тръбопроводи, имущество на въоръжените сили на СССР, отбранителни и други обекти), а също така собственост на общосъюзни обществени организации;

2) да бъдат урегулирани финансово-кредитните сметки на напускащата република със Съюза на ССР, [както и] взаимоотношенията между банките;

3) да бъдат урегулирани имуществените и финансово-кредитните отношения на дадената република с другите съюзни републики, а също така с автономните републики и автономните образувания;

4) да бъде определен редът на изпълнение от страна на предприятията и организациите на напускащата република на поети по-рано договорни задължения по отношение на предприятия и организации, разположени на територията на други съюзни републики, а също така на автономните републики и автономните образувания;

5) да бъдат определени правният статут и формите на разплащане на съвместните предприятия или филиали на предпри-

тията, организирани на основата на общосъюзна собственост или на собственост на други съюзни републики, а също така на автономните републики и автономните образувания;

б) да бъде съгласуван редът на разплащане с другите държави и международни организации по кредити и заеми, получени за изграждането на обекти на територията на напускащата република или за удовлетворяване на потребностите на тази република и на нейното население, а също така по съответната част от кредитите и заемите за осъществяване на общосъюзни покупки и програми, от които се е ползвала напускащата република;

7) да бъде съгласуван статутът на териториите, които не са принадлежали на напускащата република към момента на нейното влизане в състава на СССР;

8) да бъде съгласуван статутът на териториите, на които живеят компактно национални групи, споменати в част втора на чл. 3 от този закон, като се отчитат резултатите от тяхното волеизявление на референдума;

9) да бъдат осигурени гаранции за поддържането на историческите и културните паметници и на гробищата на територията на напускащата република;

10) да бъдат разрешени другите въпроси, изискващи взаимно уреждане.

Чл. 15. На гражданите на СССР, живеещи на територията на напускащата република, се предоставя правото на избор на гражданство, местожителство и работа. Напускащата република компенсирa всички разходи, свързани с преселването на граждани [на СССР] вън от пределите на републиката.

Чл. 16. В съответствие с общопризнатите принципи и норми на международното право и международните ангажменти на СССР напускащата република осигурява гражданските, политическите, социалните, икономическите, културните и други права и свободи на гражданите на СССР, които останат да живеят на нейна територия, без никаква дискриминация по признак на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, имуществено положение, място и дата на раждане.

Чл. 17. Гражданите на напускащата република, осъдени от нейните съдилища и излежаващи наказанието си на територията

на СССР, подлежат на предаване за по-нататъшно изпълнение на наказанията им на напускащата република.

Гражданите на напускащата република, осъдени от съдилищата на Съюза на ССР или на друга съюзна република и излежаваци наказанията си на територията на СССР, подлежат на предаване за по-нататъшно изпълнение на наказанията им в напускащата република, ако те са извършили престъпленията, за които са осъдени, на територията на тази република.

Въпросите за предаване на гражданите на напускащата република, осъдени от съдилищата на Съюза на ССР или на друга съюзна република, ако макар и едно от престъпленията, за които са осъдени, е извършено извън територията на напускащата република, се разглеждат от Върховния съд на СССР по предложение на генералния прокурор на СССР или по ходатайство на Върховния съд на напускащата република.

Гражданите на СССР, чуждестранните граждани и лицата без гражданство, осъдени от съдилищата на Съюза на ССР или на която и да е съюзна република и излежаваци наказанието си на територията на напускащата република, подлежат на предаване на Съюза на ССР.

Чл. 18. Всички административни и наказателни дела, образувани по факти за правонарушения на територията на напускащата република, намиращи се в [съдебно] производство на органите на Съюза на ССР, се предават чрез Прокуратурата на Съюза на ССР или чрез Върховния съд на СССР за производство в органите на напускащата република. Това правило не се разпростира върху случаите, когато макар и едно от правонарушенията е било извършено извън територията на напускащата република, а също върху наказателните дела, които са подсъдни на военен съд. Въпросите за предаването на делата се решават от генералния прокурор на СССР по предложение на нисшестоящ прокурор или по ходатайство на прокурор от напускащата република, а в случай, че делото се намира в производство на съдебен орган – от Върховния съд на СССР.

През преходния период всички граждански дела се решават в съответствие с гражданското и гражданскопроцесуалното законодателство на Съюза на ССР, ако не е предвидено друго със споразумение между напускащата република и Съюза на ССР.

Чл. 19. През последната година на преходния период по инициатива на висшия орган на държавната власт на напускащата република може еднократно да бъде проведен повторен референдум по въпроса за потвърждаване на решението за излизане на съюзната република от СССР. Провеждането на повторен референдум е задължително, ако това е поискано от една десета от гражданите на СССР, постоянно живеещи на територията на републиката и имащи право на глас, съгласно законодателството на Съюза на ССР.

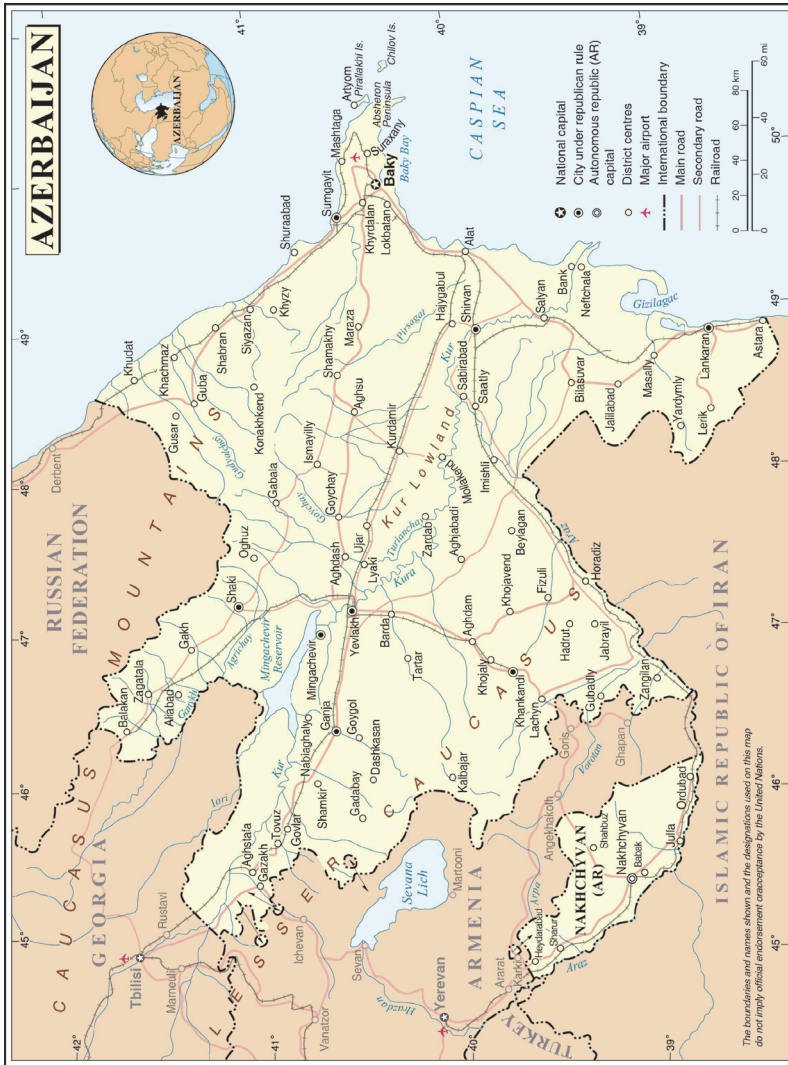
В случай, че за потвърждаване на решението за излизане на съюзната република от СССР са гласували по-малко от две трети от гражданите на СССР, постоянно живеещи на територията на републиката към момента на повдигането на въпроса за провеждане на повторен референдум и имащи право на глас, съгласно законодателството на Съюза на ССР решението за излизане на съюзната република от СССР се смята за отменено и процедурите, предвидени с този закон, се прекратяват.

Чл. 20. След изтичането на преходния период или при предсрочно урегулиране на въпросите, предвидени от този закон, Върховният съвет на СССР свиква Конгреса на народните депутати на СССР за вземане на решение, потвърждаващо приключването на процеса по съгласуване на интересите и удовлетворяване на претенциите, от една страна, на напускащата република и, от друга страна, на Съюза на ССР, съюзните републики, а също така автономните републики, автономните образувания и националните групи, споменати в част втора на чл. 3 от този закон.

От момента на приемането на такова решение от Конгреса на народните депутати на СССР излизането на съюзната република от СССР се смята за състояло се, а народните депутати от СССР от напусналата република изгубват своите пълномощия.

Конгресът на народните депутати на СССР внася съответните изменения в Конституцията на СССР.

Приложение 2. Карта на Азербайджан

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations.

Map No. 3761 Rev. 9 UNITED NATIONS
September 2014
Department of Field Support
Cartographic Section

Приложение 3.**Заключителен акт на Съвещанието
за сигурност и сътрудничество в Европа
[Извлечение]**

Хелзинки, 1 август 1975 г.

...

Високостоящите представители на държавите участнички тържествено приеха следното:

Въпроси, отнасящи се до сигурността в Европа

Държавите – участнички в Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа,

Като потвърждават своята цел да съдействат за подобряването на отношенията между тях и да осигурят условия, при които народите ще могат да живеят в условия на истински и траен мир, като са предпазени от всякакви заплахи или покушения срещу сигурността им, убедени в необходимостта да полагат усилия за това да направят разведряването както непрекъснат, така и все по-жизнеспособен и всестранен процес, всеобщ по обхват, и убедени в това, че претворяването в живота на резултатите от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа ще бъде един от най-големите приноси в този процес, смятат, че солидарността между народите, както и общият стремеж на държавите участнички към постигане на целите, както те са издигнати от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, трябва да водят към развитието на по-добри и по-тесни взаимоотношения между тях във всички области и по този начин – към преодоляване на противопоставянето, произтичащо от характера на техните отношения в миналото, и към по-добро взаимно разбиране, помнейки общата си история и признавайки, че съществуването на общи елементи в техните традиции и ценности може да им помага в развитието на отношенията им, в изпълняването на желанието им да намират, изцяло вземайки под внимание своеобразието и разнообразието на своите позиции и възгледи, възможностите да обединяват усилията си, за да преодоляват по този начин недоверието и да укрепват доверието, да разрешават

проблемите, които ги разделят, и да си сътрудничат в интерес на човечеството, признавайки неделимостта на сигурността в Европа, както и своята обща заинтересуваност от развитието на сътрудничеството в цяла Европа и между тях самите, и изразявайки своето намерение да предприемат съответните усилия, като признават тясната връзка между мира и сигурността в Европа и в света като цяло и съзнавайки необходимостта всяка от тях да внася своя принос в укрепването на международния мир и сигурност и в съдействието на основните права, на икономическия и социалния прогрес и благосъстоянието на всички народи,
приеха следното:

**Декларация за принципите, от които ще се ръководят
държавите участнички във взаимоотношенията си**

Държавите участнички, като потвърждават привързаността си към мира, сигурността и справедливостта и към процеса на развитие на приятелските отношения и сътрудничеството,

Признавайки, че тази привързаност, отразяваща интересите и стремежите на народите, съдържа отговорност сега и в бъдеще за всяка държава участничка, повишила се в резултат на опита от миналото, потвърждавайки в съответствие с членството си в Организацията на обединените нации и в съответствие с целите и принципите на Организацията на обединените нации, своята пълна и активна подкрепа за Организацията на обединените нации и за повишаването на ролята и на ефективността ѝ в укрепването на международния мир, сигурност и справедливост и при съдействието ѝ за решаване на международни проблеми, както и за развитието на приятелски отношения и сътрудничество между държавите, като изразяват своята обща привързаност към принципите, които са изложени по-долу и които съответстват на Устава на Организацията на обединените нации, а също така и своята обща воля да действат, прилагайки тези принципи в съответствие с целите и принципите на Устава на Организацията на обединените нации, заявяват своята решимост да уважават и да прилагат в отношенията на всяка от тях с всички други държави участнички независимо от техните политически, икономически и социални системи, а също така от техните размери, географско положение и ниво на икономическо развитие следните принци-

пи, всички от които имат първостепенна важност и от които те ще се ръководят във взаимоотношенията си:

I. Суверенно равенство, уважение на правата, присъщи на суверенитета

Държавите участнички ще уважават суверенното равенство и своеобразието си една на друга, а също така всички права, присъщи на техния суверенитет и обхванати от него, които включват по-специално правото на всяка държава на юридическо равенство, на териториална цялост, на свобода и политическа независимост.

Те също така ще уважават една на друга правото свободно да избират и развиват своите политически, социални, икономически и културни системи, също както и правото да установяват свои закони и административни правила.

В рамките на международното право всички държави участнички имат равни права и задължения. Те ще уважават една на друга своето право да определят и осъществяват по свое усмотрение отношенията си с другите държави съгласно международното право и в духа на настоящата Декларация. Те смятат, че границите им могат да се изменят в съответствие с международното право, по мирен път и по споразумение. Те имат също така правото да принадлежат или да не принадлежат към международни организации, да бъдат или да не бъдат участнички в двустранни или многостранни договори, включително правото да бъдат или да не бъдат участнички в съюзни договори; те също така имат право на неутралитет.

II. Неприлагане на сили или на заплаха със сила

Държавите участнички ще се въздържат в своите взаимни, както и изобщо в своите международни отношения от прилагане на сила или на заплаха със сила както срещу териториалната цялост или политическата независимост на всяка една държава, така и по някакъв друг начин, несъвместим с целите на Обединените нации и с настоящата Декларация. Никакви съображения не могат да бъдат използвани за това да обосновават обръщането към заплаха със сила или към нейното прилагане в нарушение на този принцип.

Съответно държавите участнички ще се въздържат от всякакви действия, представляващи заплаха със сила или пряко или косвено прилагане на сила срещу друга държава участничка. По

същия начин те ще се въздържат от всякакви прояви на сила с цел принуждаване на друга държава участничка да се откаже от пълното осъществяване на нейните суверенните права. Аналогично в своите взаимоотношения те ще се въздържат също така от каквито и да са актове на репресии с прилагане на сила.

Никакво такова прилагане на сила или на заплахата със сила няма да се използва като средство за уреждане на спорове или на въпроси, които могат да предизвикат спорове между тях.

III. Ненарушимост на границите

Държавите участнички разглеждат като ненарушими всички граници помежду им, както и границите на всички държави в Европа, и затова те ще се въздържат сега и в бъдеще от всякакви посегателства срещу тези граници.

Те съответно ще се въздържат също така от всякакви искания или действия, насочени към завладяването и узурпирането на части от или на цялата територия на която и да е държава участничка.

IV. Териториална цялост на държавите

Държавите участнички ще уважават териториалната цялост на всяка от тях. В съответствие с това те ще се въздържат от каквито и да са действия, несъвместими с целите и принципите на Устава на Организацията на обединените нации, срещу териториалната цялост, политическата независимост или единството на всяка държава участничка, и в частност от всякакви такива действия, представляващи прилагане на сила или заплахата със сила.

Аналогично държавите участнички ще се въздържат от това една на друга да правят териториите си обект на военна окупация или на други преки или косвени мерки за прилагане на сила в нарушение на международното право или в обект на придобиване с помощта на такива мерки, или да отправят заплахи за извършване на последните. Никаква окупация или придобиване от такъв вид няма да се признава за законно.

V. Мирно уреждане на споровете

Държавите участнички ще разрешават споровете между себе си с мирни средства по такъв начин, че да не подлагат на заплахата международния мир и сигурност и справедливостта. Те добросъвестно и в дух на сътрудничество ще полагат усилия в кратък срок да стигнат до справедливо решение, основаващо се на международното право. За тези цели те ще използват такива

средства, като преговори, преглед, посредничество, помирение, арбитраж, съдебно производство или други мирни средства по свой собствен избор, включително всякакви процедури за урегулиране, съгласувани преди възникването на споровете, в които те биха били страни. В случай, че страните в спора не постигнат разрешаването му по пътя на някое от споменатите по-горе мирни средства, те ще продължат да търсят съгласувани между тях пътища за мирно урегулиране на спора. Държавите участнички, които са страни в спора между тях, както и другите държави участнички, ще се въздържат от всякакви действия, които могат да влошат положението до такава степен, че да бъде поставено под заплаха поддържането на световния мир и сигурност и с това мирното урегулиране на спора да стане по-трудно.

VI. Ненамеса във вътрешните работи

Държавите участнички ще се въздържат от каквато и да е намеса – пряка или косвена, индивидуална или колективна, във вътрешните работи, които са от вътрешната компетентност на друга държава участничка, независимо от техните взаимоотношения. Те съответно ще се въздържат от всякаква форма на въоръжено вмешателство или от заплахи за такава намеса срещу друга държава участничка. Точно по този начин те ще се въздържат от всякакъв друг акт на военна или политическа, икономическа или друга принуда, насочен към това [дадена държава участничка] да подчинят на собствените си интереси осъществяването от страна на друга държава участничка на права, присъщи на нейния суверенитет, и по този начин да си осигурят предимства от какъвто и да е вид. Те съответно ще се въздържат, включително и от оказване на пряка или косвена помощ на терористична дейност, на подривна или друга [подобна] дейност, насочена към насилствено сваляне на режима от друга държава участничка.

VII. Зачитане на правата на човека и основните свободи, включително на свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Държавите участнички ще зачитат (уважават) правата на човека и основните свободи, в т. ч. свободата на мисълта, съвестта, религията и убежденията на всички, без разлика на раса, пол, език и религия. Те ще поощряват и развиват ефективното осъществяване на гражданските, политическите, икономическите, социалните, културните и други права и свободи, всички които

произтичат от достойството, присъщо на човешката личност, и са от съществено значение за нейното свободно и пълно развитие. В тези рамки държавите участнички ще признават и ще зачитат (уважават) свободата на личността да изповядва еднолично или съвместно с други религия или вяра, действайки според повелята на собствената си съвест.

Държавите участнички, на чиято територия има национални малцинства, ще уважават правото на лицата, принадлежащи към такива малцинства, на равенство пред закона, ще им предоставят пълната възможност да се ползват фактически от правата на човека и от основните свободи и по този начин ще защитават техните законни интереси в тази област. Държавите участнички признават всеобщото значение на правата на човека и на основните свободи, уважението към които представлява съществен фактор за мира, справедливостта и благополучието, необходими за осигуряването на развитието на приятелски отношения и сътрудничество между тях, както и между всички държави.

Те постоянно ще уважават тези права и свободи в своите взаимни отношения и ще полагат усилия – съвместно и самостоятелно, в т. ч. и в сътрудничество с Организацията на обединените нации, с оглед на това да съдействат за всеобщото им и ефективно зачитане.

Те потвърждават правото на лицата да знаят своите права и задължения в тази област и да постъпват в съответствие с тях. В областта на правата на човека и на основните свободи държавите участнички ще действат в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН и Всеобщата декларация за правата на човека. Те също така ще изпълняват своите задължения така, както те са установени в международните декларации и споразумения в тази област, включвайки в т. ч. и Международните пактове за правата на човека, ако те са свързани с тях.

VIII. Равноправие и право на народите да се разпореждат със съдбата си

Държавите участнички ще уважават равноправието и правото на народите да се разпореждат със съдбата си, като действат постоянно в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН и съответните норми на международното право, включително и тези, които се отнасят до териториалната цялост на държавите. Изхождайки от принципа на равноправие и правото на народите

да се разпореждат със съдбата си, всички народи винаги имат право в условията на пълна свобода да определят когато и както те желаят своя вътрешен и външен политически статут, без външна намеса и да осъществяват по свое усмотрение политическото, икономическото, социалното и културното си развитие.

Държавите участнички потвърждават всеобщото значение на уважаването и на ефективното осъществяване на равноправието и правото на народите да се разпореждат със съдбата си за развиването на приятелски отношения между тях, както и между всички държави [на планетата]; те също така напомнят за важността да се изключи всяка възможна форма на нарушаване на този принцип.

IX. Сътрудничество между държавите

Държавите участнички ще развият своето сътрудничество една с друга, както и с всички държави [на планетата] във всички области в съответствие с целите и принципите на Устава на ООН. Развивайки своето сътрудничество, държавите участнички ще придават особено значение на областите [на сътрудничество], така както те са определени в рамките на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, при което всяка от тях ще внася своя принос в условията на пълно равенство. Те ще се стремят, развивайки сътрудничеството си като равни, да съдействат за взаимното разбиране и доверие, за дружествените и добросъседски отношения между тях, за международния мир, за сигурността и справедливостта. Те ще се стремят на равни начала да развият своето сътрудничество, да повишават благосъстоянието на народите и да способстват за претворяването в живота на техните стремежи, използвайки по-специално изгодите, които произтичат от разширяващото се взаимно опознаване и от техния напредък и постижения в икономическата, научната, техническата, социалната, културната и хуманитарната област.

Те ще предприемат стъпки за съдействие за условията, благоприятстващи за това да се направят тези изгоди достъпни за всички; те ще отчитат интересите на всички за намаляване на различията в нивата на икономическо развитие, и по-специално интересите на развиващите се държави по целия свят. Те потвърждават, че правителствата, учрежденията, организациите и хората могат да играят съответстваща и положителна роля в съдействието за постигане на тези цели на тяхното сътрудничество.

Те ще се стремят, разширявайки сътрудничеството си, както това е формулирано по-горе, да развиват едни с други по-тесни взаимоотношения на по-добра и по-здрава основа за доброто на народите.

Х. Добросъвестно изпълняване на задълженията съгласно международното право

Държавите участнички ще изпълняват добросъвестно своите задължения съгласно международното право, както и тези ангажименти, които произтичат от общопризнати принципи и норми на международното право, както и тези задължения, които идват от съответстващи на международното право договори или други споразумения, в които те се явяват страни. При осъществяването на своите суверенни права, включително и правото да установяват свои закони и административни правила, те ще се съобразяват със своите юридически задължения съгласно международното право; освен това те ще отчитат по съответния начин и ще изпълняват положенията на Заключителния акт на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа.

Държавите участнички потвърждават, че в случай, че задълженията им като членки на Организацията на обединените нации според Устава на Организацията на обединените нации се окажат в противоречие с техните ангажименти съгласно някакъв договор или друго международно споразумение, преимуществена сила имат техните задължения според Устава в съответствие с чл. 103 от Устава на ООН. Всички принципи, изложени по-горе, имат първостепенна важност и следователно ще бъдат прилагани еднакво и строго при интерпретирането на всеки от тях с отчитане на останалите.

Държавите участнички изразяват своята решимост изцяло да уважават и прилагат тези принципи, така както те са изложени в настоящата Декларация, във всички аспекти на своите взаимоотношения и сътрудничество, за да осигурят така предимства за всяка държава участничка, произтичащи от тяхното зачитане и от прилагането от всички на тези принципи.

Държавите участнички, като вземат предвид изложените по-горе принципи, и по-специално първата фраза на десетия принцип – „Добросъвестно изпълняване на задълженията съгласно международното право“, отбелязват, че настоящата Декларация не засяга техните права и задължения, както и съответ-

ните договори и други споразумения и договорености. Държавите участнички изразяват своето убеждение за това, че зачитането на тези принципи ще спомага за развитието на нормални и приятелски отношения и за напредъка на сътрудничеството между тях във всички области. Те също така изразяват убеждението си, че зачитането на тези принципи ще спомага за развитието на политическите контакти между тях, които на свой ред ще съдействат за по-доброто взаимно разбиране на техните позиции и възгледи. Държавите участнички заявяват за своето намерение да осъществяват своите отношения с всички други държави [на планетата] в духа на принципите, изложени в настоящата Декларация.

Приложение 4.

**Организация на
обединените нации**

Съвет за сигурност

**РЕЗОЛУЦИЯ 822 (1993)
ОТ 30 АПРИЛ 1993 Г.**

Съветът за сигурност,
позовавайки се на изявленията, направени от председателя на Съвета за сигурност на 29 януари¹ и на 6 април² 1993 г. за Нагорнокарабахския конфликт,
като приема за сведение доклада на генералния секретар от 14 април 1993 г.³,

като изразява сериозна загриженост във връзка с влошаването на отношенията между Република Армения и Азербайджанската република,

отбелязвайки с безпокойство ескалацията на въоръжените военни действия, и по-специално последното нахлуване на местни арменски сили в Келбаджарския район на Азербайджан,

бидейки загрижен от това, че тази ситуация заплашва мира и сигурността в региона,

като изразява сериозна загриженост във връзка с преместването на голям брой граждански лица и с извънредната хуманитарна ситуация в региона, в частност в Келбаджарския район,

потвърждавайки отново уважението към суверенитета и териториалната цялост на всички държави в региона,

също така, потвърждавайки отново ненарушимостта на международните граници и недопустимостта на прилагането на сила за придобиване на територии,

като заявява своята подкрепа за мирния процес, осъществяван в рамките на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, и бидейки дълбоко загрижен от разрушителните последиствия, които може да има за този процес ескалацията на въоръжените военни действия,

1. *иска* незабавно прекратяване на всички военни действия и враждебни актове с цел установяване на твърдо прекратяване

на огъня, а също така и незабавно извеждане на всички окупационни сили от Келбаджарския район и от другите неотдавна окупирани райони на Азербайджан;

2. *настоятелно призовава* заинтересуваните страни незабавно да възобновят преговорите с цел разрешаване на конфликта в рамките на мирния процес на Минската група на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и да се въздържат от всякакви действия, които затрудняват мирното решаване на проблема;

3. *призовава* да се осигури безпрепятственото извършване на международната дейност за оказване на хуманитарна помощ в региона, по-специално във всички райони, засегнати от конфликта, за да се облекчат с това страданията на гражданското население, и отново потвърждава, че всички страни са длъжни да спазват принципите и нормите на международното хуманитарно право;

4. *моли* генералния секретар, консултирайки се с действащия председател на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, а също така и с председателя на Минската група, да направи оценка на ситуацията в региона, по-специално в Келбаджарския район на Азербайджан, и да представи на Съвета последващ доклад;

5. *постановява* да продължи активно да се занимава с този въпрос.

Приета единодушно на 3205-ото заседание.

Източник: *Официальные отчеты Совета Безопасности, Резолюции и решения за 1993 год.*

¹ S/25199.

² S/25539.

³ *Официальные отчеты Совета Безопасности, сорок восьмой год, Дополнение за апрель, май и июнь 1993 года, Документ S/25600.*

Приложение 5.

**Организация на
обединените нации**

Съвет за сигурност

**Резолюция 853 (1993)
от 29 юли 1993 г.**

*Съветът за сигурност,
потвърждавайки своята Резолюция 822 (1993) от 30 април
1993 г.,*

*след като разгледа доклада на председателя на Минската
група на Съвещанието за безопасност и сътрудничество в Европа
от 27 юли 1993 г.¹,*

*изразявайки сериозна загриженост във връзка с влошава-
нето на отношенията между Република Армения и Азербайджан-
ската република и напрежението между тях,*

*като приветства приемането от заинтересуваните страни
на плана за неотложни мерки по изпълнението на неговата Резо-
люция 822 (1993),*

*отбелязвайки с тревога ескалацията на военните дейст-
вия, и по-специално завземането на Агдамския район в Азер-
байджан,*

*бидейки разтревожен от това, че такова положение про-
дължава да заплашва мира и сигурността в региона,*

*изразявайки отново сериозна загриженост във връзка с
преместването на голям брой граждански лица в Азербайджан и
от извънредната хуманитарна ситуация в региона,*

*потвърждавайки отново суверенитета и териториалната
цялост на Азербайджан и на всички други държави в региона,*

*също така потвърждавайки отново ненарушимостта на
международните граници и недопустимостта от прилагане на
сила за придобиване на територии,*

1. осъжда завземането на Агдамския район и на всички
други неотдавна окупирани райони на Азербайджанската ре-
публика;

2. *осъжда също така* всички враждебни действия в региона, по-специално нападенията над граждански лица и бомбардировките и артилерийските обстрели на населени райони;

3. *иска незабавното прекратяване* на всички военни действия и незабавното, пълно и безусловно извеждане на участващите в конфликта окупационни сили от Агдамския район и всички други неотдавна окупирани райони на Азербайджан;

4. *призовава* заинтересуваните страни да постигнат твърди договорености за прекратяване на огъня и да ги спазват;

5. *отново потвърждава* в контекста на точка 3 и 4 по-горе своите предишни призови за възстановяване на икономическите, транспортните и енергийните връзки в региона;

6. *одобрява* продължаващите усилия на Минската група на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа за осигуряване на мирно разрешаване на конфликта, включително усилията за изпълнение на Резолюция 822 (1993), и изразява сериозна загриженост във връзка с пагубните за тези усилия последици от ескалацията на военните действия;

7. *приветства* мерките по подготовка на наблюдателната мисия на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, включително графика на нейното разгръщане, а също така разглеждането в рамките на Съвещанието на предложението за осигуряване на присъствие на Съвещанието в региона;

8. *настоятелно призовава* заинтересуваните страни да се въздържат от всякакви действия, възпрепятстващи мирното разрешаване на конфликта, и да продължат преговорите в рамките на Минската група, а също така посредством преки контакти между тях, с цел постигане на окончателно урегулиране;

9. *настоятелно призовава* правителството на Република Армения да продължи да оказва своето влияние с цел осигуряване на спазването от страна на арменците от нагорнокарабахския регион на Азербайджан на положенията на Резолюция 822 (1993) и на настоящата Резолюция и приемането от тяхна страна на предложенията на Минската група;

10. *настоятелно призовава* държавите да се въздържат от доставки на каквото и да е оръжие и военно имущество, които биха могли да доведат до ескалация на конфликта или до продължаване на окупацията на територията;

11. *отново призовава* да се осигури безпрепятственото извършване на международната дейност по оказване на хуманитарна помощ в региона, по-специално във всички райони, засегнати от конфликта, като с това се облекчат нарасналите страдания на гражданското население, и отново потвърждава, че всички страни са длъжни да спазват принципите и нормите на международното хуманитарно право;

12. *моли* генералния секретар и съответните международни институции да предоставят спешна хуманитарна помощ на пострадалото гражданско население и да помогнат на преместените лица да се завърнат в своите домове;

13. *моли* генералния секретар, консултирайки се с действащия председател на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, а също и с председателя на Минската група, да продължи да представя на Съвета доклади за развитието на ситуацията;

14. *постановява* да продължи активно да се занимава с този въпрос.

Приета единодушно на 3259-ото заседание.

Източник: *Официальные отчеты Совета Безопасности, Резолюции и решения за 1993 год.*

¹ *Официальные отчеты Совета Безопасности, сорок восьмой год, Дополнение за июль, август и сентябрь 1993 года, Документ S/26184.*

Приложение 6.

**Организация на
обединените нации**

Съвет за сигурност

**Резолюция 874 (1993)
от 14 октомври 1993 г.**

Съветът за сигурност,
потвърждавайки своите Резолюции 822 (1993) от 30 април 1993 г. и 853 (1993) от 29 юли 1994 г. и позовавайки се на изявлението, прочетено от председателя на Съвета за сигурност от името на Съвета на 18 август 1993 г.¹,

като разгледа писмото на председателя на Минската конференция на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа за Нагорни Карабах от 1 октомври 1993 г. до председателя на Съвета за сигурност²,

като изразява своята сериозна загриженост за това, че продължаването на конфликта в нагорнокарабахския регион на Азербайджанската република и около него и запазването на напрежението в отношенията между Република Армения и Азербайджанската република биха създали заплаха за мира и сигурността в региона,

отбелязвайки срещите на високо равнище, проведени в Москва на 8 октомври 1993 г., и изразявайки надежда за това, че те ще спомагат за подобряването на положението и за мирното урегулиране на конфликта,

потвърждавайки отново суверенитета и териториалната цялост на Азербайджан и на всички други държави в региона,

потвърждавайки също така отново ненарушимостта на международните граници и недопустимостта на прилагането на сила за придобиване на територии,

изразявайки отново своята сериозна загриженост във връзка със страданията на хората, предизвикани от конфликта и от извънредната хуманитарна ситуация в региона, и изразявайки по-специално своята сериозна загриженост във връзка с преместването на голям брой граждански лица в Азербайджан,

1. *призовава* заинтересуваните страни да направят ефективно и постоянно прекратяването на огъня, установено в резултат на преките контакти, предприети със съдействието на правителството на Руската федерация в подкрепа на Минската група на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа;

2. *отново заявява пълната си подкрепа* за мирния процес, осъществяван в рамките на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, а също така за неуморните усилия на Минската група;

3. *приветства и препоръчва на вниманието* на страните „Обновения график на неотложните мерки за осъществяване на Резолюции 822 (1993) и 853 (1993) на Съвета за сигурност³“, изработен на 28 септември 1993 г. на съвещанието на Минската група и представен на заинтересуваните страни от председателя на Групата при всеобщата поддръжка на деветте други [странни] членки на тази Група, и призовава страните да го приемат;

4. *изразява убеденост* в това, че всички други нерешени въпроси, произтичащи от конфликта и неразгледани пряко в „Обновения график“, трябва бързо да бъдат решени в рамките на мирните преговори в контекста на Минския процес;

5. *призовава* към незабавното осъществяване на взаимните и неотложни мерки, предвидени в „Обновения график“ на Минската група, включително извеждането на силите от неотдавна окупираните територии и отстраняването на всички препятствия за комуникациите и транспорта;

6. *призовава също така* към скорошно свикване на Минската конференция с цел постигане на урегулирането на конфликта по пътя на преговорите, както се предвижда в „Обновения график“ в съответствие с Мандата на Съвета на министрите при Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа от 24 март 1992 г.;

7. *моли* генералния секретар да се отзове положително на предложението да изпрати представител за участие в Минската конференция и да окаже всякаква възможна помощ за провеждане на преговори по същество след откриването на Конференцията;

8. *поддържа* сформиранията от Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа наблюдателна мисия;

9. *призовава* всички страни да се въздържат от каквито и да са нарушения на международното хуманитарно право и подновява своя призив, съдържащ се в Резолюции 822 (1993) и 853 (1993), да се осигури безпрепятствено извършване на международната дейност по оказване на хуманитарна помощ във всички райони, засегнати от конфликта;

10. *настоятелно призовава* всички държави в региона да се въздържат от всякакви враждебни актове и от каквото и да е вмешателство или нахлуване, които биха довели до разрастване на конфликта и биха подкопали мира и сигурността в региона;

11. *моли* генералния секретар и съответните международни институции да предоставят извънредна хуманитарна помощ на пострадалото гражданско население и да помогнат на бежанците и на преместените лица да се върнат в своите домове с достойнство и в условията на безопасност;

12. *моли* генералния секретар, действащия председател на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и председателя на Минската конференция да продължат да представят на Съвета доклади за хода на Минския процес и по всички аспекти на ситуацията на място, а също така за настоящото и бъдещото сътрудничество между Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и Организацията на обединените нации във връзка с това;

13. *постановява* да продължи активно да се занимава с този въпрос.

Приета единодушно на 3292-рото заседание.

Източник: *Официальные отчеты Совета Безопасности, Резолюции и решения за 1993 год.*

¹ S/26326.

² *Официальные отчеты Совета Безопасности, сорок восьмой год, Дополнение за октябрь, ноябрь и декабрь 1993 года, Документ S/26522.*

³ *Пак там, Документ S/26522, приложение.*

Приложение 7.

**Организация на обединените нации
Съвет за сигурност**

Резолюция 884 (1993) от 12 ноември 1993 г.

Съветът за сигурност,

като потвърждава своите Резолюции 822 (1993) от 30 април 1993 г., 853 (1993) от 29 юли 1993 г. и 874 (1993) от 14 октомври 1993 г.,

потвърждава своята пълна поддръжка за мирния процес, осъществяван в рамките на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа, и за неуморните усилия на Минската група на Съвещанието,

приема за сведение писмото на действащия председател на Минската конференция на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа за Нагорни Карабах от 9 ноември 1993 г. до председателя на Съвета за сигурност и допълненията към него¹,

изразява сериозна загриженост от това, че продължаването на конфликта в нагорнокарабахския регион на Азербайджанската република и около него и запазването на напрежението в отношенията между Република Армения и Азербайджанската република ще представляват заплаха за мира и сигурността в региона,

отбелязвайки с тревога ескалацията на военните действия поради нарушенията на прекратяването на огъня и прекомерното прилагане на сила в отговор на тези нарушения, поспециално окупацията на Зангеланския район и на град Горадиз в Азербайджан,

потвърждавайки суверенитета и териториалната цялост на Азербайджан и всички други държави в региона,

потвърждавайки също така ненарушимостта на международните граници и недопустимостта на прилагането на сила за придобиване на територии,

изразявайки сериозна загриженост по повод на най-последния случай на преместване на голям брой граждански лица и възникването на извънредна хуманитарна ситуация в

Зангеланския район и в град Горадиз и на южната граница на Азербайджан,

1. *осъжда* неотдавнашните нарушения на установеното от страните прекратяване на огъня, които повлякоха след себе си възобновяване на военните действия, и по-специално осъжда окупирането на Зангеланския район и на град Горадиз, нападенията над мирни жители и обстрелването на територията на Азербайджанската република;

2. *призовава* правителството на Армения да използва своето влияние с цел да постигне спазване от страна на арменците от нагорнокарабахския регион на Азербайджан на Резолюции 822 (1993), 853 (1993) и 874 (1993) и да осигури това на въвлечените [в конфликта] сили да не се предоставят средства за продължаване на тяхната военна кампания;

3. *с удовлетворение отбелязва* изявлението на деветте [държави] членки на Минската група на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа от 4 ноември 1993 г.¹ и високо оценява съдържащите се в него предложения по отношение на едностранните изявления за прекратяване на огъня;

4. *изисква* от заинтересуваните страни незабавно прекратяване на военните действия и враждебните актове, едностранно извеждане на окупационните сили от Зангеланския район и от град Горадиз и извеждане на окупационните сили от другите окупирани неотдавна райони на Азербайджан в съответствие с „Обновения график на неотложните мерки за осъществяване на Резолюции 822 (1993) и 853 (1993) на Съвета за сигурност“² с внесените в него поправки на съвещанието на Минската група, състояло се във Виена на 2 – 8 ноември 1993 г.;

5. *по най-настоятелен начин призовава* заинтересуваните страни спешно да възобновят спазването на прекратяването на огъня, установено в резултат на преките контакти, предприети със съдействието на правителството на Руската федерация в подкрепа на Минската група, и да го направят ефективно и постоянно; и да продължат търсенето на възможности за урегулиране на конфликта по пътя на преговорите в контекста на Минския процес и на „Обновения график“ с внесените в него поправки на съвещанието на Минската група, състояло се на 2 – 8 ноември 1993 г.;

6. *отново призовава настоятелно* всички държави в региона да се въздържат от всякакви враждебни актове и от каквото и да е вмешателство, които биха довели до разрастване на конфликта и биха подкопали мира и сигурността в района;

7. *моли* генералния секретар и съответните международни институции да предоставят спешно хуманитарна помощ на пострададалото гражданско население, включително на населението в Зангеланския район и в град Горадиз и на южната граница на Азербайджан и да помогне на бежанците и на преместените лица да се върнат в домовете си с достойнство и без да се излагат на опасности;

8. *отново се обръща с молба* към генералния секретар, към действащия председател на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и към председателя на Минската конференция и за в бъдеще да съобщават на Съвета за хода на Минския процес и за всички аспекти на положението на място, поспециално за осъществяването на съответните негови резолюции, и за сегашното и бъдещото сътрудничество между Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа и Организацията на обединените нации в това отношение;

9. *постановява* да продължи активно да се занимава с този въпрос.

Приета единодушно на 3313-тото заседание.

Източник: *Официалните отчеты Совета Безопасности, Резолюции и решения за 1993 год.*

¹ *Официальные отчеты Совета Безопасности, сорок восьмой год, Дополнение за октябрь, ноябрь и декабрь 1993 года, Документ S/26718.*

² *Пак там, Документ S/26522, приложение.*

Приложение 8.

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire

Resolution 1416 (2005)¹**The conflict over the Nagorno-Karabakh region
dealt with by the OSCE Minsk Conference**

1. The Parliamentary Assembly regrets that, more than a decade after the armed hostilities started, the conflict over the Nagorno-Karabakh region remains unsolved. Hundreds of thousands of people are still displaced and live in miserable conditions. Considerable parts of the territory of Azerbaijan are still occupied by Armenian forces, and separatist forces are still in control of the Nagorno-Karabakh region.

2. The Assembly expresses its concern that the military action, and the widespread ethnic hostilities which preceded it, led to large-scale ethnic expulsion and the creation of mono-ethnic areas which resemble the terrible concept of ethnic cleansing. The Assembly reaffirms that independence and secession of a regional territory from a state may only be achieved through a lawful and peaceful process based on the democratic support of the inhabitants of such territory and not in the wake of an armed conflict leading to ethnic expulsion and the de facto annexation of such territory to another state. The Assembly reiterates that the occupation of foreign territory by a member state constitutes a grave violation of that state's obligations as a member of the Council of Europe and reaffirms the right of displaced persons from the area of conflict to return to their homes safely and with dignity.

3. The Assembly recalls Resolutions 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) and 884 (1993) of the United Nations Security Council and urges the parties concerned to comply with them, in particular by

refraining from any armed hostilities and by withdrawing military forces from any occupied territories. The Assembly also aligns itself with the demand expressed in Resolution 853 of the United Nations Security Council and thus urges all member states to refrain from the supply of any weapons and munitions which might lead to an intensification of the conflict or the continued occupation of territory.

4. The Assembly recalls that both Armenia and Azerbaijan committed themselves upon their accession to the Council of Europe in January 2001 to use only peaceful means for settling the conflict, by refraining from any threat of using force against their neighbours. At the same time, Armenia committed itself to use its considerable influence over Nagorno-Karabakh to foster a solution to the conflict. The Assembly urges both governments to comply with these commitments and refrain from using armed forces against each other and from propagating military action.

5. The Assembly recalls that the Council of Ministers of the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) agreed in Helsinki in March 1992 to hold a conference in Minsk in order to provide a forum for negotiations for a peaceful settlement of the conflict. Armenia, Azerbaijan, Belarus, the former Czech and Slovak Federal Republic, France, Germany, Italy, the Russian Federation, Sweden, Turkey and the United States of America agreed at that time to participate in this conference. The Assembly calls on these states to step up their efforts to achieve the peaceful resolution of the conflict and invites their national delegations to the Assembly to report annually to the Assembly on the action of their government in this respect. For this purpose, the Assembly asks its Bureau to create an ad hoc committee comprising, *inter alia*, the heads of these national delegations.

6. The Assembly pays tribute to the tireless efforts of the co-chairs of the Minsk Group and the Personal Representative of the OSCE Chairman-in-Office, in particular for having achieved a ceasefire in May 1994 and having constantly monitored the observance of this ceasefire since then. The Assembly calls on the OSCE Minsk Group co-chairs to take immediate steps to conduct speedy negotiations for the conclusion of a political agreement on the cessation of the armed conflict. The implementation of this agreement will eliminate major consequences of the conflict for all parties and permit the convening

of the Minsk Conference. The Assembly calls on Armenia and Azerbaijan to make use of the OSCE Minsk Process and to put forward to each other, via the Minsk Group, their constructive proposals for the peaceful settlement of the conflict in accordance with the relevant norms and principles of international law.

7. The Assembly recalls that Armenia and Azerbaijan are signatory parties to the Charter of the United Nations and, in accordance with Article 93, paragraph 1 of the Charter, *ipso facto* parties to the statute of the International Court of Justice. Therefore, the Assembly suggests that if the negotiations under the auspices of the co-chairs of the Minsk Group fail, Armenia and Azerbaijan should consider using the International Court of Justice in accordance with Article 36, paragraph 1 of its statute.

8. The Assembly calls on Armenia and Azerbaijan to foster political reconciliation among themselves by stepping up bilateral inter-parliamentary co-operation within the Assembly as well as in other forums such as the meetings of the speakers of the parliaments of the Caucasian Four. It recommends that both delegations should meet during each part-session of the Assembly to review progress on such reconciliation.

9. The Assembly calls on the Government of Azerbaijan to establish contact, without preconditions, with the political representatives of both communities from the Nagorno-Karabakh region regarding the future status of the region. It is prepared to provide facilities for such contacts in Strasbourg, recalling that it did so in the form of a hearing on previous occasions with Armenian participation.

10. Recalling its Recommendation 1570 (2002) on the situation of refugees and displaced persons in Armenia, Azerbaijan and Georgia, the Assembly calls on all member and Observer states to provide humanitarian aid and assistance to the hundreds of thousands of people displaced as a consequence of the armed hostilities and the expulsion of ethnic Armenians from Azerbaijan and ethnic Azerbaijanis from Armenia.

11. The Assembly condemns any expression of hatred portrayed in the media of Armenia and Azerbaijan. The Assembly calls on Armenia and Azerbaijan to foster reconciliation and to restore confidence and mutual understanding among their peoples through schools, universities and the media. Without such

reconciliation, hatred and mistrust will prevent stability in the region and may lead to new violence. Any sustainable settlement must be preceded by and embedded in such a reconciliation process.

12. The Assembly calls on the Secretary General of the Council of Europe to draw up an action plan for support to Armenia and Azerbaijan targeted at mutual reconciliation processes, and to take this resolution into account in deciding on action concerning Armenia and Azerbaijan.

13. The Assembly calls on the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe to assist locally elected representatives of Armenia and Azerbaijan in establishing mutual contacts and interregional co-operation.

14. The Assembly resolves to analyse the conflict-settlement mechanisms existing within the Council of Europe, in particular the European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, in order to provide its member states with better mechanisms for the peaceful settlement of bilateral conflicts as well as internal disputes involving local or regional territorial communities or authorities which may endanger human rights, stability and peace.

15. The Assembly resolves to continue monitoring on a regular basis the evolution of this conflict towards its peaceful resolution and decides to reconsider this issue at its first part-session in 2006.

¹ **Assembly** debate on 25 January 2005. (2nd Sitting). (See: Doc. 10364, report of the Political Affairs Committee, rapporteur: Mr Atkinson).

Text adopted by the Assembly on 25 January 2005 (2nd Sitting).

Приложение 9.**Парламентарна асамблея на Съвета на Европа****РЕЗОЛУЦИЯ 1416 (2005)*
за конфликта в нагорнокарабахския регион,
с чието решаване се занимава
Минската конференция на ОССЕ**

1. Парламентарната асамблея съжالياва за това, че повече от десет години след началото на военните действия конфликтът в нагорнокарабахския регион остава неурегулиран. Стотици хиляди хора до днес се намират в положението на преместени лица и живеят в ужасяващи условия. Значителна част от територията на Азербайджан както преди е окупирана от арменските сили, а нагорнокарабахският регион все още се контролира от силите на сепаратистите.

2. Асамблеята изразява загриженост във връзка с това, че военните действия и предшествалите ги широкоразпространени факти на етническа враждебност доведоха до масово прогонване по признак етническа принадлежност и до възникване на моноетнически райони, принуждаващи ни да си спомним за ужасната концепция на етническото прочистване.

Асамблеята отново потвърждава, че независимостта и излизането на някоя регионална територия от състава на дадена държава са възможни само в резултат на законен и мирен процес, в чиято основа лежи демократичната поддръжка на жителите на тази територия, а не като следствие на въоръжен конфликт, водещ до изгонване [на част от населението] по етнически признак и до фактическа анексия на такава територия от друга държава. Асамблеята отново заявява това, че окупирането на чужда територия от която и да е държава членка [на Съвета на Европа] представлява само по себе си сериозно нарушение на задълженията на тази държава като член на Съвета на Европа, и отново потвърждава правото на преместените от района на конфликта лица на безопасно и достойно завръщане в домовете им.

3. Асамблеята се позовава на Резолюции 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) и 884 (1993) на Съвета за Сигурност на Организацията на обединените нации и настоятелно призовава съответните държави да ги спазват, и по-специално да се въздържат от всякакви враждебни актове, и да изведат въоръжените си сили от всички окупирани територии. Асамблеята също така се присъединява към изискването, изразено в Резолюция 853 (1993) на Съвета за сигурност на Организацията на обединените нации, и съответно настоятелно призовава всички държави членки да се въздържат от доставки на всякакво оръжие и военно имущество, които биха могли да доведат до ескалация на конфликта или до продължаване на окупацията на териториите [на Азербайджан].

4. Асамблеята напомня, че и Азербайджан и Армения се задължиха при влизането си като членове в Съвета на Европа през януари 2001 г. да използват само мирни средства за уреждане на конфликта, като се въздържат от заплахи за прилагане на сила срещу съседите си. Пак по това време Армения се задължи да използва своето значително влияние в нагорнокарабахския регион, за да съдейства за разрешаването на конфликта. Асамблеята настоятелно призовава правителствата на двете държави да спазват своите ангажименти и да се въздържат от прилагане на въоръжена сила една срещу друга, а също така от ескалация на военните действия.

5. Асамблеята напомня, че Съветът на министрите при Съвещанието по сигурността и сътрудничеството в Европа (СССЕ) постигна договореност през март 1992 г. в Хелзинки да организира конференция в Минск, която трябва да стане форум за провеждане на преговори за мирното уреждане на конфликта. Азербайджан, Армения, Беларус, Германия, Италия, Руската федерация, Съединените американски щати, Турция, Франция, бившата Чешка и Словашка федеративна република и Швеция се договориха да вземат участие в тази конференция. Асамблеята призовава тези държави да активизират усилията си за постигане на мирно уреждане на конфликта и предлага на техните национални делегации в Асамблеята ежегодно да представят на Асамблеята доклад за действията на правителствата на своите държави по този въпрос. За това Асамблеята се обръща към своето Бюро с молба да учреди специален комитет, състоящ се по-специално от ръководителите на националните делегации на тези държави.

6. Асамблеята отдава дължимото на неуморните усилия на съпредседателя на Минската група и на личния представител на действащия председател на ОССЕ по-специално за сключването през май 1994 г. на споразумение за прекратяване на огъня и за последващия контрол за неговото спазване. Асамблеята призовава съпредседателите на Минската група на ОССЕ незабавно да вземат мерки за провеждане на преговори възможно най-скоро с цел да се изработи политическо споразумение за прекратяване на въоръжения конфликт, чието изпълнение ще отстрани основните последствия от конфликта за всички страни и ще позволи да се свика Минската конференция. Асамблеята призовава Азербайджан и Армения да се възползват от Минския процес на ОССЕ и активно да разменят през Минската група конструктивни предложения за мирно урегулиране на конфликта съгласно съответните [международни] норми и принципите на международното право.

7. Асамблеята напомня това, че Азербайджан и Армения са подписали Устава на Организацията на обединените нации и съгласно точка 1 на чл. 93 от Устава се явяват *ipso facto* участници в Статута на Международния съд. Съответно Асамблеята предлага на Азербайджан и Армения в случай на неуспешен изход от преговорите под егидата на съпредседателите на Минската група да разгледат възможността да се обърнат към Международния съд в съответствие с точка 1 на чл. 36 от Статута на Съда.

8. Асамблеята призовава Азербайджан и Армения да вървят по пътя на политическото помирение в отношенията си, като активизират двустранното междупарламентарно сътрудничество в рамките на Асамблеята, а също така и на други форуми, като Съвещанието на председателите на парламентите на „кавказката четворка“. Тя [Асамблеята] препоръчва на двете делегации да провеждат срещи по време на всяка част от сесията на Асамблеята за преглед на прогреса в работата за такова помирение.

9. Асамблеята призовава правителството на Азербайджан да установи контакти с представителите на двете общности в нагорнокарабахския регион, за да обсъди с тях въпроса за бъдещия статут на региона. Тя е готова да създаде условия за такива контакти в Страсбург, напомняйки, че вече нееднократно е правила това под формата на изслушвания с участието на Армения.

10. Като се позовава на Препоръка 1570 (2002) за положението на бежанците и преместените лица в Азербайджан, Армения и Грузия, Асамблеята призовава всички държави членки и държави наблюдателки да оказват хуманитарна помощ и съдействие на стотиците хиляди хора, преместени в резултат на военните действия и на прогонването на етническите арменци от Азербайджан и на етническите азербайджанци от Армения.

11. Асамблеята осъжда всички прояви на ненавист в средствата за масова информация в Азербайджан и Армения. Асамблеята призовава Азербайджан и Армения да съдействат за процеса на помирение, за укрепване на доверието и взаимното разбирателство между техните народи чрез предприемане на съответните мерки в училищата, университетите и средствата за масова информация. Без такова помирение ненавистта и недоверието няма да позволят да се постигне стабилност в региона и могат да доведат до нов взрив на насилие. Всяко устойчиво урегулиране трябва да се изгражда на основата на предшестваша го процес на подобно помирение.

12. Асамблеята призовава генералния секретар на Съвета на Европа да подготви план за действие за оказване на конкретна помощ с цел развитие на процесите на взаимно помирение и като отчита настоящата резолюция при взимане на решения за действията по отношение на Азербайджан и Армения.

13. Асамблеята призовава Конгреса на местните и регионалните власти на Съвета на Европа да оказва помощ на избраните по места представители на Азербайджан и Армения при установяването на взаимни контакти и в организирането на междурегионалното сътрудничество.

14. Асамблеята постановява да се разгледат механизмите на урегулиране на конфликти, които съществуват в рамките на Съвета на Европа, в частност Европейската конвенция за мирно разрешаване на спорове, с оглед на това държавите – нейни членки, да имат на свое разположение по-ефективни механизми за мирно урегулиране на двустранни конфликти, а също така на вътрешни спорове, с участие на местни или регионални териториални общности или власти, които могат да заплашват правата на човека, стабилността и мира.

15. Асамблеята постановява да продължи редовно да следи мирното урегулиране на този конфликт и решава да се върне

към разглеждането на този въпрос [по време] на първата част на своята сесия през 2006 г.

* Обсъждане в Асамблеята на 25 януари 2005 г. (2-ро заседание). Виж Документ 10364 – доклад на Комисията по политическите въпроси (докладчик: г-н Аткинсон). Текст, приет от Асамблеята на 25 януари 2005 г. (2-ро заседание).

Приложение 10.

**Договор за дружба между Арменската ССР,
Азербайджанската ССР и Грузинската ССР,
от една страна, и Турция, от друга,
сключен с участието на РСФСР
от 13 октомври 1921 г.
(Карски договор)**

Правителствата на Азербайджанската социалистическа съветска република, на Социалистическа съветска република Армения и на Социалистическа съветска република Грузия, от една страна, и правителството на Великото национално събрание на Турция, от друга страна, като споделят принципа на братство между нациите и признавайки на всички народи правото на самоопределение, движени от желанието да установят между тях постоянни дружески взаимоотношения и неразрушима искрена дружба, основана на взаимните им интереси, решиха да пристъпят към преговори с участието на правителството на Руската социалистическа федеративна съветска република за сключване на договор и назначиха за тази цел за свои пълномощници:

Правителството на Азербайджанската социалистическа съветска република:

Бехбут Шахтактински – народен комисар на работническо-селската инспекция

Правителството на Социалистическа съветска република Армения:

Асканаз Мравян – народен комисар на външните работи

Погос Макинцян – народен комисар на вътрешните работи

Правителството на Социалистическа съветска република

Грузия:

Шалва Елиава – народен комисар по военните и морските въпроси

Александър Сванидзе – народен комисар на външните работи и финансите

Правителството на Великото национално събрание на Турция:

Кязим Карабекир паша – депутат от Адрианопол във Великото национално събрание

Мухтар бей – бивш заместник-министър на обществените работи

Махмуд Шевкет бей – пълномощен представител на Турция в Азербайджан

Правителството на Руската социалистическа република*:

Яков Ганецки – пълномощен представител на РСФСР в Латвия, които след размяната на пълномощията си, за които беше установено, че са в съответстваща и законна форма, се съгласиха по-долу за следното:

Член 1.

Правителството на Великото национално събрание на Турция и правителствата на Социалистическите съветски републики Азербайджан, Армения и Грузия признават за анулирани и изгубили сила всички договори, сключени между правителствата, осъществявали по-рано суверенитет над териториите на договарящите се страни и отнасящи се за обозначените територии, а също така договорите, сключени с трети държави и отнасящи се до закавказките републики.

Признава се, че руско-турският договор, подписан в Москва на 16 Март 1921 (1337) г., се прекратява от действието на този член.

Член 2.

Договарящите се страни се споразумяват да не признават никакви мирни договори или други международни актове, към чието приемане една от договарящите се страни би била принудена със сила.

По силата на това правителствата на Социалистическите съветски републики Азербайджан, Армения и Грузия се съгласяват да не признават никакви международни актове, отнасящи се до Турция и непризнати от националното правителство на Турция, представлявано сега от нейното Велико национално събрание.

Под понятието „Турция“ в настоящия договор се подразбират териториите, включени в Националното турско споразумение от 28 януари 1920 (1336) г., изготвено и провъзгласено от Отоманската палата на депутатите в Константинопол и съобщено на пресата и на всички държави.

От своя страна правителството на Великото национално събрание на Турция да не признава никакви международни ак-

тове, засягащи Азербайджан, Армения и Грузия и непризнати от съответните правителства на тези републики, представлявани в сегашно време от съветските правителства на Азербайджан, Армения и Грузия.

Член 3.

Правителствата на Социалистическите съветски републики Азербайджан, Армения и Грузия, като признават режима на капитулациите за несъвместим със свободното национално развитие на всяка държава, както и с пълното осъществяване на суверенните права, смята за загубили сила и за отменени всички действия и права, имащи някакво отношение към този режим.

Член 4.

Североизточната граница на Турция (по картата на руския Генерален щаб [с мащаб] 1/210.000-5 версти на дюйм) се определя като линията, която започва от село Сарп, намиращо се на [брега на] Черно море, минава през планината Хедисмта, по линията на вододела на планината Шевсед планина Канни-даг, след това тя следва предишната северна административна граница на Ардахански и Карски окръг по талвега на реките Арпачай и Аракс до устието на долното течение на Кара-су (подробно описание на границата и въпросите, отнасящи се до нея, са дадени в *Приложение I и II* на приложената карта, подписана от двете договарящи се страни. В случай на разминаване между текста на договора и картата се дава предпочитание на текста на договора пред картата). На Смесената погранична комисия, съставена от равен брой членове с участието на представител на РСФСР, се възлага да установи в подробности и да прокара на място държавната граница, а също така да постави граничните знаци от *Приложение 4*: Карта.

Член 5.

Турското правителство и съветските правителства на Азербайджан и Армения се споразумяват, че Нахичеванската област в границите, посочени в *Приложение III* на настоящия договор, образува автономна територия под покровителството на Азербайджан.

Член 6.

Турция се съгласява да отстъпи на Грузия суверенитета над пристанището и град Батум и над територията, лежаща на север

от границата, посочена в чл. 4 от настоящия договор и влизаща в състава на Батумски окръг, при условие че:

1) населението на местностите, посочени в настоящия член от договора, ще се ползва с широка местна автономия в административно отношение, която ще осигурява на всяка общност нейните културни и религиозни права, и че на населението ще бъде дадена възможност да въведе поземлен закон, който отговаря на желанията му;

2) на Турция ще бъде предоставен свободен транзит за всички стоки, изпращани за Турция или от нея, през Батумското пристанище безмитно, без да се правят каквито и да са забавяния и без да се облагат с каквито и да са такси, с което на Турция се предоставя правото да използва Батумското пристанище, без да държи сметка за специални такси.

За прилагането на този член незабавно след подписването на настоящия договор ще бъде образувана комисия от представители на двете заинтересувани страни.

Член 7.

Правителствата на Социалистическа съветска Грузия и правителството на Великото национално събрание на Турция се задължават да облекчат преминаването през границата за жителите на пограничните области в условията на спазване на преференциални митнически, полицейски и санитарни правила, които ще бъдат установени по този въпрос от Смесената комисия.

Член 8.

Правителството на Социалистическа съветска Грузия и правителството на Великото национално събрание на Турция, като вземат предвид необходимостта на жителите на пограничните области от двете страни да използват летни и зимни пасища, намиращи се от другата страна на границата, се споразумяват да предоставят на тези жители правото да прекарват добитъка си през границата и да използват обичайните пасища. Митническите формалности, а също така полицейските, санитарните и други правила, прилагани при преминаване на границата, ще бъдат установени от Смесената комисия.

Член 9.

За да осигури отварянето на проливите и свободното преминаване през тях заради търговските връзки на всички народи, Турция и Грузия се споразумяват да предадат окончателното из-

работване на международния статут на Черно море и проливите на специална конференция от делегати на крайбрежните държави, при условие че нейните решения няма да нанесат ущърб на пълния суверенитет на Турция, както и на сигурността на Турция и на нейната столица Константинопол.

Член 10.

Договарящите се страни се споразумяват да не допускат образуване или пребиваване на своя територия на организации или групи, претендиращи за ролята на правителство в друга държава или на част от нейната територия, също както и пребиваване на групи, имащи за цел борба с друга договаряща се страна.

Смята се, че под „турска територия“, спомената в този член, се разбира територията, намираща се под непосредственото военно и гражданско управление на правителството на Великото национално събрание на Турция.

Член 11.

Върху гражданите на договарящите се страни, намиращи се на територията на друга страна [по договора], ще се прилагат всички права и задължения, произтичащи от законите на държавата, в която те се намират, с изключение на задълженията към националната отбрана, от които те ще са освободени.

Въпросите, отнасящи се до семейното и наследственото право и правоспособността на гражданите на договарящите се страни, също представляват изключение от този член. Те ще бъдат разрешени със специално споразумение.

Член 12.

Договарящите се страни прилагат режим на най-облагодетелствана нация към гражданите на всяка от договарящите се страни, пребиваващи на територията на друга страна [по договора].

Този член няма предвид правата, взаимно предоставяни от съветските републики на своя територия на гражданите на други съюзни съветски републики, също както и правата, които Турция предоставя на съюзните ѝ мюсюлмански държави.

Член 13.

Всеки жител на териториите, представлявали до 1919 г. част от Русия и над които е признат суверенитетът на Турция, ще има възможност в случай, ако пожелае [да се откаже] от турско гражданство, свободно да напусне Турция и да вземе със себе си своите вещи и своето имущество или тяхната стойност.

Точно по същия начин всеки жител на териториите, чийто суверенитет е отстъпен от Турция на Грузия, ще има възможност в случай, ако той пожелае да излезе от грузинско гражданство, свободно да напусне грузинската територия и да вземе със себе си своите вещи и имуществото си или тяхната стойност.

Горепосочените жители ще се ползват с месечна отсрочка при призоваване на военна служба от деня на подаването от тях на страна на заявление по установения ред за желанието им да напуснат споменатата територия.

Член 14.

Договарящите се страни се задължават да сключат специално споразумение за бежанците от войните [в периода] 1918 – 1920 г. в шестмесечен срок от деня на подписване на настоящия договор.

Член 15.

Всяка от договарящите се страни се задължава да обяви незабавно след [подписването на] настоящия договор пълна амнистия за гражданите на другата страна за престъпления и простъпки, извършени в резултат на войната на Кавказкия фронт.

Член 16.

Договарящите се страни са съгласни в двумесечен срок от деня на подписването на настоящия договор взаимно да осъществят връщане в родината на бившите военни и граждански пленници, останали на територията на една от договарящите се страни.

Член 17.

С цел да се осигури непрекъснатост на съобщенията между страните договарящите се страни се задължават да предприемат по пътя на взаимното споразумяване всички необходими мерки за запазване и развитие с възможната бързина на железопътните, телеграфните и другите средства за комуникация, а също така и за осигуряване на свободното придвижване на хора и стоки между договарящите се страни без каквито и да са забавания. Въпреки това се признава, че както по отношение на придвижването, влизането и излизането на пътуващите, така и на придвижването на стоки, изцяло ще се прилагат установените във всяка държава правила по тези въпроси.

Член 18.

С цел да се организират търговските връзки и да се урегулират всички икономически, финансови и други въпроси, необ-

ходими за укрепването на дружеските отношения между договарящите се страни, незабавно след подписването на настоящия договор ще бъде свикана в Тифлис комисия [съставена] от представители на заинтересуваните страни.

Член 19.

Договарящите се страни се задължават да сключат в срок от три месеца от деня на подписване на настоящия договор консулски конвенции.

Член 20.

Настоящият договор, сключен между правителствата на Турция, Армения, Азербайджан и Грузия, подлежи на ратифициране.

Размяната на ратификациите ще се състои в Ереван във възможно най-близко бъдеще.

Настоящият договор ще влезе в сила от момента на размяната на ратификационните грамоти, с изключение на чл. 6, 14, 15, 16, 18 и 19, които влизат в сила незабавно след подписването на договора.

Като удостоверяват [верността на] изложеното, споменатите пълномощници подписаха настоящия договор и го скрепиха със своите печати.

Този договор е съставен в 5 екземпляра в Карс на „13“ октомври 1921 (1337) г.

[Подписи]:

Мравян

Кязъм Карабекир

Макинцян

Вели

Шахтактински

Мухтар

Елиава

Махмуд Шевкет

Сванидзе

Ганецкий

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Североизточната граница на Турция е установена по посочения по-долу начин (съгласно картата на руския Генерален щаб в мащаб 1/210.000-5 версти за дюйм):

Село Сарп на Черно море – планината Кара-Шалвар (5014) по-нататък по вододела към Р. Ц., който е северно от село В. Марадиди – пресича северно от с[ело] Марадиди р[ека] Хедис-Мта (7053) – планината Ква-кибе – село Катарети – линията на вододела на планината Медзибана – планината Герат Кесун (6468), продължавайки след това по линията на вододела на планината Корда (7910), излиза по западната част на Шевшетския хребет, излиза на планината Сарп-чай (Караиссал) (8478) – Квиралския проход, а оттам на предишната административна граница на бившия Артвински окръг до планината Клил (Грманъ) (8357), следвайки предишната граница на Ардаханския окръг, излиза на североизток от село Бадела до река Посхов-чай и следва по тази река на юг до пункта северно от село Чамчах, там оставя тази река и вървейки по вододела, излиза на планината Армилян Баши (8512), преминава по планините Келле-Тапа (8463) – планината Харман-Тапа (9709), достига планината Касрис-Сери (9681) и продължава по река Карзамет-чай до река Кура, откъдето върви по талвега на река Кура до пункта, който е на изток от село Картанакев, където се отделя от Кура, преминава по линията на вододела на планината Кара-оглу (7259) – от там, като разделя на две части езерото Хазапин, излиза до височина 7580 (7560), от там до планината Гек-даг (9152) – по планините Ум-Тапаляр (9783), където свършва границата с Грузия и започва границата с Армения. Тая-кала (9716) – връх 9065 – където оставя предишната граница на Ардахански окръг и върви по планините Бол. Ах-Баба (9963 или 9973) – 8828 или 8827-7602 – и по-нататък по права линия към височината и 7518, преминавайки източно от село Ибиш и след това до планината Къзъл-Даш (7439 или 7440 или 7490) – село Нови Къзъл-Даш – и оттам, продължавайки по реката, течаща през Нови Къзъл-Даш до нейния завой на северозапад от Кара-Мамед, се движи след това по вододела и излиза на река Джамушбу-Чай* (разположена на изток от селата Делавер, б-Кмлъ и Тихнис) – през село Вартанлъ Баш-Шурагел, продължавайки по споменатата река, излиза до река Арпачай на север от

село Кялява или Калали – от тук продължава по талвега на Аракс до вливането на Долни Аракс в него.

N. В. Разбира се, границата се движи по линиите на вододела на посочените по-горе височини.

* Наименованието Джамушбу-Чай не е посочено на картата, издадена през 1899 г.

[Подписи]:

Мравян	Кязъм Карабекир
Макинцян	Вели
Шахтактински	Мухтар
Елиава	Махмуд Шевкет
Сванидзе	
Ганецкий	

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Като взема под внимание, че пограничната линия, както това е посочено в *Приложение I*, се движи по талвезите на Арпа-чай и Аракс, правителството на Великото национално събрание на Турция се задължава да оттегли линията на блокхаусите на разстояние осем версти от железопътната линия Александропол – Ериван по сегашното ѝ трасе в района на Арпа-чай и на разстояние четири версти от гореспоменатата железопътна линия в района на Аракс. Линиите, ограничаващи гореспоменатите райони, са посочени по-долу за зоната на Арпа-чай в пунктовете А и Б в § 1 и за зоната на Аракс в § 2.

§ 1. Зона на Арпа-чай

А) На югоизток от Вартанлъ, на изток от Узун-Килис, през планината Бозур (5096), – 5084 – 5047 – на изток от Карамир-банк – Учтапа (6578 или 5578) на изток от Араз-оглу, на изток от Ани, достига Арпа-чай на запад от Еникей.

Б) Отделя се от Арпа-чай на изток от височина 5019 се движи на право към височина 5841 – на четири версти на изток от Къзъл-Кула, на две версти на изток от Боджали – след това река Дигорчай – продължава по тази река до село Дуз-Кечут и отива на право на север от развалините на Карабак и излиза на Арпа-чай.

§ 2. Зона на Аракса

Права линия между Хараба-Алиджен и село Сулейман-диза. В зоните, ограничени от едната страна от железопътната линия Александропол – Ериван, а от другата страна от линиите, разположени на разстояние осем и четири версти от горепосочената железопътна линия, правителството на Великото национално събрание на Турция се задължава да не издига никакви фортификационни укрепления (тези линии се намират извън посочените по-горе зони) и да не държи в тях редовни войски. Въпреки това то си запазва правото да има в посочените по-горе зони войски, необходими за поддържането на реда, сигурността и за административни нужди.

[Подписи]:

Мравян

Кязъм Карабекир

Макинцян

Вели

Шахтахтински

Мухтар

Елиава

Махмуд Шевкет

Сванидзе

Ганецкий

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Територията на Нахичевани

Село Урмия по-нататък по права линия до ст[анция] Араздаян (включително за ССР Армения), след това по права линия до п[ланината] западн[о] от Даш-Бурун (3142) и по-нататък по вододела до планината Даш-Бурун (4108) пресича река Джаанам-дараси, по-южно от надписа „род.“ (южно) върви по вододела на

п[ланината] Багарсъх (6607 или 6587), по-нататък по административната граница на бившия Еривански и Шурур-Даралагедки уезд през 629 до планината Кемурлю-даг (6839 или 6930) и по-нататък по височините 3080 – Саят-даг (7868) – село Курт-кулат (Кюрт-Кулаг), планината Гамессур-Даг (160) – височина 8022 – Кюки-даг (10282) и източната административна граница на Нахичевански уезд.

[Подписи]:

Мравян

Кязъм Карабекир

Макинцял

Вели

Шахтактински

Мухтар

Елиава

Махмуд Шевкет

Сванидзе

Ганецкий

Забележка (към картата)

В района на село Сабаир, на десния бряг на Чороха границата е обозначена съгласно двата проекта (турския проект с линия А и грузинския проект с линия Б), тъй като беше невъзможно да се установи кой от двата проекта, нанесени на картата, съответства повече на действителната линия на границата в тази местност съгласно текста на договора. Граничната линия ще бъде установена на място в съгласие с текста на договора и топографските условия на местността от смесена Разграничителна комисия, предвидена в чл[ен] 4-ти на настоящия договор. В случай на разминаване на руския и турския текст преимуществено значение ще има френският текст.

Приложение 11.

ШАВРОВ Н. И.
НОВА ЗАПЛАХА ЗА РУСКОТО ДЕЛО В ЗАКАВКАЗИЕТО:
ПРЕДСТОЯЩАТА РАЗПРОДАЖБА НА МУГАН НА ИНОРОДЦИТЕ
(Санкт Петербург, 1911 г., с. 59 – 60)

Ние започнахме своята колонизаторска дейност не с настаняването на руски хора в Закавказието, а с въдворяването на инородци.

Преди всичко ние преселихме в Закавказието през 1819 г. 500 семейства вюртембергски немци от елементите, бракувани в родината им, и от тези колонисти ние образувахме колонии в Тифлиска и Елисаветполска губерния. Разбира се, на колонистите бяха заделени най-добрите земи от хазната и дадени различни преференции.

След това, след приключването на войната от 1826 – 1828 г., в продължение на две години – от 1828 до 1830, ние преселихме в Закавказието повече от 40 000 персийски и 84 600 турски арменци и ги настанихме на най-добрите държавни земи в Елисаветполска и Ериванска губерния, където арменското население беше нищожно, и в Тифлиски, Борчалински, Ахалцихски и Ахалкалски уезд. За заселването им бяха заделени повече от 200 000 десетини държавни земи и купени за повече от 2 милиона рубли земи – частна собственост от мюсюлманите.

Планинската част на Елисаветполска губерния (Нагорни Карабах) и бреговете на езеро Гокчи (Севан) са заселени с тези арменци. Трябва да се има предвид, че от 124 000 официално преселени арменци тук се преселиха и множество неофициални, така че общият брой на преселилите се [арменци] значително превишава 200 000 души. След кримската кампания отново се заселват известен брой арменци, които не са регистрирани точно.

Периодът от 1864 до 1876 г. е озаменуван с нашата засилена дейност по заселването на Черноморското крайбрежие с арменци и гърци, докарвани за държавна сметка от Мала Азия, а след това с ести (естонци – *бел. прев.*), латиши, чехи. На ново-дошлите се определяха най-добрите държавни земи.

Щастливо завършилата турска война 1877 – 79 г. ни дари с цял поток малоазиатски новодошли: в Карска област са засе-

лени около 50 хил[яди] арменци и около 40 хил[яди] гърци и веднага пустеещата област получава доста многобройно ино-родно население.

Освен това генерал Тер-Гукасов докарва в Сурмалински уезд 35 хил[яди] покрити каруци с турски арменци, които остават у нас. След това започва непрекъснат поток от арменци от Мала Азия, преселващи се на цели семейства или поотделно.

В още по-широки размери започва преселването на арменците през периода 1893 – 94 г., по време на арменските безредици в Турция. Към момента на пристигането в края на 1897 г. на отново назначения главноначалстващ княз Г. С. Голицин пристигналите арменци вече са били не 100 хил[яди], както през 1894 г., а около 900 хил[яди].

Постъпките на княз Голицин за тяхното екстрадиране не довеждат до нищо – турците не ги приемат, а МВНР е било недостатъчно настойчиво, и в резултат на това на арменците е било обявено, че всички, които не приемат руско гражданство, ще бъдат екстрадирани със сила. Естествено, всички те приели руско гражданство и се разтворили сред арменското население, преселено по-рано. Патриотичната дейност на Голицин в интерес на Руската империя и в отговор на арменските националтерористични организации завърши с покушение над живота му. Раненият княз беше отзован от региона.

Примерът на арменците от онова време не остана без последователи – след този период напливът от Мала Азия продължава и в днешно време само в едната Карска област се наброяват 35 хил[яди] семейства арменци, стремящи се да получат държавна земя за заселване.

Освен това в нашите предели се преселиха известен брой айсори, а също така и мюсюлмани (в Бакинска губерния), но най-голям е делът на преселниците арменци: от 1 млн. 300 хил. арменци, живеещи днес в Закавказието, повече от 1 милион не принадлежат към коренните жители на този край и са заселени от нас.

Колко е голям броят на преселилите си при нас за последните 13 години арменци, се вижда от съпоставянето на следните цифри:

През 1896 г. генерал-адютант Шереметиев в своята Всепо-даннейша записка определя броя на арменците, живеещи в За-

кавказието, на около 900 хил[яди] души, а през 1908 г. те вече са били 1 млн. 300 хил. души от двата пола, като за това време те са се увеличили с не по-малко от 400 хил[яди] души. Ако се отчете естественият прираст, то ще се окаже, че за 13 години ние сме заселили повече от 300 хил[яди] арменци.

В цифри заселването (самоволно) и въдворяването в Закавказието на инородци изглежда така:

арменци – около 1 000 000 души от двата пола;
 поляци – около 17 264 души от двата пола;
 чехи и подобни – 20 041;
 латиши – 5561;
 молдовани – 2724;
 гърци – 82 043;
 евреи – 30 890;
 естонци – 5241;
 айсори – 5028;
 всичко – 1 147 972

Използвайки широко лъжесвидетелството, арменците от безимотни пришълци завзеха огромни пространства държавни земи.

Като се вземе под внимание, че към 1 януари 1907 г. числеността на населението на Закавказието достигна 6 318 000 души от двата пола, се оказва, че инородното население се е заселило и е било заселено в размер повече от 25 % от цялото население.

Икономическото владичество в Закавказието се съсредоточи в ръцете на арменците – те сега са стопаните на този край. Резултатите от нашата колонизаторска политика в Закавказието се оказаха плачевни.

Приложение 12.

Арменска тайна армия за освобождение на Армения

**Писмо, адресирано до всички Турски дипломати
и до Турския свят**

- 22 Октомври 1975 г.: Австрия, Виена
Турският посланик Данис Туналиджил (Danis Tunalgil)
- 24 Октомври 1975 г.: Франция, Париж
Турският посланик Исмаил Ерез (Ismail Erez)
- 16 Февруари 1976 г.: Ливан, Бейрут
Първият секретар на Туското посолство Октай Серит (Oktaу Cerit)
- 2 Юни 1978 г.: Испания, Мадрид
Турският посланик Зеки Кунералп (Zeki Kunalalp), неговата съпруга Некла Кунерлап (Necla) и посланикът в отставка Бесир Балчиоглу (Besir Balcioglu)
- 12 Октомври 1979 г.: Нидерландия, Хага
Синът на турския посланик Ахмет Бенлер (Ahmet Benler)
- 22 Декември 1979 г.: Франция, Париж
Турският аташе Йълмаз Холпен (Yilmaz Holpen) -31 Юлия 1980г.: Гърция, Атина
Турският аташе Галип Озмен (Galip Ozmen)
- 4 Март 1981 г.: Франция, Париж
Турският аташе Ресат Морали (Resat Morali) към Тесели Ари (Tecelli Ari)
- 9 Юни 1981 г.: Швейцария, Женева
Секретарят в Турското посолство Мехмет Савас Йергуз (Mehmet Saves Yerguz)
- 7 Август 1982 г.: Турция, Анкара
Летище Есенбога (Esenboga)
- 9 Септември 1982 г.: България, Бургас
Турският аташе Бора Суелкан (Bora Suelken)
- 14 Юли 1983 г.: Белгия, Брюксел
Турският аташе Дюрсун Аксой (Dursun Aksoy)
- 29 Април 1984 г.: Иран, Техеран
Исик Йондер (Isik Yonder)

- Този списък не е пълен. Списъкът ще продължи.

Арменският народ има понятие за кръвно отмъщение, от поколение в поколение, от баща на син, до последна капка кръв. Турската държава и турският народ са длъжни да признаят своята вина и да се покаят. Арменският народ ще се сражава до последно за своята истина и за своята свобода, до последен дъх, до последна капка кръв.

Вашата държава подкрепя Азербайджан срещу Армения. В случай на война в Нагорни Карабах, ние ще нападнем представителите на турската и азербайджанската дипломация по целия свят.

Ние ще отмъщаваме. Ще отмъщаваме до тогава, докато не възтържествува справедливостта.

Последният взрив в Истанбул на 31 октомври 2010 г. беше извършен от наш брат в борбата за свобода и справедливост на нашия народ. Сега душата му е свободна и спокойна.

НИКОЙ НЕ Е ЗАБРАВЕН, НИЩО НЕ Е ЗАБРАВЕНО.

„Храбро ще умрем за нашата страна и нашата нация и нека очите ни не видят нашите светини потъпкани и осквернени.“

Ние ще умрем но няма да се предадем.

Стилистиката и граматиката на документа са запазени (бел. авт., Н. А.).

Приложение 13.

**Трактат между Карабахския хан и Руската империя
за преминаването на ханството под властта на Русия
от 14 май 1805 г.**

В ИМЕТО НА ВСЕМОГЪЩИЯ БОГ

Ние, т. е. Ибрахим хан Шушински и Карабахски и генералът от инфантерията (пехотата) от Всерусийските войски, от Кавказката инспекция на инфантерията (пехотата), инспектор и прочие княз Павел Цицианов с пълната мощ и властта, дадена ми от Н. И. В.* всемилостивейшия мой велик Г. И.** Александър Павлович, като пристъпихме с Божията помощ към работата по встъпване на Ибрахим хан Шушински и Карабахски с цялото му семейство, потомство и владения във вечно поданство на Всерусийската империя и на сега щастливо царуваният велик Г. И. Александър Павлович и Неговите високи приемници, сключихме, постановихме и подписахме следните артикули (членове):

Артикул първи

Аз, Ибрахим хан Шушински и Карабахски, с името си, наследниците си и приемниците си тържествено завинаги се отричам от всякакво васалство или, под каквато и да е титла, от всякаква зависимост от Персия или друга държава и с това обявявам пред лицето на целия свят, че не признавам над себе си и над своите приемници никакво самодържавие, освен върховната власт на Н. И. В. Всерусийския велик Г. И. и Неговите високи наследници и приемници на Всерусийския императорски престол, като обещавам на този престол вярност, като негов верноподан роб, за което съм длъжен и да дам клетва съгласно обичая над Светия Коран.

Артикул втори

Н. И. В., приемайки от страна на негово височество *** толкова чистосърдечно обещание, в еднаква степен обещава и обнадява със своята Императорска дума от себе си и от приемниците си, че милостта и благонамереността им никога няма да бъдат оттеглени от високопоставения Ибрахим хан Шушински и Карабахски и неговите приемници, като негови верноподаници,

и в доказателство за това Н. В. дава своето императорско обещание за запазване на целостта на сегашните владения на негово височество и неговите приемници.

Артикул трети

Като награда за искреността, с която негово височество Ибрахим хан Шушински и Карабахски признава над себе си върховната и единствена власт на Всерусийските императори, е постановено, че споменатият хан, а след него най-големият му син и т. н. потомствено по старшинството на коляното, встъпвайки в ханството, ще получават чрез главния управляващ на Грузия потвърждение за ханството с инвеститурата, състоящо се от грамота утвърдена с държавния печат, с получаването на която новият хан е длъжен тържествено да положи клетва за верноподаност към Руската империя и за признаване на върховната и единствена власт на Всерусийските императори над себе си и над неговите приемници. Формата на тази клетва се прилага към този трактат, така че днес властващият Ибрахим хан Шушински и Карабахски да изпълни този обряд в присъствието на главния управляващ на Грузия и изпълняващ това постановление, ген[ералът]-от-инф[антерията] кн[яз] Цицианов.

Артикул четвърти

Аз, Ибрахим хан Шушински и Карабахски, като доказателство, че моите намерения по смисъла на моето и на моите приемници верноподанство към Всерусийската империя и на признаването на върховната и единствена власт на всепресветлите владетели на тази Империя са здрави, обещавам да не общувам с околните владетели без предварителното съгласие на главния управляващ на Грузия, а когато пристигнат техни посланици или бъдат изпратени писма от тях, то тези които са от голяма важност ще препращам към главния управляващ и ще искам от него разрешение, а тези с по-малка важност ще съобщавам на особата, която ще пребивава при мен от името на главния управляващ на Грузия и ще се съветвам с него по тях.

Артикул пети

Н. И. В., като приема с благоволение признаването на Неговата върховна и единствена власт над владенията на Ибрахим хан Шушински и Карабахски, обещава от свое име и от името на своите приемници: 1) Да почита народите в тези владения като свои верноподаници, без да прави никаква разлика с населението на

обширната Руска империя. 2) Високопоставеният Ибрахим хан и наследниците и потомците на неговия дом запазват без промяна Шушинското ханство. 3) Властта със свързаното с нея вътрешно управление, съдът и наказанията, както и доходите от неговото владение се предоставят на негово височество с пълната свобода да се разпорежда с тях. 4) За охраната на особата на негово височество и неговия дом, както и на всички негови владения да се настани в крепостта на Шуша Всерусийска войска с оръдия на брой от 500 души с техен щаб и обер-офицери, а при необходимост от по-голяма отбрана, главният управляващ на Грузия, в зависимост от обстоятелствата и от възникналата нужда, ще усилва този отряд и с военна сила ще отбранява владенията на негово височество, като принадлежащо към Всерусийската империя.

Артикул шести

Аз, Ибрахим хан Шушински и Карабахски, в знак на верно-поданическото ми усърдие се задължавам: 1) Както първия път, така и впоследствие във времето, да приготвям за споменатите по-горе войски нужното количество пшеница и смлени зърнени храни на умерена цена, утвърдена от главния управляващ, тъй като доставянето им от Елисаветпол е трудно или дори трябва да бъде признато за невъзможно. 2) Да настаня по квартири споменатите по-горе войски в крепостта Шуша, по избор на началника им и да ги снабдявам с необходимото количество дърва за огрев. 3) Да направя влизането в крепостта Шуша от към Елисаветпол удобно и пътят до прохода да става за каруци. 4) Ако на правителството е благоугодно да уреди пътя, водещ от крепостта Шуша до Джевад, то да осигуря нужните за това работници на цена, посочена от правителството.

Артикул седми

Н. И. В. в знак на голямото си благоволение и милост към Н[егово] височест[во] Ибрахим хан Шушински и Карабахски, всемилостивейшо подарява на него и на приемниците му, знаме с герба на Всерусийската империя, което трябва да стои при него и след него при хановете – владетели, като знак на ханството и властта, Височайшо подарени над техните владения, с които ако бъде необходимо на война не може да иде никой освен самият хан.

Артикул осми

Аз, Ибрахим хан Шушински и Карабахски, като имам Височайшето позволение на Н. И. В. да използвам обичаните си дохо-

ди, се задължавам да внасям като данък в хазната на Н. И. В., намираща се в Тифлис, по 8000 червонци годишно, изплащани на два пъти, т. е. едната половина на 1-ви февруари, а другата на 1-ви септември, като започна с внасянето на първата половина, т. е. 4000 червонци, при утвърждаването на този трактат от Н. И. В., а освен това по Азиатски обичай, освен клетвата за вярност, аз ще дам като заложник моя по-голям син Мамед Хасан ага, син на втория Шукур Уллах да пребивава постоянно в Тифлис.

Артикул девети

Н. И. В. поради особеното си всемилостивейше милосърдие дарява за издръжката на бъдещия пребиваващ в Тифлисе, като заложник за верността на [Н]егово височест[во], внук по 10 р[убли] в с[ребро] Руски монети на ден.

Артикул десети

Този договор се сключва за вечни времена и не трябва да се подлага на никакви промени отсега и завинаги.

Артикул единадесети

Утвърждаването от Н. И. В. на настоящия трактат с Негова Височайша грамота, утвърдена с държавния печат, трябва да бъде доставено в срок от 6 месеца от подписването му или пък и по-скоро, ако бъде възможно.

Удостоверява се, че долуподписаните са подписали тези артикули и са положили на тях своите печати, в лагера на Елисаветполския окръг, при р[ека] Курак, в лято 1805-то от Р. Х.**** (по мюсюлманското леточисление 1220) месец май (сафар) ден 14-ти.

Акты, собранные Кавказскою Археографическою коммисиею. Том 11. Тифлис, 1868 г., с. 705.

Трактат – договор

Артикул – член

* Н. И. В. – Негово Императорско Величество

** Г. И. – Господарят Император

*** *Навсякъде в трактата обръщението към хана на Шуша и Карабах „негово височество“ е написано с малка буква.*

**** Р. Х. – Рождество Христово.

Приложение 14.

ГЕРБ

Министерски съвет на Азербайджанската ССР

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 4083

От 23 декември 1947 г.

Москва, Кремъл

Относно преселването на колхозници и друго азербайджанско население от Арменията ССР в Кура-Араксинската низина на Азербайджанската ССР

Министерският съвет на Съюза на ССР постановява:

1. Да се преселят през 1948 – 1950 г. на доброволна основа в Кура-Араксинската низина на Азербайджанската ССР 100 хиляди колхозници и друго азербайджанско население от Арменията ССР, от тях: 10 хил. души – през 1948 г., 40 хил. души – през 1949 г., и 50 хил. души – през 1950 г.

2. Разрешава на Министерския съвет на Арменията ССР да използва освободените от азербайджанското население постройки и жилищни сгради във връзка с преселването му в Кура-Араксинската низина на Азербайджанската ССР за разселване на арменци, пристигащи от чужбина в Арменията ССР.

Председател на Министерския
съвет на Съюза на ССР

Й. Сталин

Управляващ въпросите на
Министерския съвет на СССР

Я. Чадаев

Приложение 15.**Генерална асамблея на ООН****РЕЗОЛЮЦИЯ
от 14 март 2008 г. № A/RES/62/243****Положението на окупираните територии
на Азербайджан**

Генералната асамблея,

Ръководена от целите, принципите и положенията в Устава на Организацията на обединените нации,

позовавайки се на Резолюция 822 (1993) на Съвета за сигурност от 30 април 1993 г., 853 (1953) от 29 юли 1993 г., 874 (1993) от 14 октомври 1993 г. и 884 (1993) от 12 ноември 1993 г., а също така на Резолюциите на Генералната асамблея (Общото събрание) 48/114 от 20 декември 1993 г., озаглавена „Ивънредна международна помощ на бежанците и на преместените лица в Азербайджан“, и 60/285 от 7 септември 2006 г., озаглавена „Положението на окупираните територии на Азербайджан“,

позовавайки се също така на доклада на мисията за установяване на фактите на Минската група на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа на окупираните територии на Азербайджан, граничещи с Нагорни Карабах, и на писмото на съпредседателя на Минската група до Постоянния съвет на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа относно мисията за установяване на фактите,

приемайки за сведение доклада на мисията на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа за оценката на екологичната ситуация на териториите, пострадали от пожари в Нагорни Карабах и граничещите с него райони,

потвърждавайки задълженията на страните в конфликта безусловно да спазват нормите на международното хуманитарно право, бидейки сериозно обезпокоена от това, че въоръженият конфликт в нагорнокарабахския регион на Азербайджанската ре-

публика и около него продължава да създава заплаха за международния мир и сигурност, и отчитайки неговите отрицателни последици за хуманитарната ситуация и развитието в държавите от Южен Кавказ,

1. *отново заявява* неизменното зачитане и поддръжка на суверенитета и териториалната цялост на Азербайджанската република в пределите на нейните международно признати граници;

2. *изисква* незабавното, пълно и безусловно извеждане на всички арменски сили от всички окупирани територии на Азербайджанската република;

3. *потвърждава* неотменимото право на населението, прогонено от окупираните територии на Азербайджанската република, да се завърне в домовете си и подчертава необходимостта от създаване на съответни условия за това връщане, включително и цялостно възстановяване на пострадалите от конфликта територии;

4. *признава* необходимостта от осигуряване на нормални, сигурни и равни условия за живот на арменската и азербайджанската общност в нагорнокарабахския регион на Азербайджанската република, което да позволи да се създаде ефективна демократична система на самоуправление в този регион в рамките на Азербайджанската република;

5. *отново заявява*, че нито една държава не трябва да признава за законна ситуацията, възникнала в резултат от окупирането на територии на Азербайджанската република, и не трябва да съдейства или да спомага за запазването на тази ситуация;

6. *заявява своята поддръжка* за международните посреднически усилия, в частност за усилията на съпредседателите на Минската група на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа, насочени към мирно уреждане на конфликта в съответствие с нормите и принципите на международното право, и признава необходимостта от активизиране на тези усилия с цел осигуряване на дългосрочен и здрав мир съгласно положенията, изложени по-горе;

7. *призовава* държавите членки и международните и регионалните организации и механизми ефективно да съдействат в рамките на своите компетенции за процеса на уреждане на конфликта;

8. *моли* генералния секретар да представи на Генералната асамблея (Общото събрание) на нейната шестдесет и трета сесия всеобхватен доклад за осъществяването на тази резолюция;

9. *постановява* да включи в предварителния дневен ред на своята шестдесет и трета сесия точка, озаглавена „Положението в окупираните територии на Азербайджан“.

86-о пленарно заседание

14 март 2008 г.

Приложение 16.

**Владетели на Иреванското
(Ериванското, Ереванското) ханство**

*(Списъкът е съставен от жертвения свещеник Оганес Шаххатун. –
Вж.: **Арменска** съветска енциклопедия. Т. 3. Ереван, 1977, с. 571)*

1. Амир Сад (края на XIV в. – 1410 г.)
2. Пир Хусейн, син на Амир Сад (от 1410 г.)
3. Пир Ягуб, син на Пир Хусейн (1420 г.)
4. Абдул, син на Пир Хусейн (1430 г.)
5. Узун Хасан (1471 г.)
6. Ягуб Бек, по указ на Джахан Шах (1440 г.)
7. Хасан Али Гарагойун (от 1460 г.)
8. Хасанбек, по-големият син на Баяндур (1475 г.)
9. Див Султан Румлу (от 1515 г.)
10. Хусейнхан Султан (до 1550 г.)
11. Шахгулу Султан Устаялъ (1550 – 1575 г.)
12. Лапа Паша, с истинско име Кара Мустафа, от името на Султан Мурад (1577 г.)
13. Махмудхан Тохмаг, от името на Худавенд Шах (1576 – 1583 г.)
14. Фархад Паша, по време на управлението на Султан Мурад (1583 г.)
15. Мухамед Шариф Паша (до 1604 г.)
16. Амирхун Хан Гаджар, по време на управлението на Шах Аббас (1605 – 1621 г.)
17. Тахмазгулу, син на Амирхун Хан (1635 г.)
18. Муртуза Паша, по време на управлението на Султан Мурад (1635 г.)
19. Калбали Хан (1636 – 1639 г.)
20. Мухамед Хан Чагата Котук (1639 – 1648 г.)
21. Хосров Хан (1648 – 1652 г.)
22. Мухамедгулу Хан, син на Лада (1652 – 1656 г.)
23. Наджафгулу Хан (1656 – 1663 г.)
24. Аббасгулу Хан, син на Амирхун Хан (1663 – 1666 г.)
25. Сафигулу Хан (1666 – 1674 г.)
26. Саръхан Бей, замествал (изпълнявал длъжността) 2 години (1674 – 1675 г.)

27. Сафигулу Хан, син на Рустам Хан от Тебриз (1675 – 1679 г.)
28. Зал Хан (1679 – 1688 г.)
29. Муртузагулу, син на Мухаммедрза Хан от Нахичеван (1688 – 1691 г.)
30. Мухаммедгулу Хан (1691 – 1694 г.)
31. Зохраб Хан (1691 г.) – Шаххатун твърди, че през 1691 г. е имало двама иревански ханове
32. Фарзали Хан, Амирхуна по време на управлението на Султан Ахмед (1694 – 1700 г.)
33. Зохраб Хан (1700 – 1705 г.), Абдул Мухаммад Хан (1705 – 1709 г.) – по този начин е записано при Шаххатун
34. Мехрали Хан (1709 – 1719 г.)
35. Алигулу Хан (1719 – 1725 г.)
36. Раджаб Паша (1725 – 1728 г.)
37. Ибрахим Паша и Мустафа Паша (1728 – 1734 г.) – Шаххатун твърди, че през 1728 – 1734 г. са управлявали едновременно двама ханове
38. Али Паша (1734 г.)
39. Хаджи Хусейн Паша, заместник на Али Паша (1734 г.) – причините за включването в този списък на заместника остават неясни
40. Мухаммедгулу Хан (1735 – 1736 г.)
41. Пирмухаммед Хан (1736 г.)
42. Халил Хан (1752 – 1755 г.)
43. Хасанали Хан Гаджар (1755 – 1762 г.)
44. Хусейнали Хан Гаджар, брат на Хасанали Хан (1762 – 1783 г.)
45. Гуламали Хан, син на Хусейнали Хан (1783 – 1784 г.)
46. Мухаммед Хан, брат на Гуламали Хан (1784 – 1805 г.)
47. Мехдигулу Хан (1805 – 1806 г.)
48. Мухаммед Хан Мархалински (1806 – 1807 г.)
49. Хусейн Хан Гаджар с брат си Хасан Хан (1807 – 1827 г.)

Приложение 17.

По Опис № 22

ДЕЛО
На Дипломатическата канцелария
при Главния управляващ на Закавказкия край

Относно арзрюмския търговец Антон Грикуров, изявил готовност
несторианците да действат против персийците

Исторически архив (Тбилиси)
Фонд № 2, оп. № 1, Ед. кр. № 1968

Започнато на 4 юни 1827 г.
Завършено през юни 1827 г.
На пет листа

**Докладна записка от Тифлиския военен губернатор относно
желанието на арменците несторианци, живеещи в Персия бли-
зо до Салмаст, да приемат поданство на Русия и тяхната готов-
ност да действат съвместно с Русия срещу Персия.**
Споменава се Грибоедов – л. 1

№ 19

Докладна записка

Юни 4-ти ден 1824-та година
Тифлис

Имам честта да представя на Ваше Високопревъзходителство бележка от арзрюмския търговец Антон Грикуров Сеил оглу; същото дело преди е било известно на господин Грибоедов.

Аз от своя страна предполагам, че ние сега не трябва да влизаме в дела от такъв род, защото от това могат да произлязат неудоволствия между Атаманската порта (?). Впрочем, като не желая да скривам нищо, аз представям настоящото на благороднолеждането на Ваше Високопревъзходителство.

Генерал А ..... подпис

Докладна записка

Юни 4-ти ден 1824-та година
Тифлис

Арзрюмският търговец Антон Грикуров Сеил оглу е донесъл устно на г-н Тифлиския военен губернатор следното:

Баща ми, Грикур Сеил оглу от най-отдавнашни времена е имал желание да стане поданик на Всерусийския император и желаше да е усърден към престола му; и затова се стараше винаги да издирва средства да оказва своята привързаност към Руската държава, за да би могъл при новото поданство да бъде удостоен с тези почести, с които се е ползвал и се ползва той при Падишаха на Турската империя. Моят родител, който досега не беше удостоен с щастието да бъде сред верноподаниците на Русия, по причина, че досега не се е намерил случай, заслужаващ вниманието на началството ми нареди сега да уведомя Вашето правителство, че народът наричан несторианци, живеещи в Имидийските планини на 12-сет часа път от град Салмаст, принадлежащ на персийците и наброяващ между 50 000 и 60 000 двора (домакинства), които повърхностно (формално) принадлежат на турския султан, но напълно не признават върховната му власт над тях. Несторианският народ, намиращ се във вечна вражда с персите, в случай на някакво притеснение от тяхна страна, обявява война и я води без каквато и да е помощ и позволение от турския султан. Към това трябва да се добави и следното обстоятелство. Шахзаде е водил война с несторианците и като е ограбил имуществото им, от когато са минали около осем години, и което е известно на г-н Грибогодов (очевидно става дума за Грибоедов – *бел. прев.*), въобще не е нарушил мира с Турция. От описаното по-горе обстоятелство ясно се вижда това, че ако несторианците бъдат въоръжени срещу Персите от Вашето началство или от моя баща, това не може да бъде сметнато за нарушаване на мира между Руската и Турската империя. Към това намирам за необходимо да добавя и това, че народът несториански освен своите собствени сили има в съседство съюзник, принадлежащ към племената Курдистански и наричан Балбаси, които се отличават с храброст и мъжество от всички народи населяващи този край, при което съм длъжен да донеса, че този на-

род може да бъде въоръжен срещу русите доста лесно от Шахзаде: тъй като се намира в твърде бедно положение и лесно се прелъстява с пари, които Шахзаде може да им предложи.

Що се отнася до средствата, по какъв начин да бъдат склонени те [да застанат] на страната на русите, то аз намирам следното средство:

Несторианският Патриарх Марсиман, живеещ в град Гармиан, ги управлява почти самовластно и има влияние над съседния народ на бабасите, които може доста лесно да въоръжи срещу персите: а затова е необходимо да му се напише писмо, в което да се обещае както нему, така и на управлявания от него народ, че Господарят Император ще им въздаде за службата и усърдието към Вашето правителство, като винаги ще бъде готов да ги покровителства и да защитава него и водения от него народ от всякакви техни врагове, както настоящи така и бъдещи.

Това писмо, трябва да бъде дадено на мен за връчване в самите ръце на Патриарха, което аз ще му отнеса, отправяйки се натам с трима водачи, един от които е преводачът ми. Аз предполагам, че на руските уверения ще повярват съвсем скоро: тъй като те са уверени в непобедимата сила на Руското воинство и се надяват на завоюването на Адербиджан (Азербайджан – *бел. прев.*), близо до който живеят, след което те ще благоденстват под скиптъра на Руския монарх. Ако на правителството бъде угодно да повикат техните бекове за преговори, то в такъв случай няма [да има] трудности и ще трябва само да бъдат поканени. Даже няма да откаже да пристигне при Вас и племенникът на Патриарха.

В заключение, донасям на Ваше Превъзходителство, че ако Вашето правителство не пожали пари и ги изпрати на несторианците, за да ги склони да се въоръжат срещу персите, аз не виждам [появата на] никакви препятствия.

***

Всичко пет листа

В това дело са прономеровани пет листа

подпис

НАМЪК ХАСАН ОГЛУ АЛИЕВ

**ПРОТИВОПОСТАВЯНЕТО МЕЖДУ АРМЕНИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН:
ПРАВНИ АСПЕКТИ**

Руска

Първо издание на български

Алиев, Намик Гасан оглу
Противостояние Армении и Азербайджана:
правовые аспекты

Рецензенти: проф. д.и.н. Румен Младенов Георгиев
доц. д-р Дария Крачунова-Николиева

Превод от руски: Теодор Дечев

Редактор: Дария Крачунова-Николиева

Коректор: Камелия Алексиева

Предпечат: Камелия Алексиева

Корица: Мариана Еленова

Издава: Издателски комплекс ВУСИ

ISBN (Print) 978-619-7343-49-6

ISBN (Online) 978-619-7343-50-2

Пловдив, 2022 г.

(Книгата не се продава и се разпространява безплатно.)

Намък Хасан оглу Алиев

Доктор на юридическите науки, професор.
Държавен съветник II клас (Азербайджанска република, 2004 г.).

Извънреден и пълномощен посланик на Азербайджанската република (2006 г.).

Действителен член (академик) на редица международни и национални академии (Инсбрук, Москва, Санкт Петербург, Ню Йорк, Тбилиси, Гелати).

Почетен доктор на редица университети (Грузия, Молдова).

Роден на 19 май 1956 г., в град Баку (Азербайджанска република), в семейството на известен съдия. Автор на 27 монографии, книги и брошури, на повече от 120 научни статии, повече от 100 публицистични и вестникарски статии с общ обем, повече от 800 печатни страници, издадени както в Азербайджан, така и в чужбина (Австрия, Белгия, Унгария, Грузия, Казахстан, Литва, Молдова, Полша, Русия, Румъния, Узбекистан, Финландия, Франция, Швеция) на единадесет езика (азербайджански, английски, унгарски, грузински, литовски, молдовски, полски, румънски, руски, турски, арменски). Монографията му „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“ е издадена в седем държави на седем езика.

През септември 2012 г. монографията му „Международното право и Нагорнокарабахският конфликт“ (Dreptul internațional și conflictul din Nagorno-Karabakh. – Chișinău: Prut Internațional, 2012. – 132 p.) на молдовски език е удостоена с Диплома на Министерството на културата на Република Молдова и на Националната комисия на ЮНЕСКО. А през март 2015 г. Намък Алиев е награден с медала на Националната комисия на Република Молдова по въпросите на ЮНЕСКО.

За постиженията му в научната сфера с решение на Президиума на Международната академия на науките по екология и безопасност на жизнената дейност на 25 октомври 2019 г. е награден с орден „М. В. Ломоносов“.

Участва в подготовката на повече от сто законопроекта, приети от парламента, в т.ч. в областта на конституционното, муниципалното и военното право в Азербайджан.

Ръководи превеждането на азербайджански език и издаването за първи път в Азербайджан на Женевските конвенции от 12 август 1949 г. и на Допълнителните протоколи към тях през 1999 г. по повод на 50-годишнината от приемането им.

През 1992 г. става член на Депутатската следствена комисия за изясняване на обстоятелствата за геноцида в Нагорни Карабах, в т.ч. и в Ходжали.

„Почетен гражданин на щата Небраска“ (САЩ, 1999 г.), „Почетен гражданин на град Линкълн“ (САЩ, 1999 г.).

Лауреат на Националната премия „GALEX-2013“ (Република Молдова).

Лауреат на Националната премия „Деде Горгут“ (Азербайджанска република, 2017 г.).

Женен, с две деца и четирима внуци.

ISBN 978-619-7343-49-6

